

बैपालको पहिलो बौद्ध मासिक

आनन्द भूमि

२०६६ कार्तिक / मसिर पूर्णिमा - ३७
बु.सं. २५५३

अंक ६-७ संयुक्ताङ्क
ने.सं. ११३०

The Ananda Bhoomi (Year 37, Vol. 6 & 7)
A Buddhist Monthly : Oct./Dec. 2009

प्रमुख सल्लाहकार:
भिक्षु कुमार काश्यप महास्थाविर (प्रमुख, आ.कु.वि.)
भिक्षु मैत्री महास्थाविर (अध्यक्ष, आ.कु.वि.)

सल्लाहकार:
भिक्षु धर्ममूर्ति (सचिव, आ.कु.वि.गुरुठी)

व्यवस्थापक
भिक्षु सरणकर
आनन्द कुटी विहार, ४२७१४२०

व्यवस्थापन सहयोगी:
मिलन श्रेष्ठ, जुजुभाई तुलाधर, संघरत्न शाक्य
वितरण तथा अर्थ
भिक्षु पियदस्सी, भिक्षु नारद, भिक्षु शान्तकोशल

लेखा व्यवस्थापन:
भिक्षु प्रज्ञारत्न, सुरेश महर्जन, स्वयम्भू
आवरण सज्जा:
फलसमान शाक्य
सम्पादन सहयोगी:
भिक्षु जनक, विश्व शान्ति विहार
सम्पादक/प्रकाशन संयोजक:
कोण्डन्य
बुद्ध विहार भूकुटीमण्डप, ४२२६७०२

वितरणार्थ सहयोगीहरू:
बुद्धजयन्ती समारोह समिति (श्रीघः), भिक्षु चन्द्रिमो, भिक्षु जवन, अइन्द्रावती,
सत्यना शाक्य, सुश्री वीणा कंसाकार, सुश्री शकुन्तला प्रधान, श्रीमती केशरी
वज्राचार्य, शाक्य वाच शप-बनेपा, सुवर्णमुनि शाक्य (मैरहवा), नरेश वज्राचार्य,
विद्यादेवी शाक्य (बुट्टवल), याम शाक्य (वेनी), सर्जु वज्राचार्य (पाल्पा),
उत्तममान बुद्धाचार्य (पोखरा), कृष्णप्रसाद शाक्य (बागलुङ), विजय गुरुङ
(लमजुङ), शेखर शाक्य (नारायणगढ)।

मुद्रण:
डट्स प्रिन्टिङ हाउस, प्रयागपोखरी, ललितपुर, फोन: २१२०२३५

प्रकाशक:
आनन्दकुटी विहार
आनन्द कुटी विहार, स्वयम्भू, फोन: ४२७१४२०
का.जि.द.नं. ३४/०३४/०३५/म.क्षेत्र.निद.नं. ७/०६१/६२

बुद्धवचनामृत

सब्बे तसन्ति दण्डस्स, सब्बे भायन्ति मच्चुनो ।
अत्तानं उपमं कत्वा, न हनेय्य न घातये ।

सम्पूर्ण सत्वप्राणी दण्डदेखि डराउँछन्, सम्पूर्ण प्राणीहरू मृत्युदेखि सन्त्रस्त हुन्छन् । आफूकै सम्फी सम्पूर्ण सत्वप्राणीलाई घात नगर र नगराऊ ।

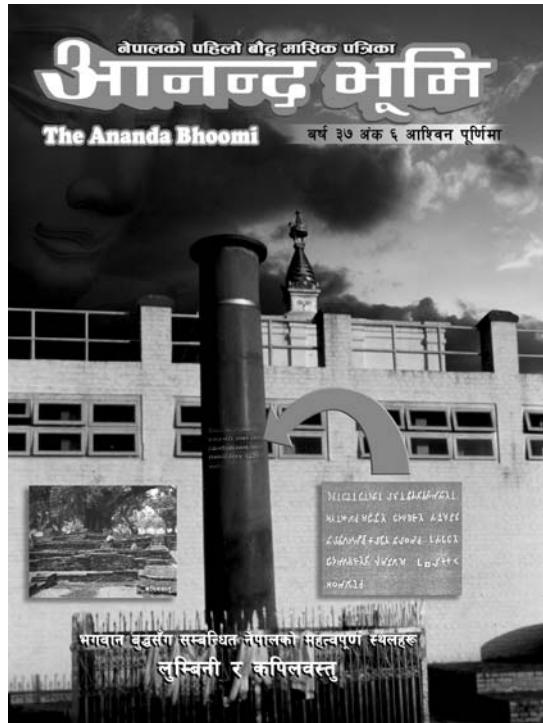
- धम्मपद (१२९)

सम्पर्क कार्यालय
आनन्द भूमि
आनन्द कुटी विहार संस्था, पो.ब.नं. ३००७, काठमाडौं ।
फोन: ४२७१४२०
E-mail : anandakutivihar@ntc.net.np

वार्षिक रु. १५०/- एकप्रति रु. १५/-

वार्षिक ग्राहक बनी सहयोग गरौ

गताङ्कमा प्रकाशित

पाप कर्म (अकुशल कर्म) कहिल्यै नगर्नु

पुण्य (कुशल कर्म) गर्दै जानु ।

आफ्नो वितलाई (मन) शुद्ध गर्नु

याहि नै बुद्धको उपदेश हो ।

बिश्व मोटर ट्रेडर्स

ख-२, ४०८, पुतलिसडक, काठमाडौं, नेपाल ।

फोन नं: ४२२५६२५, ४२४४९७३, फायर्क्स: ४२२१८५५

ईमेल: vmtautoparts@wlink.com.np

टोयोटा, मित्सुबिसि, निशान, इसुजु, सुजुकी इत्यादि
गाडिका पार्ट्सहरू को लागि सम्पर्क गर्नुहोस् ।

विषय-सूचि

ठ.सं. विषय

लेखक

पृष्ठ

१. शान्ति स्तुपको दशौं विशेष	भिक्षु कुमार कश्यप	४
२. धर्मको सार	कल्याणमित्र सत्यनारायण गोयन्का	५
३. धर्मस्सवण कुसल	सम्यक् सम्बोधि प्राणपुत्र	७
४. किन्नरी जातकबारे गलत व्याख्या	जुनु बासुकला रञ्जितकार	११
५. बन्द गरौं बलिप्रथा	विनय घिमिरे	१४
६. पच्चीस सय वर्षपछि	सौरभ	१६
७. नेपाली तिब्बती भिक्षु ठानी.....	सुनील महर्जन	१९
८. नवप्रकाशित आदर्श बौद्ध महिलाहरूबारे.....	कोण्डन्य	२०
९. यथार्थता र बोलाइको भाषा	भिक्षु जनक	२२
१०. राजनीतिलाई धर्मशास्त्रद्वारा मार्ग निर्देशन	लोकबहादुर शाक्य	२४
११. मध्यम मार्ग र सहमतिको राजनीतिलाई	शिशिल चित्रकार	२६
१२. अंगुलिमाल - ५	भिक्षु जनक	२८
१३. लुम्बिनीको आर्थिक महत्व	गोविन्दबहादुर थापा	२९
१४. अशोक स्तम्भ चरण स्थलमा परिणत	राजकुमार श्रेष्ठ	३०
१५. फेसबुकमा कपिलवस्तु	H.L. Singh	३१
१६. Dirty Controversy....	सुवर्ण शाक्य	३३
१७. बुद्ध्या स्वावलम्बनवाद		३६
१८. बौद्ध गतिविधि		३८

सम्पादकीय

शान्तिका लागि आऊ मिलाऊ हाम्रा हातहरु .....

‘जयवेरं पसवति दुक्खसेति पराजितो ।

अपसन्तो सुखसेति हित्वा जयपराजय ॥’

धम्मपदमा उल्लेख्य उपरोक्त बुद्धवचनले हामीलाई यही सन्देश प्रवाहित गरिरहेको छ कि जितले हामीमा उन्मादसँगै वैरभावलाई मजबूत पारिदिन्छ भने जो हारजितबाट टाढिएर अगाडि बढ्नसक्छ उसलाई आरामपूर्वक निद्रा लाग्छ, चैनकासाथ जीवन गुजारा गर्नसक्ने हुन्छ ।

वस्तुतः हारजितको मानसिकता हामीभित्र अझ भित्रिएर गहिरिएर लेसोभै टाँसिएको हुन्छ, परिणामतः हामी कहिले उन्मादपूर्ण तवरले रमाइरहेका हुन्छौं भने कहिले अशान्तपूर्वक विक्षिप्त अवस्थामा गुजिरहेका हुन्छौं । अनुपम शान्तिका लागि धर्म र अध्यात्मले हामीलाई हारजितको मानसिकताबाट विलकुल टाढिनु पर्ने उपदेश प्रवाह गरिरहेको छ, त्यसलाई श्रवण गर्न त सक्षम छौं तर दैनिक विधिव्यवहारमा लागू गर्न पूर्णतः हामी स्वयं असफल भइरहेका छौं । नितान्त धार्मिक तथा सामाजिक आस्थालाई डोन्याउने परिवेशभित्र नै यावत अभ्यासका बावजूत पनि हारजितको मानसिकतालाई धर्मनुकूल अनुशरण र अनुकरण गर्न सहज नहुँदो हो भने हामी भुक्तभोगीहरूलाई थाहा भएकै विषय हो । मानवीय प्रवृत्ति, मनोवृत्ति वा चित्तवृत्ति बडे विचित्रको हुन्छ, अस्थीर तथा अनियन्त्रित रूपले अगाडि बढिरहेको हुन्छ ।

अस्थीर तथा अनियन्त्रित प्रवृत्ति जति हावी हुने, गर्न-गराउने अवस्था रहिरहन्छ त्यसले शान्तिको नाउँमा अशान्ति, विकासको नाउँमा ध्वंश, कान्तिको नाउँमा प्रतिक्रान्ति, सुशासनको नाउँमा भ्रष्टाचारलाई निम्त्याउने खतरा हुन्छ, परिणामतः प्रतिकुलतासँगै प्रत्यूत्पादक वातावरण एकपछि अर्को भयाङ्गिदै जानाले जो कसैलाई त्यसको नकारात्मक असर पर्ने हुन्छ । वास्तवमा आज नेपालको परिवेश यस्तै हविगत सतहमै छर्लङ्ग देखिएको छ, जतातै छताछुल्ल विरोधाभासपूर्ण प्रवृत्तिले जनमानस त्रसित-आकान्त भएका छन्, उनीहरू नैराश्यता र राजनीतिक वितृष्णाले भन् अल्मलिएका छन् ।

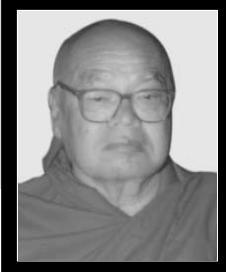
ऐतिहासिक परिवर्तनसँगै आज यो मुलुकले धर्मनिरपेक्षतासहितको गणतन्त्रमा प्रवेश पाइसकेको छ, संविधान सभाजस्तो थलो पाइसकेको छ तर ऐतिहासिक उपलब्धिलाई

भौमिका

साकाररूप दिन परम आवश्यक संविधान छमहिनाभित्र तोकिएकै समयमा घोषणा गर्न सकिने हो होइन भन्ने भ्रम पैदा भएको छ । यसो हुनाको प्रमुख कारण जिम्मेवार राजनीतिक पार्टी, बहुसंख्यक नेतृत्वहरू राष्ट्रिय हित र स्वार्थप्रति गम्भीर हुन नसक्नु, उनीहरू पार्टी र व्यक्ति केन्द्रित राजनीतिभन्दा माथि उठन नसक्नु, सहमतिको जपना गर्दै विमतीय व्यवहार प्रदर्शन गर्दै आपसी खिचातानीमै व्यस्तरही एकले अर्कालाई सिध्याउने, एकले अर्कालाई जुधाउने-फुटाउने अनि एकल्याउने चालबाजीमै अल्फिनुजस्ता नकारात्मक प्रवृत्तिलाई बढावा दिनुले आ-आफ्नै डम्फु बजाउँदै, आफ्नै गोरुको बाहै टक्का भनी लिडेडिपी कसी आफू मात्र सही अरु गलत, आफू मात्र ठीक अरु बेरीक भन्ने राजनीतिक फोहरी खेलले निम्त्याएको संकमणकाल, अस्थिरता र अन्यौलाले जनमानसमा नैराश्यता छाएको छ । अन्यौलपूर्ण वर्तमानले सिर्जना गरेको अनिश्चय भविष्यले गर्दा देश र राजनीतिप्रति वितृष्णा जाग्नु स्वाभाविक हो । गलत प्रवृत्ति विरुद्ध संघर्ष नहुँदा जनताले प्राप्त गरेका ऐतिहासिक उपलब्धि गणतन्त्र, धर्मनिरपेक्षता, संविधानसभा, संघीयता आदि सबै मुद्दा संस्थागत हुनसकेका छैनन् ।

विभिन्न क्षेत्रमा आबद्ध जोकसैको वैचारिक, सैद्धान्तिक तथा दार्शनिक मूल्यमान्यता आ-आफ्नै तवरका हुन्छन्, तरपनि राष्ट्रिय हित र राष्ट्रीयताको संरक्षणका लागि विभिन्न साभा मुद्दा-राष्ट्रिय एजेण्डामा कसरी सहमतीय प्रणाली अंगाली एकाबद्ध हुने हो त्यसमा सम्बद्ध पक्ष सबैको गम्भीर ध्यानाकर्षणसहितको विधिव्यवहार आजको आवश्यकता हो । “म जे भन्नु त्यो गर्दिन, जे गर्छु त्यो भन्दिन, मैले भनेजस्तै हुनुपर्छ”, यस्तो मनोवृत्ति हटाउन सके हारजितको मानसिकतालाई अलग्ग राखी हामीले आफ्नो यात्रा-सहयात्रालाई निरन्तरता दिनसक्ने हुन्छौं । परिणामतः समयमै संविधानको घोषणा गरी नेपाललाई सफल राष्ट्रतर्फ घचेट्दै राष्ट्र निर्माण र विकासका लागि शान्ति-सुव्यवस्थालाई संस्थागत गर्दै जान सकिने हुन्छ । वस्तुतः आजको परम आवश्यकता यही नै हो भन्ने भावनालाई आत्मसात गरी राष्ट्र निर्माण, दिगो शान्ति तथा सुशासन र सुव्यवस्थाका लागि आऊ मिलाऊ हाम्रा हातहरु.....

शान्ति स्तूपको दशौ विशेष वार्षिक उत्सवको लागि मैत्रीपूर्ण शुभकामना !

प्राकृतिक मनोरम दृश्यले भरिपूर्ण पर्यटकीय नगरी पोखरास्थित फेवातालको शीरमा अवस्थित **विश्व शान्ति स्तूप** निर्माणको दशवर्षीय विशेष धार्मिक पूजा हुन गइरहेको सकल शान्तिगामीहरुका लागि सुखद शान्तिकर विषय हो । विश्व शान्ति स्तूपले पोखराको धार्मिक पर्यटकीय विशेषतालाई उच्चशिखरमा पुन्याई नेपालको अन्तर्राष्ट्रीय गौरव बढाइदिएको छ ।

बुद्धजन्मभूमि राष्ट्र नेपालमा बुद्ध, बुद्धधर्म, बौद्ध संस्कृति, इतिहास तथा सम्पदालाई उचित संरक्षण-संवर्द्धन गर्नु हामी सबैको कर्तव्य हो । विशेषतः **निष्पोन जान म्योहोजी** संस्थाका अत्यन्त सम्मानित धर्मगुरु दिवंगत फुजि गुरुजीको सद्इच्छाअनुरूप विभिन्न देशमा शान्ति स्तूप निर्माण गरी विश्वमा शान्तिको सन्देश प्रवाह गर्ने महान उद्देश्यसहित पोखरामा विश्व शान्ति स्तूपको निर्माण कार्य शुभारम्भ गरिएको जीवन्त अमिटइतिहास हामीलाई स्मरण भएकै विषय हो । यसरी नै सो स्तूपलाई तत्कालीन पंचायती सरकारले वि.सं. २०३१ सालमा जवरजस्ती अराजकतवरले ध्वस्त पारिदिएको कालो इतिहास पनि हाम्रो मानसपटलबाट मैटिएको छैन । ४६ सालको जनआन्दोलनपश्चात् देशमा देखिएको परिवर्तनसँगै अमानवीयतवरले भत्काइएकै स्थलमा पुनः विश्व शान्ति स्तूपको निर्माणार्थ दिवंगत मोरियोका सोनीको जिम्मेवारीसहित पोखरेलीहरुबाट भएको धार्मिक पहलसँगै २०५० सालमा शिलान्यासभई २०५६ सालमा ११५ फीट अग्लो ३४४ फीट गोलाईको

विशाल विश्व शान्ति शान्ति स्तूपको निर्माण कार्य सम्पन्न भएको इतिहासले हामीलाई सुखद धर्मप्रीतिको अनुभूति दिलाउँदछ ।

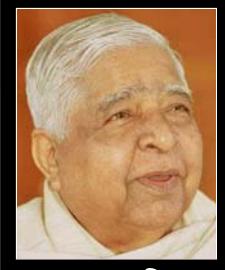
बुद्धजन्मभूमि राष्ट्र नेपाल आज लोकतान्त्रिक धर्मनिरपेक्ष गणतन्त्र राष्ट्र नेपालमा परिणत भइसकेको सबैका लागि सुखकर विषय भएको छ । राज्यको पुनर्संरचनासँगै समग्र राष्ट्रलाई नै नौलोधारमा अगाडि बढाउन संविधान सभाद्वारा जुन संविधानको खाका तय गरिएै छ त्यसमा नेपालका सुपुत्र तथागत बुद्धका जीवनो पयोगी उपदेशलाई प्रतिनिधित्व गराउने उपायकौशलतालाई अंगाल्न सके राष्ट्रलाई मूलधारमा अगाडि बढाउन सहज वातावरण थपिदैजाने हुन्छ ।

संविधान निर्माणजस्तो अत्यन्त संवेदनशील घडीमा सम्बद्ध राजनीतिक दलहरू लगायत सबै सबैले जिम्मेवारी बोध गर्न सकोस्, विभाजनमा होइन एकता र भातृत्वपूर्ण संवादयुक्तसहयात्राको भावनासहित अगाडि बढ्न सकोस् भन्ने मैत्रीपूर्ण शुभकाम व्यक्त गर्दछु ।

अन्तमा विश्व शान्ति स्तूप पोखराको विशेष धार्मिक पूजाको उपलक्ष्यमा समस्त शान्तिप्रेमीहरुलाई सुखसमृद्धि, उत्तरोत्तर उन्नतिप्रगतिको हार्दिक मैत्रीपूर्ण शुभकामनासहित साधुवाद !

शुभेच्छुक
आचार्य भिक्षु कुमार काश्यप महारथविर

धर्मको सार

धर्मलाई ठीक तरिकाले बुझन सक्यो भने मात्र ठीक तरिकाले पालन गर्न सकिन्छ । अतः धर्मको सार राम्ररी बुझौ । धर्मको सारलाई बुझौ भने ग्रहण गर्न सक्छौ । अन्यथा भित्रको सार तत्वलाई त्यसै राखी बाहिरको बोक्रामा नै अल्पि रहन्छौ । त्यसैलाई सार ठानेर धर्म मानिरहन्छौ ।

सार सधै समान हुन्छ । बोक्रा भिन्न-भिन्न हुन सक्छन् र जहाँ यी बोक्रालाई धर्म मानिन्छ त्यहाँ धर्म पनि भिन्न-भिन्न हुन जान्छ । हिन्दूहरूको धर्ममा पनि सनातनी, आर्यसमाजी छन् । बौद्धहरूको धर्ममा महायानी, थेरवादी, जैनहरूको धर्ममा दिगम्बर, श्वेताम्बर, इसाईहरूको धर्ममा कैथोलिक, प्रोटेस्टेन्ट, मुसलमानहरूमा पनि शिया, सुन्नी आदि धर्म फरक-फरक मात्र होइनन् आपसमा विरोधी पनि छन् । निस्सार तत्वलाई मान्यता दिएको कारण यस्तो विभिन्नता भएका हुन् र परम्परामा विरोधी भएका हुन् ।

कोही लामो कपाल राख्ने, कोही दाढ्ही, कोही तालु । कसैको कान छेड्ने त्यसमा पनि कुण्डल, मुद्रा लगाउने भिन्नता । तिलक लगाउनेमा पनि चन्दन कि भज्ञको ? यस्तो आकार कि त्यस्तो ? कसैले माला लगाए, रुद्राक्षको हो कि चन्दन अथवा तुलसी ? लकेटमा कुन आचार्य, गुरु वा कुन देवी देवताको फोटो छ ? कोही नाँगा छन् कोही वस्त्र लगाएका त्यसमा पनि सिलाएको कि नसिलाएको ? कस्तो रंग, कस्तो बनावट ? कसैले गालामा माला, पाखुरा, नाडी, खुट्टा, तथा औलामा जन्तर, ताबीज, औठा आदि लगाएका हुन्छन् । त्यसमा कुनै शब्द, मन्त्र, यन्त्र राखिएका हुन्छन् ।

यी अनेक रूप, भिन्न-भिन्न आडम्बर, भेशभूषा, आकार-प्रकार, बनावट-सजावट, भिन्न-भिन्न सम्प्रदायहरूको प्रतीक मात्र होइन् भिन्न-भिन्न धर्म बनेर पारस्परिक विरोधको कारण बनिरहेका छन् । कोही धर्म नेताले माया गरेर दुःखी जनतालाई अमृत जस्तो धर्म रस दिए जुन भाँडोमा दिएको थियो त्यही भाँडो जीर्ण भयो त्यसमा प्वाल परेर सबै धर्मरस बगेर गए । खोक्रो भाँडो मात्र बाँकी रह्यो । त्यस भाँडाको रस हामीले कहिल्यै चाखेनौं त्यसैले त्यो भाँडो नै हाम्रो लागि

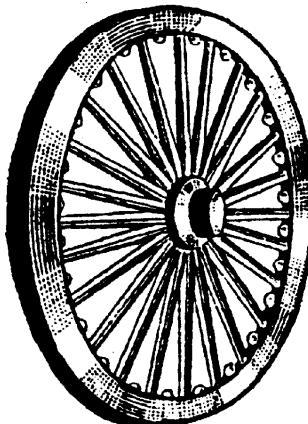
धर्म हुनगयो र त्यसलाई अङ्गालेर राख्नु नै हाम्रो जीवनको सार्थकता बन्नगयो ।

जसरी भिन्न-भिन्न रूप-सजावट हाम्रो लागि धर्म बन्यो त्यसरी नै थोत्रो, निर्जीव, निष्ठापनीका यात्रा गर्नाले नै धर्म हुन्छ भन्ने विश्वास गर्न थाल्यौ । कुनै मन्दिर, मस्जिद, चैत्य आदिमा दिनहुँ धाउनु नै धर्म ठान्यौ । पूर्व अथवा पश्चिमतिर फर्केर हात जोडेर अथवा पसारेर पंचाङ्ग, अष्टाङ्ग, दण्डवत प्रणाम गरेर देवी-देवता, गुरु-आचार्यको तस्वीर मूर्तिको चरणमा वा धातु अवशेष अथवा

धर्म ग्रन्थमा पूजा गर्नु, शंख बजाउनु, नैवेद्य चढाउनु, आरती दिनु, घण्टी बजाउनु, स्तोत्र पढ्नु, माला जप्नु नै धर्म मान्न थाल्यौ । त्यस्तै भाकलगारी पूजा-आजा गर्नु, जादु-मन्त्र गर्नु पनि धर्म मान्न थाल्यौ । कुनै अज्ञात-अदृश्य शक्तिलाई प्रसन्न पार्नाको लागि कुखुरा, भाले, बोका, हाँस अथवा मनुष्यको बली दिनु पनि धर्म हुन गयो । कसैले एक पटक टाउको काटेर त कसैले बिस्तारै तडपाई-तडपाई मार्नु पनि धर्म भयो । यसरी धर्मको विनाश हुँदै गयो, अवमूल्यन हुँदै गयो ।

सत्य धर्मको उपलब्धिको लागि हामीलाई जुन साधन प्राप्त भयो हाम्रो अज्ञानताको कारण त्यही हाम्रो बन्धन हुन गयो । कोही सन्त पुरुषले अन्धकारबाट बच्नको लागि करूण वित्तले हाम्रो हातमा बलेको मशाल दिए ता कि त्यसको प्रकाशको सहयोगले जीवन यात्रा सफलपूर्वक पार गर्न सक्नु । तर कालान्तरमा त्यस मशालको आगो निय्मो, अब हाम्रो हातमा डण्डामात्र रहन गयो । अज्ञानबस त्यही लट्टीलाई मशाल ठानेर बोकिरहेछौं ।

कहिले काही यस्तो पनि हुन्छ कि बाह्य आडम्बरलाई त हामी धर्म मान्दैनौं तर सूक्ष्म-सूक्ष्म खेसाहरूलाई धर्म मान्न

थाल्हौ जुन अधिक भ्रामक र मजबूत गाँठो बाँधे हुन्छन्, अन्ध मान्यता, अन्ध भावावेश बौद्धिक तर्कलाई धर्म मान्न थाल्हौ भने त्यसमा भन् नराम्ररी फस्छौ । हामी जुन परिवारमा जन्म्यौ, जुन वातावरणमा हुक्यौ त्यस वंश-परम्पराका मान्यताका बारेमा बराबर सुन्छौ, पढ्छौ । हुँदा-हुँदा अन्य मान्यता सही भएपनि पछि स्वीकार गर्न नै नसक्ने हुन्छ । त्यस परम्पराको मान्यतासँग हात्रो भावनात्मक सम्बन्ध जाउलिसकेको हुन्छ फलस्वरूप त्यसको विपरीत अन्य कुनै दृष्टिकोणलाई स्वीकार गर्न नै सक्दैनौ । अन्धविश्वास तथा भावावेशमा आएर कुनै सिद्धान्त स्वीकार गरेर पनि के फाईदा हुन्छ ? वास्तवमा त्यो सिद्धान्त सही छ भने जीवनमा, व्यवहारमा आउनुपर्यो । जीवनमा आयो भने मात्रै सही धर्म हुन्छ अन्यथा खोक्रो बुद्धि विलास मात्रै हुन्छ ।

सैद्धान्तिक रूपमा आफूलाई अनात्मवादी, ईश्वरवादी, आत्मवादी, निरीश्वरवादी, द्वैतवादी, अद्वैतवादी जे माने पनि के भयो र ? वास्तवमा व्यावहारिक जीवनमा शुद्ध चित्तले जीवन यापन गरिरहेको छ कि छैन ? आफूलाई ईश्वरवादी मान्ने व्यक्ति पनि भोलि के होला भन्ने डरले व्याकुल भइरहन्छ । आफूलाई अनात्मवादी मान्ने व्यक्ति पनि आफ्नो अहमले कसरी घेरिएको हुन्छ ? यस्तो अवस्थामा कोरा सैद्धान्तिक पक्ष के काम ? मुख्य कुरा त व्यवहारिक पक्षको हो, आफ्नो आचरणको हो । शुद्ध चित्तमा आधारित आचारण नै धर्म हो । कुनै विशेष पहिरन, कुनै कर्मकाण्ड, विशेष दार्शनिक मान्यता मानेर पनि आफ्नो मन द्वेष-दौर्मनस्यताले भरेको छ भने धर्महीन नै छौ । यदि मन स्नेह-दौर्मनस्यताले भरेको छ भने धार्मिक छौ । यदि कुनै कार्य गरेर चित्त विशुद्धि गर्ने काममा सहायक हुन्छ भने त्यो काम गर्न योग्य छ अन्यथा निरर्थक, निस्सार छ ।

जबसम्म धर्मको सही अर्थ बुझ्दैनौ तबसम्म हामी कंगाल छौ, जीवन निस्सार छ । यदि धर्मको सार चित्त विशुद्धिमा छ, राग, द्वेष मोहको बन्धनबाट मुक्त हुनुमा छ, विषम स्थितिमा पनि चित्त समतामा स्थापित गर्नुमा छ, मैत्री, करुणा, मुदितामा छ भने बुझ्न सक्यौ भने कुनै समय धर्मको सार प्राप्त गर्न सक्छौ । जबसम्म खोक्रो मान्यता आदिलाई नै धर्म मानिरहन्छौ, तबसम्म शुद्धधर्म प्राप्त गर्न सक्ने सम्भावना नै हुँदैन । हामी आपू भित्र आत्म निरक्षण गरेर कहिले जाँच्दैनौ कि जसलाई धर्म भनेर मान्दैछौ त्यसको कारणले मनमा के सुधार भइरहेछ ? जीवन व्यवहारमा के

सुधार भइरहेछ ? जन्म मरणबाट मुक्त हुने हजारौ कुरा गर्छौ तर यस जीवनमा मनको विकारबाट मुक्त हुने अलिकति पनि प्रयत्न गर्दैनौ । धर्मको अर्थ नबुझेर जति हानी हुन्छ त्यसमन्वा कयौं गुण बढी हानी निस्सारलाई सार मान्नुमा हुन्छ ।

धर्मको शुद्ध रूपलाई बुझ्नु, जाँचेर हेर्नु रोग मुक्तिको पहिलो आवश्यक कदम हो । शुद्धधर्म स्पष्ट हुन्छ । त्यसमा गुह्य हुँदैन । प्रतीक-पांडित्य प्रदर्शन हुँदैन । जे जति छ सहज छ, यथार्थ छ । स्वयं सक्षात्कार, स्वयं अनुभव गर्नको लागि हुन्छ । धर्म राजमार्गमै स्पष्ट हुन्छ । त्यसमा अलमणिने ठाँऊ हुँदैन । जति-जति पालन गर्यो त्यति-त्यति फल दिने हुन्छ ।

वाणीबाट हुने कर्म, शरीरबाट हुने कर्म, आजीविका, मानसिक स्वस्थताको अभ्यास, जागरूकताको अभ्यास, एकाग्रताको अभ्यास शुद्ध हुनुपर्छ । मानसिक चिन्तन र जीवन-जगतप्रति आफ्नो दृष्टिकोण शुद्ध हुनुपर्छ ।

साधारणतया भन्ने हो भने विना अहंकार कुनै वाचा नगरी दिएको दान शुद्धधर्म हो । सदाचारको पालन गर्नु, हिसा, चोरी, व्यभिचार, भूठो बोल्नु र नशा सेवन गर्नु आदिबाट अलग रहनु शुद्धधर्म हो ।

मनलाई वशमा राख्नु, एकाग्र गरेर वर्तमान अवस्था प्रति सजग रहने अभ्यास गर्नु शुद्धधर्म हो ।

राग द्वेषबाट मुक्त रहेर व्यक्ति या वस्तुस्थितिप्रति जस्तो छ त्यस्तो यथाभूत प्रज्ञापूर्वक हेर्ने अभ्यास गर्नु धर्म हो । दान, शील, समाधि र प्रज्ञा यी चारै अभ्यास सार्वजनिक छन्, सम्प्रदायबाट मुक्त छन्, सबैका लागि हितकारी छन् । त्यसैले शुद्ध धर्म हुन् । तर यस्तो धर्मको अभ्यास नगरेर कोही धार्मिक बन्न चाहन्छ भने न आफ्नो कल्याण हुन्छ न अन्यको ।

आफ्नो र पराईको हीत सुखको लागि शुद्धधर्मको जीवन जीउनु अनिवार्य छ । शुद्ध धर्मको जीवन जीउनको लागि शुद्धधर्म के हो थाहापाउनु अनिवार्य छ । शुद्धधर्मको सार विजन जीवन-द्वेष, द्रोह, भय, आशंका, पक्षपात, कट्टरता, अविश्वास आदिले भरेको हुन्छ । यस्तो जीवन निस्तेज, निष्ठाण, निरुत्साही, व्याकुल नै हुन्छ । शुद्धधर्म ग्रहण गर्यो भने करुणा, स्नेह, सद्भाव, त्याग, बलिदान, सहयोग, श्रद्धाले भरिपूर्ण हुन्छ । शुद्धधर्मको यही प्रत्यक्ष लाभ हो, प्रत्यक्ष लाभ नै शुद्धधर्मको सार नाप्ने कसौटी हो ।

धर्मस्सवण कुसल

धर्मस्स सवणं धर्मस्सवणं अर्थात् जाणको उद्देश्यले धर्म सुन्नुलाई धर्मस्सवण भनिन्छ । शिक्षामध्ये सुखको कामना वा लक्ष्य प्राप्ति गर्ने शिक्षालाई धर्म भनिन्छ । जुन राजनीति शास्त्र, अर्थशास्त्र वा अन्य कुनै पनि शास्त्रले मानसिक शान्ति वा सुख प्राप्त गर्ने लक्ष्य राख्दैन । ती शास्त्रको आआफ्नै लक्ष्य हुन्छन् । धर्ममा मात्र क्षणिक सुख वा परम सुख (निब्बाण, मोक्ष) प्राप्तिको लक्ष्य हुन्छ । यसै धर्मको सवण गर्नु धर्मस्सवण वा धर्म सुन्नु भनिन्छ ।

मानिसहरू जन्मदेखि मरणसम्म जेजति गर्नन् ती सब सुख पाउने उद्देश्यले नै गर्न्छन् । कसैले पनि यस कामले मलाई दुख्ख होस् भनेर गर्दैनन् । तर उद्देश्य सुख पाउने भए तापनि अज्ञानाता वा मिच्छा दिटिठको कारणले अकुसल, दुखदायी परिणाम दिने कम्म सम्झेर गरेको हुन्छ । फलस्वरूप पछि गएर दुख्ख भोग गर्नुपर्ने वा पश्चाताप गर्नुपर्ने हुन्छ ।

फेरि परिणाम आउनेमा पनि तुरुन्त आउने भए समयमै गल्ती महशुस गर्नसकिन्छ । जुन कामको परिणाम अनन्त कालपछि वा धेरैपछि आउँच त्यसको प्रायश्चित्त समेत गर्न नसकिने हुन्छ । त्यसैले आफूले गरेको कम्म जहिले पनि सुखदायी नै होस् भन्नका लागि आफूले गरेको कम्म सही वा गलत भन्ने कुरा थाहा पाइराख्नु पर्छ । यही थाहा पाउने काम नै धर्मस्सवण हो ।

जाणको प्रकार :

जाण प्राप्तिको आधारमा तीन प्रकारका छन् -

१) सुतमय २) चिन्तामय ३) भावनामय ।

धर्मस्सवण सुतमय पञ्चा हो । अर्थात् सुनेर प्राप्त हुने माध्यम । पूर्वकालमा ज्यादाजस्तो सुनेर नै जाण प्राप्त गर्ने भएकोले यहां सुतमय वा धर्मस्सवण भनिएको छ । तर सुनेर मात्र होइन, हेरेर, पढेर वा जति पनि बाह्य माध्यम छन् ती माध्यमबाट प्राप्त जाणलाई सुतमय जाण भनिन्छ भने माध्यमलाई धर्मस्सवण वा धर्म अध्ययन वा धर्मदस्सन ।

धर्मबारे अध्ययनलाई आजकाल नैतिकशिक्षा भन्ने पनि चलन छ । मात्र नैतिकशिक्षा धर्मस्सवण होइन । नैतिकशिक्षाले सील सदाचार मात्र, त्यो पनि आशिकरूपमा निर्देश गर्नसक्छ । तर धर्म सवणमा सील समाधि पञ्चा तीनै शिक्षाको व्याख्यान

गर्छ । अझ स्पष्ट भन्ने हो भने अभिधर्मपिटक, सुतपिटक र विनयपिटक संयुत भएको सारा त्रिपिटकका जाणहरू सुन्नु, थाहा पाउनु, अध्ययन गर्नु नै धर्मस्सवण हो । त्यसैले धर्मको क्षेत्र व्यापक भएकोले धर्मस्सवणको क्षेत्र पनि व्यापक छ । अझ धर्मगुणअनुसार आदि मध्य अन्तमा कल्याण गर्ने सुआख्यात धर्मलाई नै वास्तविक धर्म भनिने सन्दर्भमा सुआख्यात धर्मको क्षेत्र कति व्यापक छ ? कल्याण गर्नसकिन्छ । धेरै टाढा नगएर यो पुस्तक (सम्यकशिक्षा) को क्षेत्र मात्र होन्ने हो भने सानो वा सीमित छैन । अझ यसमा व्याख्यानहरू थाप्दै जाने हो भने यसभन्दा विशाल पुस्तक तयार हुनसक्छ । निष्कर्षमा धर्मलाई नैतिकशिक्षामा मात्र सीमित नराख्येर जन्मदेखि मरणसम्म र एक जन्मदेखि निब्बाण प्राप्त नभएसम्म एक प्राणीमा आइपर्ने कम्म र कम्मफलको कार्यकरण जाणको अध्ययन गर्नु नै धर्मस्सवणको क्षेत्र वा विशेषता हो ।

भगवान बुद्धको नौ गुणमध्ये दोशो गुण सम्मासम्बुद्ध हो । सम्यकको अर्थ नै सन्तुलन हो । त्यसैले सुन्ने, पढ्ने, होन्ने विषय प्रशस्त भएपनि सारा शिक्षाहरू पढेर साध्य पनि हुँदैन, सार्थक पनि हुँदैन । एक दिन उहाले केही पातहरू आफ्नो हातमा राख्नुभएर भन्नुभयो- भिक्षुहरू जति पात यस रूखमा छन् त्यति नै मलाई जाण छ । तर ती सारा जाण निर्वेदको लागि, ब्रह्मचर्य पालन लागि, दुख्खमुक्त हुनको लागि छैन । त्यसैले मैले तिमीहरूलाई हातमा भएको पातसमान धेरैथोरै देसना गरेको छुं जुन निर्वेदको लागि, ब्रह्मचर्य पालनको लागि, दुख्ख मुक्त हुनको लागि छ ।

सिक्ने कुरा धेरै भयो भन्दैमा सबै सार्थक हुनुपर्ने अनिवार्य नभएकोले धर्ममा त्यति मात्र शिक्षा प्रदान गरिन्छ जुन शिक्षा लाभदायी, उपकारी, सुख शान्ति प्राप्त गर्नुमा सहयोगी हुन्छ । त्यसैले त्यसको परिभाषा नै आदिमध्यअन्तमा कल्याण हुने सुआख्यात गुणले सम्पन्न हुनुपर्छ । साथै सन्दितिठको, कालरहित, परीक्षणयोग्य, निब्बाणगामी, विज्ञानारा स्वानुभवले विदितयोग्य भएको शिक्षा नै परिसुद्धरूपमा धर्म हुन्छ र यसैको सवण नै धर्मस्सवण हो ।

पञ्चवर्गीय भिक्षुलाई सर्वप्रथम सारनाथमा धर्मचक्र प्रवर्तन

॥ सम्यक् सम्बोधि
प्राणपुत्र ॥

गर्नुहुँदा हाँक दिएर भन्नुभएको थियो - मैले मध्यममार्गी शिक्षा प्राप्त गरें जुन अरिय अट्ठंगिकमग्ग हो । यही अरिय अट्ठंगिकमग्ग नै निब्बाण मग्ग वा मुक्तिमग्ग हो (वा सफलताको मग्ग वा समस्या समाधानको मग्ग हो) । अर्थात् यसै मग्गद्वारा निब्बाण वा मुक्ति प्राप्त गर्नसकिन्छ । मुक्ति मग्गको रूपमा प्रशंसित अरिय अट्ठंगिकमग्गको पहिलो मग्ग नै सम्मादिट्ठ हो ।

सम्मादिट्ठ अन्तरगत चार अरियसच्चलाई बोध गर्नु, कम्म र कम्म फललाई बुझनु पठिच्चसमुप्पाद आदि पञ्जाका विषयको अध्ययनबाट मिच्छादिट्ठ नाश गर्नु आदिपर्छन् । छोटकरीमा- सारा कम्मको खेल बुझेकर कम्मवादलाई साक्षात्कार गर्नु नै सम्मा दिट्ठ वा शुद्धधारणा हो ।

सद्बाको बलमा त्रिरत्नको सरण गएर बौद्ध बन्नसकिन्छ । तर जाणको स्तरमा सम्मादिट्ठ नभएसम्म बौद्ध बन्नसकिन्न । बौद्ध बन्नुको अर्थ नै बोध गर्नु, बुझनु, यथार्थ जाणलाई साक्षात्कार गर्नु हो । यथार्थ जाण नै सम्मादिट्ठ वा शुद्धधारणा बनाउने जाण हो । जाण प्राप्त गरेर पनि धारणा शुद्ध भएन भने जाण प्राप्त भयो भनिदैन । जसको धारणा शुद्ध छ वा भयो उसैलाई पञ्जाको स्तरमा बौद्ध भनिन्छ । बौद्ध भन्नुको अर्थ सील समाधिको अभ्यास गर्नु होइन । सील समाधिको अभ्यास गरेमा उसलाई लाभ नै छ नगरेमा उसलाई हानि छ । तर नगर्दैमा बौद्ध होइन भन्न मिल्दैन । एउटा बौद्धले पनि अकुशलकम्म गर्नसक्छ । तैपनि यो कम्म मैले गरेको हुँ, मैले त्यसको फल भोग्नुपर्छ, कुनै पूजापाठबाट पाप कटाउन सकिन्दैन भनेर सम्मा दिट्ठ छ भने बौद्ध नै हुन्छ । त्यसैले बौद्ध हुनलाई सबैमन्दा पहिला यथार्थ कुरा बुझनुपर्छ । आचरणमा उतार्नु नउतार्नु उसको निजी विचार हो ।

अट्ठंगिकमग्गअनुसार सम्मादिट्ठ, सम्मासंकप्तो, सम्मा वाचा, सम्माकम्त्तो, सम्माआजीवो, सम्मावायामो, सम्मासति र सम्मासमाधि छन् । यीमध्ये सम्मादिट्ठ भएपनि पुग्छ एक बौद्ध हुनलाई । बाँकी सात मग्गहरू पालन गर्नसकेमा उसलाई फाइदा नै छ । नसके पनि बौद्ध होइन भन्न मिल्दैन ।

यही सम्मादिट्ठ गर्न सुन्ने, पढ्ने, अध्ययन गर्ने कुसल कम्म नै धम्मसवण हो ।

श्रोताको प्रकार :

धम्मसवण जतिसुकै उत्कृष्ट भएपनि श्रोताको ग्रहण क्षमतामा कमी आएमा सहीरूपले धम्मसवणबाट फाइदा उठाउन सकिदैन । धम्मसवण भनेको नै श्रोताको विषय भएकोले यसको सफलता श्रोताको क्षमतामा नै निर्भर हुन्छ । त्यसैले श्रोताको स्तरमा पनि धम्मसवणको उपलब्धि भरपर्दछ । जस्तै-

१) हीनस्तरको श्रोता- कोहीकोही श्रोता बौद्धिकस्तरमा अत्यधिक कमजोरी हुन्छ । उसले सुन्न मात्र, बुझ्न वा ग्रहण गर्नसक्दैन । जस्तै-

मुख तलतिर पारेर पानीको धैंटो पोखरीमा डुबाएर निकाल्दा धैंटोमा पानी पस्दैन । त्यसरी नै यसप्रकारको श्रोतामा केही पनि ग्रहण गर्ने क्षमता हुदैन ।

अर्को उपमा - एक खोपडीमा एउटा कानबाट सिन्का पसाएमा अर्को कानबाट निस्कन्छ । अर्थात् जाण दिमागभित्र स्थिर नहुने ।

अर्को उपमा- जसरी चिउरा मकै आदि खानेकुरा पोल्टामा राखेर बस्यो । जुरुक्क उट्दा सारा खानेकुरा त्यही भुईमा छन्यो । त्यसरी नै सुन्न त सुन्यो तर जाने बेलामा सारा धम्मसभामा नै खन्याएर हिङ्ग्यो अर्थात् केही पनि जाण लिएर गएन ।

चुल्लपन्थ थेरको कथा :

महापन्थ र चुल्लपन्थ दुई दाजुभाइ थिए । पहिला महापन्थ प्रव्रजित भयो । तीक्ष्ण बुद्धि भएकोले थोरै समयमा अरहत्व पद प्राप्त गर्नुभयो । दाजुको कारणले भाई चुल्लपन्थ पनि प्रव्रजित भयो । तर अति मूर्ख भएको कारणले एउटा गाथा दिएकोलाई तीन महिना लगाएर पनि कण्ठस्थ गर्नसकेन ।

तब दाजु महापन्थले 'घर जानु' भन्नुभयो । निराश भएर एकै विहान घर जान तयारी गन्यो चुल्लपन्थले ।

घर जान तयारी गरिरहेको बेला भगवानसंग भेट भयो । भगवान बुद्धले सबै कुरा बुझनुभएर 'नजानु' भन्नुभयो । चीवर फुकाली जानु नपरेपछि चुल्लपन्थ अति प्रसन्न भयो । भगवानले योगबलले एउटा सफा सेतोकपडा उत्पन्न गर्नुभएर चुल्लपन्थलाई दुबै हातले रोटी थपथपाएर्नै थपथपाएर रजो हरण, रजो हरण' जप्त लगाउनुभयो ।

चुल्लपन्थले पनि बिहानैदेखि श्रद्धापूर्वक एक चित्त लगाएर रजो हरण, रजो हरण' भन्दै कपडालाई दुबै हातले कहिले दाँयाँ कहिले बाँयाँ थपथपाउन थाल्यो । भोजनको समय भयो भगवान बुद्ध भिक्षुसंघसहित भोजनको लागि जीवक वैद्यकाहाँ जानुभयो । चुल्लपन्थको हातको मैलाले सेतो कपडा कालो भयो । त्यो देखेर विचार गन्यो- 'अहो हातको मैलाले सेतो कपडा त कालो भयो भने यो शरीर कति मैला होला ?' यति सोचेर मनमा भएको राग द्वेष आदि मैला देख्न थाल्यो ।

त्यो समयमा भगवानले जीवक वैद्यको घरबाट योगबलले चुल्लपन्थ, वास्तवमा राग द्वेष मोह नै मैल हो, यसैलाई सफा गर्नुपर्छ भनी भन्नुभयो । त्यस ज्ञानले प्रतिसम्भिदासहित चुल्लपन्थ अरहत्त हुनुभयो ।

भोजन गराउने समयमा कोही भिक्षु बाँकी छ कि ? भनेर जीवक वैद्यले सोध्दा भगवानले एकजना भिक्षु विहारमा छ भन्नुभयो । जीवक वैद्यले मानिस पठायो बोलाएर त्याउन । मानिस पुग्दा विहारभरि भिक्षुभिक्षुमात्र देख्यो । त्यही समाचार त्यायो । तब भगवान बुद्धले चुल्लपन्थ भनी बोलाउनु भन्नुभयो । त्यसैरी बोलायो तर सबै भिक्षुहरूले म चुल्लपन्थ हुँ भने । फेरि फर्किएर आयो ।

तब भगवानले जसले पहिला चुल्लपन्थ हुँ भन्छ उसैको हात समाल्नु भन्नुभयो । बोलाउन जाने मानिसले पनि त्यसै गर्दा बाँकी ऋद्धिबलद्वारा उत्पन्न निर्मित चुल्लपन्थहरू अलप भएर गए । भोजनको समय भएकोले आयुष्मान चुल्लपन्थ तुरुत्त आकाशमार्गबाट उडेर भोजनशालामा उपस्थित हुनुभयो ।

तीन महिनामा एउटा गाथा कण्ठरथ गर्न नसक्ने कसरी यस्तो ऋद्धिवान भयो ? भनेर भिक्षुहरूले कुरा उठाउँदा भगवानले भन्नुभयो ।

उट्ठानेनप्यमादेन सञ्जमेन दमेन च ।

दीपं कथिराथ मेधावी यं ओघो नाभिकीरति ॥

उत्थानले अप्रमादले संयमले र दमनले ।

द्वीपं बनाऊ मेधावी जुनसकदैन बगाउन बाढीले ॥

(ध.प. २/५)

तब अन्य भिक्षुहरूले महापन्थमाथि रिस पोखे- भिक्षु भएर क्रोध गर्छ । चुल्लपन्थप्रति अनावश्यक व्यवहार गर्छ । यही कुरा भगवानलाई पनि सुनाए ।

भगवानले भन्नुभयो- 'महापन्थ क्षीणास्त्रवी भइसक्यो । क्षीणास्त्रवीको मनमा क्रोध हुँदैन । यो चुल्लपन्थको भलाईको लागि मात्र भनेको थियो । भगवानले फेरि भन्नुभयो । यस्स रागो च दोसो च मानो मक्खो च पातितो । सास पोरिव आरग्गा तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥

जसको राग, द्वेष, मान, ईश्या पतन भइसक्यो ।

सियो दुप्पाबाट सर्व्यजस्तै उसलाई भन्दछु ब्राह्मण

(ध.प.२६/२५)

२) मध्यमस्तरको श्रोता- सुन्न त सुन्छ, ग्रहण पनि गर्छ तर घरमा पुगेर भन्नसकदैन बीचमा नै बिर्सिन्छ । जस्तै-

पिधमा व्याल परेको धैटोलाई नदीमा डुबाउँदा पानी त भर्ज । बाहिर त्याउँदा बाटोभरि व्यालबाट पानी चुहिएर समाप्त हुन्छ । घरसम्म पुन्याउन सकिदैन ।

अर्को उपमा- खोपडीको एउटा कानबाट पसाएको सिन्का बीचमा नै अडकिन्छ अर्थात् सुनेको कुरा दिमागभित्र नै रहिरहन्छ, कुनै स्मरण गर्नसकदैन, बताउनसकदैन ।

३) उत्तमस्तरको श्रोता- जति सुन्नसक्छ त्यति पञ्चायुत

चित्तले सुनेर मनमा धारण गर्नसक्छ । अर्थात् सुनेको कुरालाई स्मरण गरेर जबजब जरूरत पर्छ तबतब प्रयोगमा त्याउनसक्ने श्रोतालाई उत्तमस्तरको भनिन्छ । जस्तै-

व्याल नपरेको धैटोलाई मुखमास्थिर पारेर पोखरीमा डुबाएमा धैटोभरि पानी लिएर घरसम्म पुन्याउन सकिन्छ र आवश्यकता अनुसार प्रयोग गर्नसकिन्छ ।

अर्को उपमा- खोपडीको एउटा कानबाट पसाएको सिन्का मुखबाट निस्कन्छ । अर्थात् सुनेको कुरालाई स्मरण गरेर, भन्न पनि सक्छ । जस्तै-

खुज्जुत्तरा :

राजा उदेनको दरवारमा उत्तरा नामकी एक महिला थिइन् । उनी केही लंगडीजस्ती भएकीले लंगडी उत्तरा भनेर चिनिन्थिन् । उनको काम रानी सामावतीलाई सेवा गर्नु थियो । उनले रानी सामावतीको पूजापाठ गर्नलाई राजा उदेनले दिइएको आठ काहापणले फूल किनेर रानी सामावतीलाई सधै दिने गर्निन् । एकदिन फूल किन्न जांदा माली सुमनको घरमा भगवान बुद्धलाई भोजन प्रदान गरिएको थियो । माली सुमनलाई भगवानको सेवा गर्दा फूल विक्री गर्ने पुर्सद नै थिएन । तब केहीबेर पर्खदा खुज्जुत्तराले भगवान बुद्धको उपदेश सुनिन् । उपदेश सुनेर सोतापन्न भईन् ।

त्यस दिनभन्दा अधि उनले आठ काहापणमा चार काहापण आफूलाई लुकाएर चार काहापणको मात्र फूल किनेर लान्थिन् । यसपल्ट सोतापन्न भएर सीलसम्पन्न भएकी कारणले चोरी नगरी आठ काहापणकै फूल किनेर लगिन् । पहिलेभन्दा दुइयुणा फूल बढी देखेर राजाले आज काहापण धेरै दिनुभयो कि के हो ? भनेर सामावतीले सोध्दा सारा कुरा बताइदिइन् ।

तब सामावतीले भगवान बुद्धको नाम सुन्नासाथ प्रसन्न भएर आज के सुनेर आयो मलाई पनि सुनाऊ भन्दा खुज्जुत्तरालाई धम्कथिकको आसनमा विराजमान गराएपछि खुज्जुत्तराले आफूले सुनेका सबै धम्मदेसना हुबहु सुनाइन् । यो धम्मदेसना सुनेर सामावती सोतापन्न भइन् । यसैकारणले सामावतीहरू खुसी भएर खुज्जुत्तरालाई प्रत्येक दिन भगवान बुद्धले जहाजहां धम्मदेसना गर्नुहुन्छ, त्यहाँत्यहाँ गएर धम्मदेसना सुनेर सधै सुनाउनुपर्ने जिम्मा दिइन् । खुज्जुत्तराले पनि सधै भगवान बुद्धको उपदेश सुन्दै रानी सामावतीहरू लाई सुनाउने गर्निन् ।

पछि भगवान बुद्धले सुनेर जानकारी लिने उपासिकाहरूमा खुज्जुत्तरा श्रेष्ठ छिन् भन्नुभएर बहुस्तुत उपासिकाहरूमा एतदग्ग पद दिनुभयो ।

धम्मस्सवण विधि :

धम्मस्सवण मनोरञ्जन वा समय बिताउनको लागि होइन ।

जाण प्राप्तिको लागि भएकोले धम्मसवण गर्दा पनि सद्वापूर्वक धम्मसवण गर्नुपर्छ । अर्थात् यस धम्मसवणबाट के जाण पाइन्छ ? त्यो प्राप्त गर्ने छु भनी रुचि लिएर सुन्नुपर्छ । सम्यकशिक्षाअनुसार कुनै पनि काम सफल हुनु सील समाधि पञ्चास्तरमा काम गर्नुपर्छ । सोहीअनुसार धम्मसवण गरेर जाण प्राप्त गर्ने वा फाइदा उठाउन सीलस्तरमा, समाधिस्तरमा र पञ्चास्तरमा धम्मसवण गर्नुपर्छ । जस्तै-

सीलस्तरमा धम्मसवण- सीलको अर्थ काय र वाक संयम हो । त्यसैले धम्मसवण गर्नेले काय वाकलाई संयम गरी बस्नुपर्दछ । अर्थात् धम्मसवण गर्नुले दायांबाया हर्ने, हात खुट्टा चलाइरहने, मुसुमुसु हाँस्ने, कति नै कुरा बुझेभैं गरी टाउको हल्लाउने, सुने पिच्छे अनुहार प्रशन्न पारेर प्रतिक्रिया जनाउने आदि गर्नु हुँदैन ।

समाधिस्तरमा धम्मसवण- समाधिको अर्थ चित्तको संयम हो । अर्थात् धम्मसवण गर्नेले सुनिएको आवाजमा मात्र मन एकाग्र गर्नुपर्छ । धम्मदेसकको अनुहार नहेरी आफू बसेको शरीरको आकार कोई बसिरहेछु भनी थाहा पारेर निहुरिएर बस्नुपर्दछ । जस्तोजस्तो धम्मदेसना सुनिन्छ त्यसैगरी सुनिएको शब्दअनुसार आफूले मनमनै भन्दै जानुपर्छ । सुनिएको शब्द र मनमनै उच्चारण गरिएको संग संगै हुनुपर्छ । यो शब्दध्यान वा समाधि हो । त्यसो गर्दा सुनिएको शब्दपिच्छै मन एकाग्र हुन्छ । कल्पना उत्पन्न हुँदैन । फलस्वरूप प्रथमध्यान भएको हुन्छ । यदि सबैले यस विधिले धम्मसवण गर्ने हो भने एक दुइ मिनटमा नै वातावरण शान्त (Pindrop slience) हुन्छ जसरी भगवान बुद्धको समयमा हुन्थ्यो । यदि केही पीढा आदि भएर आए भरसक सहनुपर्छ । यदि असहय भएमा विस्तार शरीर चलाउनुपर्छ जसले अरुलाई पनि बाधा नहोस् ।

पञ्चास्तरमा धम्मस्सवण- पञ्चाको अर्थ विश्लेषणात्मक जाण हो । अर्थात् सुनिएको कुरामा केके सुनिन्दैछ ? त्यसको जाण जगाउने गरी सतर्क हुनुपर्छ । सुनिएको शब्दको अर्थ बुझेकोशिस गर्दै सुन्नुपर्छ ।

उपरोक्त विधिले धम्मसवण गरेमा मात्र धम्मसवण गर्दा फाइदा उठाउनसकिन्छ, केही न केही बोध हुन्छ । जाण प्राप्त गर्ने भन्नु नै पञ्चा जगाउनु हो । पञ्चा समाधिको आधारमा प्राप्त हुने हुनाले चित्त जति सुनिएको शब्दमा एकाग्र गर्नसकियो त्यति समाधि वृद्धि हुन्छ । जति समाधिस्तर हुन्छ बोध हुन्दा त्यति नै जाण जाग्छ । त्यसैले जाण जगाउन समाधिमा पनि निरन्तर र एकाग्रवितको आवश्यकता पर्छ । एकाग्र हुने गरी समाधि अभ्यास गर्ने कायवाकमा संयम हुनुपर्छ । त्यसैले धम्मसवण कालमा होहल्ला गरिरहने, दायांबायां हर्ने, चलिरहने

आदि वातावरणमा आफूले पनि धम्म सवणबाट फाइदा लिन सकिंदैन भने अरुलाई पनि बाधा हुन्छ । यसैले अरुको धार्मिक उन्नतिमा बाधा दिनेलाई हिन्दूशिक्षामा राक्षश, सम्यकशिक्षामा मार र ईसाइशिक्षामा शैतान भनिन्छ । हाम्रो बुद्ध पूजाको वातावरण माछा मार्ने पोढेजस्तै भएकोले प्रायशः धम्मसवण मनोरञ्जन मात्रै हुन्छ, जाणलाभ गर्ने वातावरण नै हुँदैन ।

बुद्धकालीन भिक्षु, भिक्षुणी, उपासक, उपासिका कुनै पनि आवाज नगरी, खोकेको शब्दसम्म सुन्न नपाउने गरी शान्त चित्तले सुन्न्ये । त्यसैले उनीहरू छिडै जाण प्राप्त गर्थे ।

धम्मचेतिय सुत्त :

मजिफमनिकाय (२/४/९)अनुसार यस्तो मैले सुने- एक समय भगवान शाक्य देशमा मेतलूप शाक्यको निगममा विहार गर्नुहुन्थ्यो । त्यस समय प्रसेनजित राजा कुनै कामले त्यहाँ आएको थियो । भगवान आउनुभएको छ' भनी सुनेर दीघकारायणलाई रथ तयार गर्न लगाएर भगवानकाहाँ गएर भेटन गयो । भेट्न जानअद्य आफ्नो खड्ग र उष्णधि (शाही चिन्हहरू) दीघ कारायणलाई दियो । भगवानलाई भेटेर खुट्टामा वन्दना गरेर खुट्टा चाट्ने सुमसुम्याउने गन्यो ।

भगवानले किन यसरी विचित्र उपहार प्रदर्शन गर्दै भनी सोध्नुभयो ।

जगाफमा भन्यो- भगवानको धर्म स्वाख्यात छ, संघ सुमगमा आरुढ छ । अन्य पन्थमा केही वर्ष ब्रह्मचर्य पालन गरेर पनि फेरि पञ्चकाम गुणमा तल्लिन हुन्छ । तर अरिय सावकहरू जीवनभर परिसुद्ध ब्रह्मचर्य पालन गर्दैन् ।

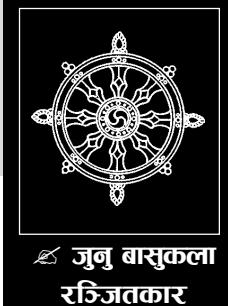
मानिसमानिसमा भगवान राष्ट्र, व्यापार, नाता भन्दैन । तर यहाँ समग्र, समोदमान, विवादरहित, दूधपानी भएर मैत्री चक्षुले हेर्दै विहार गर्दैन् । यस्तो परिषद् बाहिर देखिदैन ।

बाहिरका समणहरू दुब्लो, पहेलो, दुर्वर्ण देख्छु मानौ मन नपरी ब्रह्मचर्य पालन गर्दैन् । कसैको के रोग, त कसैको के रोग लागेको हुन्छ । तर यहाँका सावकहरू हृष्टपृष्ट, प्रसन्न इन्द्रिय, उत्सुकतारहित, भयरहित मुदुचित्तले विहार गर्दैन् ।

क्षेत्रिय राजा भएको नाताले मान्योग्यलाई मार्छ, देशनिकाला गर्न योग्यलाई देश निकाला गर्दै । तर पनि मेरो सभामा मानिसहरू कुराकानी गर्दा बीचबीचमा कुरा काट्दैन । तर यहाँ धर्मदेशना गर्दा खोक्ने आवाज पनि सुनिन्दैन । एकपल्ट धर्मदेशना सुनिरहेको बेला एक सावकले खोक्यो । अर्को भिक्षुले घुडाले छुएर भन्यो 'आयुषान् निशब्द होऊ । नखोक, शास्ता धम्मदेसना गरिरहनुभएको छ' । कस्तो अचम्म । विनादप्प, विनाशस्त्रको विनययुत परीषद ।

किन्नरी जातकबारे गलत व्याख्या गरिएको प्रमाणित

नेपालको सबभन्दा पुरानो अभिलेख मानिएको चाबहिलको स्तूपाको अगाडिको अभिलेख हो । यस अभिलेखको प्रतिलिपि धनवज्र वज्राचार्यद्वारा सम्पादित 'लिच्छवीकालीन अभिलेख' नामक पुस्तकमा पहिलो अभिलेखकै रूपमा प्रकाशित गरिएको छ । त्यसमा यस अभिलेख बारे भावार्थ समेत उल्लेख गरिएको छ । साथै त्यस अभिलेखको आधारमा उल्लेख भएको 'किन्नरी जातक' सम्बन्धी कथालाई समेत संक्षिप्त रूपमा उल्लेख गरिएको छ । जुन कथा तथ्य र विश्लेषणबाट गलत सावित भएको छ । लिच्छवीकालीन अभिलेखमा प्रस्तुत गरिएको पाद यस प्रकार रहेको छ –

१. दुद्वर्द्दरिन्द्रियैः कृत्स्ना वाहयते यैरियम्प्रजा
दासक्तानि सन्धायृ कृपयापरिपीडय ता दानशील...
२. सम्प्राप्यानुत्तरं ज्ञानं प्रजा दुःखात्रमेविता
प्रमोच्य सर्वदुःखेभ्यो योसौ शान्तम्पददङ्गतः म...
३. सत्त्व्यं सुविरच्छालम्भवनम्भवविच्छिदः
किन्नरीजातकाकीर्णन्नाचित्रविराजितम् श्री...
४. चत्वारिंशत्सपञ्चेह यत्र धान्यस्य मानिकाः
वर्षे वर्षेण्यं जायन्ते क्षेत्रन्तताद्वशन्ददौ...
५. भूयःसङ्घस्य भक्तार्थं पूजार्थं च महामुनेः
क्षेत्रन्दत्तन्तया यत्र ह्यष्टाविशतिमानिकाः
६. विचित्रं देयधर्मम्मे कारयित्वेह यच्छुभम्
स्त्रीभावं हि विराग्याहं पुरुषमत्वमवाप्य च शोककाममया...
७. .... माघवर्षे काले आषाढशु दिव १०
अस्यान्दिवसपूर्व्यायाभ्वारकमहाराजश्री ...^१

अनुवाद:

कज्याउन गाहा जुन इन्द्रियहरूले सारा दुनियाँलाई दबाइराखेका छन्; ती इन्द्रियहरू दासलाई जस्तै कब्जामा राखेर दुनियाँलाई चाहि दुःख नदिई, दया गरी दानी । जसले अनुत्तर ज्ञान पाई दुनियाँलाई दुःखबाट छुटाए । सबै दुःखबाट हटाएर जो उनी शान्तपदमा पुगे; ...मोक्ष दिने तिनको (भगवान् बुद्धको) किन्नरी जातकका कुरा कुँदिएको, अनेकथरी चित्रले सुहाएको यो चैत्य धेरै कालसम्म कष्ट गरी बनाइएको हो ।

वर्षनी ४५ मानिका धान (कुत) आउने खेत यहाँ

गुठी राखिएको छ । फेरि संघलाई भोजन गराउन र महामुनि (भगवान् बुद्ध)को पूजा गर्न अड्डाइस मानिका कुत आउने खेत दान दिइयो ।

यो अनौठो दान-धर्म गरेर मलाई जो पुण्य भएको छ; त्यो द्वारा मैले स्त्रीत्व छोडी पुरुषत्व पाई दुःख - सुखरूपी माघवर्षकालमा, आषाढ शुक्ल दशमीमा । यस दिन भट्टारक (गदीनशीन) महाराज श्री ... (को विजयराज्यमा)?

प्रस्तुत अभिलेखमा पञ्चसकन्ध रूपी शरीरले सम्पूर्ण प्राणीहरूलाई दुःखको सागरमा डुबाइराखेको कुरालाई संकेत गरेको पाइन्छ । शाक्यमुनि बुद्धले यस्तो दुःखलाई हटाउने ज्ञान पता लगाई सासारिक दुःखबाट मुक्त हुनुभयो । उहाँकै पूर्वजन्मको घटना भएको मान्ने किन्नरी जातक कथाको दृश्य चैत्यमा कुँदाएको कुरा उल्लेख भएको छ । धनवज्र वज्राचार्यले आनन्द कौशल्यानयको 'जातक' पञ्चम खण्डको ५१३ पृष्ठको आधारमा किन्नरी जातक कथाको सार यसरी उल्लेख गर्नुभएको छ ।^२ उहिले वाराणसीमा कण्डरी भन्ने राजा थिए । उनी सुन्दर थिए । उनको रानी किन्नरी पनि सुन्दरी थिइन् । राजाको दरबारसँगै एउटा ठूलो रुख थियो । त्यो रुखमुनि एउटा अत्यन्त कुरुप कुप्रो बस्दथ्यो ।

एकदिन रानी किन्नरीले त्यो कुप्रोलाई देखिन् । यसपछि विस्तारै किन्नरीको मन त्यसमा लहसियो । एकदिन राति राजा सुतेपछि किन्नरी सुटुक्क कुप्रोकहाँ पुगिन् । अनि यसैगरी राति सधै किन्नरी कुप्रोकहाँ जान थालिन् ।

एकदिन राजा शहर घुमेर दरबारतिर फर्किरहेका थिए; रुखमुनि बसिरहेका त्यस कुरुप कुप्रोलाई राजाले देखे । अनि भावुक भएर राजाले पुरोहितसँग सोधे - के कुनै स्त्री यस्तो कुरुपसँग लहसिन सक्ली ? यस्तो सुनेर त्यस कुप्रोको मनमा घमण्ड चढ्यो र उसले रुखतिर लक्षित गरेर भन्यो - हे रुखदेवता के हुन सक्छ; के हुन सक्दैन । यो सब तिमीलाई थाहा छ । यो सुनेर पुरोहितको मनमा चीसो पस्यो । उनले धेरै विचार गरेर महारानी किन्नरीमाथि शंका प्रकट गरे । राजालाई पहिले त कति पनि विश्वास भएन । तैपनि जाँची हेर्ने निधो राजाले गरे । अनि त्यो रात नीद नपरे

पनि निदाएको जस्तो गरी राजा पल्टे । अनि रानी किन्नरी सधैंको जस्तै विस्तारै उठी मेवा मिष्टान्न साथ लिई पटुकाको मद्दतले भ्रयालबाट तल ओर्लिन । राजा उनको पछि लागे; रुखको आडमा लुकेर हेरिरहे । किन्नरी अलि ढिलो आएको देखी कुप्रोले बेस्सरी भपारे । किन्नरीले शीर निहुराएर माफी मागिन् ।

यस घटनाले राजाको मनमा ज्यादै रीस उठ्यो । रानी किन्नरीलाई मृत्युदण्डको आदेश राजाले दिए । परन्तु पुरोहितले एकान्त पारी राजासँग बिन्ती बिसाए - प्रायः आइमाईको मन यस्तै हुन्छ । यसैले महारानीलाई मात्र यसमा दोष दिनु हुँदैन । म हजुरलाई आईमाईको चरित्र देखाइदिन्छु; सवारी होस् ।

अनि राजा र पुरोहित भेष बदलेर शहर धुम्न दरबारबाट निस्के । त्यहाँ अनेक स्त्रीको चरित्र देखेर राजा छक्क परे । अनि फर्केर आई राजाले किन्नरीलाई मृत्युदण्ड नदिई देश निकाला मात्र गरे ।"

यस कथाबाट सम्पूर्ण स्त्रीहरूमाथि नै चरित्र हत्या गरिएको पाइन्छ । प्रत्येक स्त्रीको स्वभाव विश्वासघात् र वेश्याको रूपमा उल्लेख गर्न खोजिएको पाइन्छ । जसले गर्दा धनवज्र वज्राचार्यले सम्पादन गर्नुभएको लिच्छविकालका अभिलेखको पुस्तक अध्ययन गर्दा प्रत्येक पाठकलाई स्त्रीको चरित्रबारे सोच्न बाध्य तुल्याउँदछ । प्रत्येक पाठकका आमा, दिदी, बहिनी, भाऊजु, फूयु, श्रीमती र साथीलगायत सम्पूर्ण महिलाहरूमाथि नै शंका उत्पन्न हुन्छ । उक्त पुस्तकमा उल्लेख गरिएजस्तो स्त्रीहरूको चरित्र हत्या गर्न कथाकै आधारमा पक्कै पनि ती अज्ञात महिलाले धार्मिक स्थलमा चित्रण गर्न सकिदन । किनभने यो कथाकै आधारमा आफै खुद्दामा बज्चरो हान्ने काम ती धार्मिक स्त्रीले गर्नै सकिदन ।

अर्को कुरा, बुद्धको पूर्वजन्मको जीवनी मानिने जातक कथाहरूमा स्त्रीलाई सहनशील, इमान्दारी र विश्वासिलो पात्रको रूपमा उल्लेख गरेको पाइन्छ । शाकयुनि बुद्धको बोधिसत्त्व अवस्थामा होस् या बुद्ध भैसकेपछि पनि उहाँको जीवनमा स्त्रीहरूको ठूलो भूमिका रहेको कुरा बौद्ध साहित्यहरूमा उल्लेख भएको पाइन्छ । वास्तवमा पाली जातक कथामाथि उल्लेखित कथासँग मेल खाँदैन ।

वास्तविक पाली जातक कथामा उल्लेख भएको किन्नरी जातक कथा यस प्रकार रहेको छै—

"अतीते बाराणसियं ब्रह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते महासत्तो किमवन्तपदेसे किङ्गरयोनियं निष्पत्ति, चन्दा नामस्स भरिया ।

.....
एवज्य पन वत्वा ते ओवदित्वा सकट्टानमेव गतो । चन्दापि "किं नो सामि इमिना वरिपन्थद्वानेन, एहि चन्दपब्बतमेव गच्छामा"ति वत्वा ओसानगाथमाह-

"विचराम दानि गिरिवननदियो, कुसुमाभिकिण्णसोतायो । नानादुमवसनायो, पियंवदा अञ्जमञ्जस्सा"ति ॥

सत्था इम धम्मदेसनं आहरित्वा "न इदानेव, पुब्बेपेसा मयि असंहीरवित्ता अनञ्जनेयया एवा"ति वत्वा जातकं समोधानेसि- "तदा राजा देवदत्तो अहोसि, सक्वो अनुरूप्तो, चन्दा राहुलमाता, चन्दकिङ्गरो पन अहमेव अहोसि"न्ति ।

यसको अनुवाद प्रस्तुत छ - "एक समयमा वाराणसी देशमा ब्रह्मदत्त नाउँ गरेका राजा थिए । उनको शासनकालमा हिमालय प्रदेशमा किन्नर (परी) योनीमा बोधिसत्त्वको जन्म भएको थियो । उनकी चन्दा नाउँ गरेकी किन्नरी पत्नी थिइन् । तिनीहरू चन्द नामको चाँदीको पर्वतमा बस्दथे । एकदिन वाराणसीका राजा शिकार खेल्न भनी हिमालयतिर गए । मुगहरू मार्द मासु खाँदै राजा किन्नरहरू भएको पर्वतको फेदीमा पुगे । किन्नरहरू वर्षाद ऋतुमा तल भर्दैनथे । गरम महिनामा रंगविरंगका फूलहरूले वनजंगल मनोहर गर्न पर्वतबाट तल ओर्लिन्थे । बोधिसत्त्व किन्नर आफ्नी किन्नरी चन्दालाई साथमा लिएर सुगन्धित पुष्पहरूको पराग (केशरी) खाँदै सुगन्ध छर्दे पहाडबाट तल भरिरहेका थिए । तलतिर एउटा राम्रो पोखरी थियो । उक्त पोखरीमा नुहाएर फूलका मालाले सजिएर किन्नरी पोखरीको डिलमा नाचिरहेकी थिइन् । बोधिसत्त्व किन्नर बाँसुरी बजाइरहेका थिए । बाँसुरीको शब्द सुनेर शिकारको लागि डुल्दै आझिरहेका राजा सुस्तरी बिरालो हिडाइमा त्यस ठाउँमा आए । वनस्पतिको झाँगमा लुकेर किन्नर किन्नरीको रूपलावण्य देखेर राजा मोहित भए । किन्नरी निकै राम्री थिइन् । किन्नरलाई मारेर किन्नरी दरवारमा लिएर जान्छु, राजाले यस्तो चाहना गरे । कुनियतमा परेका राजाले बोधिसत्त्व किन्नरलाई वाणले हाने । किन्नर धायल भएर छट्पटाए । तिनको शरीरबाट रगतको भल बग्यो । आफ्नी प्रियासँग सदाको निमित्त बिछोड हुनु पर्ने भयो भन्ने पीरले किन्नर आकुल व्याकुल भए । तिनको आँखाबाट आँसुको धारा छुट्यो । उनले बिलौना गरे -

"लाग्यो उड्न यो प्राण पखेरु
जीवनज्योति निभिरहेछ रक्तदेहको भुइँमा बगी
छैन कति अब आशा मेरो जीवन अन्त हुन्छ छिडै
दुर्दिनले पर्खाल उठायो तिम्रो मेरो विचारमा अजङ्गै

चन्दा ! चन्दा !! हाय चन्दा !!! हुन लाग्यो तिमी एकलै लाग्यो उड्न यो पखेरु ।"

बोधिसत्त्व किन्नर विलाप गर्दै बेहोशमा परेर छटपटाई रह्यो । राजाले वनस्पतिको भाँगमा लुकेर हेरिरहे । उता किन्नरीलाई लोग्नेको प्राण जान लागेको थाहा भएन । मनमस्त भएर नाचिरहेकी किन्नरीको आँखा अनायासले किन्नरमाथि पन्यो । आफ्नो लोग्ने अचेत भएर लडिरहेको देखेर हतपतसँग दगुर्दै लोग्नेको नजिक आइन् । किन्नरको रगत भुङ्मा छताछुल भइरहेको, धेरै बेरसम्म छटपटिरहेकाले जीउभरि रगत लागेको, प्राण पखेरु उडिसकेकाले शरीर चीसो भैसकेको, पतिको हालत देखेर किन्नरीले विलाप गरिन् । किन्नर मरिसकेको निश्चय भएपछि राजा विस्तारै वनस्पतिको भाँगबाट बाहिर निस्के । चन्दाले राजालाई देख्नासाथ भनिन् "यही चण्डालले मेरो लोग्नेलाई वाणले हानेको होला ।" किन्नरी डराएर त्यहाँबाट भागिन् । पहाडको थुम्कामा बसेर राजालाई सरापिन् - "दुष्ट राजपुत्र ! मेरो निर्दोष लोग्नेलाई वाणले हानिस् । तैले जुन किन्नरी विवाह गर्ने आशाले पापकर्म गरिस, किन्नरीको मनमा जस्तो शोक, पीर र दुःख भयो त्यरतै तेरा स्वास्नीलाई पनि होस् । तेरा आमाले तेरो सुख देख्न नपाओस् । तेरी स्वास्नीले लोग्नेको मुख देख्न नपाओस् ।"

आफूलाई सराप्दै रोझरहेकी किन्नरीलाई हेर्दै राजाले भन्छन्, "हे चन्दा ! तिमी नरोऊ । केही धन्दा नमान । तिमी मेरी महारानी हुनेछौं । तिमीलाई दरवारमा देवीलाई जस्तै मानमर्यादा गर्नेछन् ।"

किन्नरी – "हे पापी राजपुत्र ! तैले मेरो लोभले मेरो निर्दोषी लोग्ने किन्नरलाई मारिस् । बरु मर्न तयार छु । तै जस्तो दुष्ट अधर्मीसँग आउने छैन ।"

किन्नरीको त्यो गाली गलौज सुनेर राजा त्यहाँबाट हिँडे । जानुभन्दा अधि राजाले भने 'हे मूर्खनी किन्नरी ! तै हिमालमै बसिराख जहाँ फलफूल र जन्तु सिवाय केही छैन ।'

राजा हिडिसकेपछि पहाडबाट ओलेर किन्नरीले बोधिसत्त्व किन्नरको मृत शरीर बोकेर पर्वत शिखरमा लगिन् । पतिको शीर आफ्नो काखमा राखेर बिलौना गर्दै भनिन्, "मेरो प्राण ! यसले राम्रो पर्वत र गुफामा यस्तो रमाइलो हिमालय र जङ्गलमा कति आनन्दले हामी डुँथ्यौ, खेल्थ्यौ । अब म एकलै भएँ । मेरो सूर्य अस्तायो । मेरो जीवनज्योति हरायो । मेरो संसार नष्ट भयो । मेरो सर्वश्वहरण भयो । जता हेर्दै उतै अन्धकार, फूलहरुको सुगन्धले मग्मगाईहेको यो हिमालय प्रदेश मेरा लागि दूर्गन्ध्युक्त भयो । मेरो प्राण ! मेरो जीवनेश्वर

! मैले पतिव्रत धर्म पालन गरेका रहेछु भने पति भक्ति सत्यधर्म पालन गरेकी रहेछु भने मेरा प्यारा किन्नरको जीवन फर्कोस् । यस्ता निर्दोषमाथि दुष्टले वाण चलाए । सत्यको प्रभाव छ भने यस्तो बेलामा हुनुपर्छ । मेरो सत्य धर्मको प्रभावले मेरो प्राणेश्वरको प्राण फर्कोस् ।"

यत्तिकैमा बोधिसत्त्व किन्नरको छाती तातेको जस्तो अनुभव उनीलाई भयो । "मेरो प्राणधारको मुटु तातेछ । मेरो सत्य धर्मको प्रभाव अवश्य हुनुपर्छ । मैले पति भक्ति सत्यधर्म पालन गरेको छु । यो सत्य प्रभावले मेरो प्राण उठेर आओस् ।" यस्तो अधिष्ठान गरेर पोखरीको पानी त्याएर पतिको देहमा सिङ्घन गरिन् । बोधिसत्त्व विस्तारै उठे । घाऊ पनि चाँडै निको भयो । त्यसपछि दुबै जनाले अधि जस्तै आनन्दपूर्वक जीवनयापन गरे । शुद्ध मनले लोग्नेको सेवा गरेमा यहाँको यहीं फल प्राप्त हुने रहेछ भनी प्रमाणित भयो ।

धनवज्र वज्राचार्यले 'लिच्छविकालका अभिलेख'मा उक्त किन्नरी जातक कुँदने महिलाले स्त्री जन्म भएकाले विरक्त भएर पछिल्लो जन्ममा पुरुष भएर जन्म होस् भनी कामना गरेको कुरा उल्लेख गरिएको छ । तर ती महिलाले स्त्री जन्मबाट विरक्त भएर पछिल्लो जन्ममा पुरुषको कामना गरेको भन्न गाहो छ । यो शरीर र संसार दुःखै दुःखले भरिएको छ । सांसारिक दुःखबाट मुक्त हुन बुद्धत्व प्राप्त गर्नुपर्छ । बौद्ध ग्रन्थमा कुनै पनि व्यक्तिले बुद्धत्व प्राप्त गर्न सक्छन् । तर बुद्ध हुनका लागि जनावर, पक्षी, स्त्री र नपुसंक मानिस भएर बन्न सक्दैनन् । बुद्ध बन्नका लागि पुरुष मनुष्य भएर नै जन्म लिनु पर्ने कुरा उल्लेख भएको पाइन्छ । ती महिलाले बुद्ध बन्ने इच्छा राखेको हुनुपर्छ । त्यसैले बुद्ध बन्नका लागि भविष्यमा पुरुष भएर जन्म होस् भनी कामना गरेको हुन सक्छ । यसरी किन्नरी जातकबाटे 'लिच्छवीकालीन अभिलेखमा उल्लेखित व्याख्या गलत प्रमाणित भएको प्रष्ट छ ।

सन्दर्भ ग्रन्थहरू :

१. धनवज्र वज्राचार्य, लिच्छविकालका अभिलेख कीर्तिपुरः नेपाल र एशियाली अनुसन्धान केन्द्र, त्रिवि. वि. वि. सं. २०५३, दोश्रो संस्करण, पृ. १
२. उही पृ. २
३. उही पृ. ७
४. विपश्यना विशेषधन विन्यास, खुद्दकनिकाये जातक-अद्वकथा ताइवानः दि कपरिट बडी अफ दि बुद्ध एजुकेशनल फाउण्डेशन, १९९८, चौथो भाग, पहिलो संस्करण, पृ. २५२

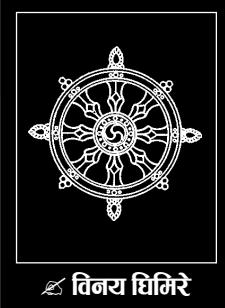

बन्द गरौ बलिप्रथा

गएको दसैमा सधैभै हिन्दु नेपालीको घरघरमा मात्र होइन, मठ मन्दिरमा समेत हजारौ पशुपन्थीको बलि चढाइयो । वस्तुतः दशैमा मात्र होइन, दक्षिणकालीजस्ता केही शक्तिपीठहरूमा त करिब करिब वर्षभरि नै पशुपन्थीको बलि दिइन्छ । दुर्गा, काली जस्ता देवीहरूलाई मात्र होइन, विभिन्न भैरवहरूलाई पनि रगत चढाइन्छ । पशुबलि चढाउने प्रथा तागाधारीहरूमा प्रचलित छ, जसलाई देवाली भन्ने गरिन्छ । वर्षमा एक पटक गरिने कूलपूजाको अवसरमा हरेक परिवारले एउटा बोकाको बलि चढाउनु अनिवार्य मानिन्छ । कसै कसैको देवाली त बुद्ध पूर्णिमाको दिनमा पर्छ । त्यस दिन

छन् । धार्मिकहरू भगवान आफैले सृष्टि गरेको प्राणीको नाशले कसरी खुसी होलान् भन्ने गर्छन् । उता अधिकारवादीहरू नैतिकता र आचरणको कुरा उठाउँछन् र भन्छन्, मान्छेको विकास मांसाहारीको रूपमा नभएर शाकाहारीको रूपमा भएको छ, मान्छेको दाँतको बुनोट र पाचनकिया यसका केही उदाहरण हुन् ।

नेपालमा पशुपन्थीको बलि हिन्दुहरूले मात्र दिदैनन् मुस्लिम समुदायमा पनि बलिप्रथा विद्यमान छ, जसलाई कुर्वानी

थापाथलीको पाञ्चायन मन्दिरमा अनेकौ पशु काटिन्छ । पशुपन्थी बलिको सम्भवतः संसारकै ठूलो घटना त गढीमाई मेलामा हुन्छ । मेला अवधिभर त्यहाँ करिब साढे तीन लाख पशुपन्थीको रगत बगाइन्छ ।

मासु खानु एउटा कुरा हो तर धर्मको नाममा पशुपन्थी रेटेर मार्नु कहाँसम्म जायज छ, त्यो अब सोचनीय विषय बनेको छ । नेपाललाई धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र घोषणा गर्नुअघि पशुबलिको खासै विरोध भएको सुनिएको थिएन, तर पछिल्ला वर्षहरूमा राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रियस्तरमै पशुअधिकारवादीहरूबाट पशु हत्याको विरोध हुन थालेको छ । बलिप्रथा विरोधी समूहमा सुधारवादी धार्मिक संघ, संस्था पनि सामेल भएका

भनिन्छ, जो सच्चा मुसलमानले गर्नेपर्ने पाँच कर्ममध्ये एक हो । मुख्य धार्मिक धारमा आबद्ध नभएका वा कानुनी आधारमा हिन्दु वा बुद्धधर्मावलम्बी भनिएका नेपालका धेरै आदिवासी जनजातिमा पनि पशुपन्थीको बलिप्रथा छ । उनीहरू श्दियौदेखि आआफ्ना इष्ट र कूललाई पशुपन्थी चढाएर पूजा गर्दै आएका छन् । उता, मुसलमानहरूसँग बलिको माग कुरआनमै गरिएको छ । भन्न त बुद्ध धर्मावलम्बी अहिसावादी हुन्छन्, तर तिबेतन बुद्धिजम वा भनौं वज्रयान सम्प्रदायमा बलिप्रथा छ । वज्रबाराही, वज्रयोगिनी मूलतः बुद्धधर्मभित्रका देवीहरू हुन् जसलाई बलि चढाइन्छ ।

नेपालमा बलिप्रथाको विरोध गर्दा मूलतः हिन्दुहरूको

मात्र विरोध गरेको देखिन्छ । यो यस कारणले मात्र होइन कि बहुसंख्यक हिन्दुहरूले अन्य धर्म र सम्प्रदायको तुलनामा धेरै नै पशुपन्थीको बलि दिने गर्नन्, त्यो पनि मन्दिरजस्तो सार्वजनिक स्थलमा । विरोध यस कारणले पनि हो कि अन्य धार्मिक मतमा जस्तो हिन्दुहरूमाझे बलिप्रथालाई लिएर एकमत छैन । कोही कोही, धर्मले बलि प्रथाको आग्रह गरेको छ भन्छन्, त कोही भगवान्ले बलि मागेका छैनन् भन्छन् । यी भिन्न विचार यसकारण पनि सशक्त छन् कि हिन्दु ग्रन्थहरूमा बलिप्रथाको पक्ष र विपक्ष दुयैमा लेखिएको छ । यस्तो कसरी भयो, किन एउटै धर्मभित्र विरोधाभाषी कुरा लेखियो- यसको उत्तर एकदम सजिलो छ । हिन्दु धर्म व्यक्ति विशेषबाट वा एक निश्चत समयमा सुरु भएको थिएन न कुनै स्थान विशेषमा प्रचलित भएको होस् । आज धर्मको जुन स्वरूप छ, त्यसको विकासमा धर्मका ज्ञाताका अनुसार भण्डै ५ हजार वर्ष बितेको छ । वेद प्रवर्तक आर्य जातिमध्ये ऐसिया खास गरी क्यासपियन सागरको छेउछाउबाट निरन्तर पूर्वतिर बढ़ौ गएर सिन्धु उपत्यकामा आइपुगे । त्यसपछि उनीहरू भारतीय उपमहाद्विपमा फैलिए । यसरी समय र स्थान परिवर्तन हुँदै जाँदा उक्त सम्प्रदायले स्थानीय धार्मिक मान्यता पनि ग्रहण गर्दै गयो र यसरी जन्मियो हिन्दुधर्म । भारतमा वामन काँडे, राँगेय माघव, राहुल सांकृत्यायन आदि र नेपालमा मदनमणि दीक्षितजस्ता वैदिक साहित्य इतिहासका ज्ञाताहरूले यस्तो विचार राखेका हुन् ।

वेदले जीव नै जीवको भोजन हो भनेको छ । पुराण र ग्रन्थहरूमा अश्वमेघ (धोडाबलि), नागमेघ (सर्पबलि) जस्ता यज्ञहरूको चर्चा छ । समय- समयमा राजामहाराजा र ऋषिमुनिहरूको यस्ता बलि अनुष्ठान गरेको उल्लेख छ । यति मात्र होइन नरबलि र गौबलिसम्मका कुराहरू हिन्दु धर्मसाहित्यमा उठाइएको छ । बरुणलाई मान्छेको बलि चढाएस्यो । रामायणमा सीताले वनवास जाँदा सकुशल फर्केका गंगालाई गौ प्रदान(गौबलि) गर्ने भाकल गरेकी थिइन् । काठमाडौंमा नरदेवी मन्दिर नरबलिको ऐतिहासिक उदाहरण हो । छिन्नमस्ता स्तोत्रमा नररक्त मन पराउने भनेर देवीको वर्णन गरिएको छ । आज हामीमाझे यस्ता प्रथा छैनन् तथापि हामी हिन्दु रहिरहेका

छौ । त्यसैले बलिप्रथामा रोक लगाउँदैमा हिन्दु धर्म संकटमा पर्दैन । हिन्दुकै अर्को सम्प्रदाय वैष्णवहरूमा पशुबलि त के मासभोजनको समेत अनुमति छैन ।

शैवहरू जब तान्त्रिक मतमा दीक्षित हुन्छन् र शिवलाई भैरव र महाकालको रूपमा पूजा गर्नन् तब मात्र पशुपन्थी बलि दिन्छन् । शक्ति सम्प्रदाय चाहिँ मूलतः बलिप्रथामै अडेको छ । धार्मिक मतअनुसार देवीहरूलाई रक्त नवढाएर पूजा पूर्ण हुँदैन । शक्ति सम्प्रदायमा बलिको महत्व ज्यादा हुनुको कारण के हो भने शक्ति पूजातन्त्रमा आधारित छ । तन्त्रमा पञ्चमकार अनिवार्य छ जसमध्ये मासु र माछा पर्नन् ।

भारतका धेरै मन्दिरमा नरबलि फोड्नु नै बलिको प्रतीक मानिन्छ र समाजमा पशुबलि भण्डै अमर्यादित ठानिन्छ । कामाख्याजस्ता थोरै शक्ति पीठमा मात्र पशुबलि दिइन्छ । नवरात्र, जति बेला नेपालका मन्दिरमा रगतको खोलो बाग्छ, त्यही समयमा भारतमा दुर्गाका ठूल-ठूला मूर्ति बनाएर बिना पशुबलि पूजा गरिन्छ । तथापि भारतीय हिन्दुहरूको धर्म भ्रष्ट भएको छ भनेर कसैले भन्न सक्दैन । त्यसो त कसै-कसैले धर्ममा पशुबलिको अर्थ प्रतीकात्मक

छ, बलि पशुको नभएर मान्छेभित्र रहेको पशुलाई नरिबल वा कुभिण्डोजस्तो फलमा स्थापना गरेर रिस-राग, कोध आदिको बलि दिएको अर्थमा आउँछ भन्ने गर्नन् ।

नेपालका मन्दिरमा बलिप्रथा रहनुको एउटा कारण पूजाविधि तान्त्रोक्त भएकोले हो । नेपालमा धेरै देवी-देवताको पूजा तान्त्रिक तवरले गरिन्छ । त्यसैले सूर्य विनायकजस्तो मन्दिरमा -गणेश शाकाहारी देव हुन् - अण्डा र रक्सी चढनु अचम्म होइन । तन्त्र भनेको रहस्य विद्या हो । तन्त्रका धेरै कर्मकाण्ड साधारणजनको बुझाइभन्दा पर छ ।

अतः परापूर्वकालमा सुरु भएको तन्त्रमा आधारित बलिप्रथा रोकिने नामै लिएको छैन । तथापि आज हामी कुन ठीक हो, कुन बेठीक हो छुट्याउन सक्छौ । कोही तान्त्रिक पद्धतिमै पूजा गरेर पशुपन्थीको बलि दिन चाहन्छ, त्यसले आफ्नो निजी पूजा स्थलमा गरेस् । तर, सार्वजनिक मन्दिरमा निर्मम तरिकाले अबोध पशुको घाँटी रेट्ने पूजा विधिलाई भने बन्द

पच्चीस सय वर्षपछि

अशोक पुत्र महेन्द्रले बुद्धधर्म श्रीलंका लगेका थिए, महिन्दा राजपाक्षे नामको प्रेरणाश्रोत । २५ सय वर्षपछि उस्तै नाम गरेको एउटा नायक लुम्बिनीमा फर्कियो, सम्भवतः कलिङ्गको पुनरावृति जाफ्नामा जुन भयो, त्यही घटना दोहोन्याउनु नपरोस भनेर प्रार्थना गर्नका निम्ति ।

तर कलिङ्गको जुन ठाउँमा उभिएर अशोकले कलिङ्गको युद्ध मैदान हेरेका थिए त्यही ठाउँमा कुनै दिन उभिन पुगेको र नेपोलियनले लायन अफ माउन्डमा उभिएर वाटर लूको जुन युद्ध मैदान हेरेका थिए त्यही उभिन पुगेको यो पत्किकारको निम्ति महिन्दा राजपाक्षेसँग पुष्टकमल दाहालको शिष्टाचार भेट इतिहासको एउटा विषयकारी चुट्किलाका रूपमा रहिरहनेछ ।

तीन दाजुभाइ राजपाक्षे अर्थात् राष्ट्रपति महिन्दा, तिनका दाजु सामुद्रिक परिवहनमन्त्री चमल राजपाक्षे र भाइ रक्षामन्त्री गोटावाया राजपाक्षेको एउटा परिवारै मिलेर आफ्नो देशको पृथक्तावादी, साम्प्रादायिक र नश्लवादी गृहयुद्धलाई समाप्त पान्यो । त्यसवापत सायद ती बुद्धलाई धन्यवाद दिन आए वा यसो भनौ फेरि त्यस्तो भयावह अशान्तिबाट गुज्जन नपरोस भनेर कामना गर्न आए । तर ठीक त्यही समयमा साम्प्रादायिक, विखण्डकारी, नश्लवादी जग हालेको स्वायत्त गणराज्यको घोषणा गर्ने वक्तव्य दिएका पुष्टकमल दाहाल उनीसँग शिष्टाचार भेट गर्न पुगे । जानुहुन्थ्यो वा हुँदैनथ्यो भन्ने प्रश्न होइन । रिप्लेको पुस्तकमा उल्लेख गर्न लायक यस्तै विसंगतिलाई सायद हामी बेलाबला नियत भन्ने गर्छौ ।

६ वर्ष पहिले नै क्यानडामा बसोबास गरिरहेका केही श्रीलंकालीहरूले नेपालका अंग्रेजी अखबारहरूमा सल्लाह दिएका थिए, नेपालीहरूले आफ्नो समस्या समाधान आफैले गर्न । जति विदेशीको भर पर्दै गयो । तिनलाई सर्वज्ञाता, सर्वोआषधि मान्नै गयो, उति नेपालका समस्याहरू जटिल बन्दै जान्छन् । किनभने हाम्रो अनुभव त्यस्तै छ । यसैले तपाईंहरू आफ्नो समस्या सुलभाउन आफै सक्षम हुनुहुन्छ, महिन्दा राजपाक्षेले

जतिपटक दोहोन्याए पनि त्यो औपचारिक बोली होइन । पूरै श्रीलंकाकै नेपालप्रतिको दृष्टिकोण हो, भित्री आग्रह पनि हो, एक असल मित्रको चाहना पनि हो ।

बुद्ध जन्मिएको देश भनेर भएको सहानुभूति पनि हुनसक्छ ।

तर दोश्रो चीन भ्रमण सक्दा नसक्दै अब भारतको भ्रमण हुने भनाइ पुष्टकमलका मुखबाट भरि नै सकेको छ । यसभन्दा अधि पनि चीन भ्रमण नसक्दै राजनीतिक भ्रमण चाहिं भारतबाट हुने बताएपछि चीन चिढिएको बुझेर त्यता लाग्नु परेको हो । तर तित्राको मुख्य वैरी जस्तै धेरै बोल्ने

मुखले यसपालि फेरि यथार्थ खुस्कायो, यो खुस्कँदा राजपाक्षे स्वयम् त्रिभुवन विमानस्थल बिदा भइसकेकै थिएनन् । मनको बह पोख्न समयमै नपाएपछि स्वयम् दोहोरो भ्रमणको दुख व्यहोरेका राजपाक्षेको आग्रह जुम्ली कहावतमा परिणत भयो ।

शाभान शाहीलाई ताकलाखार भाग्न बाध्य बनाएपछि गोर्खालीहरूले सिजा, लामाथाडामा बाटा घाटाहरू बनाए, थपथाप पारे । हनुमानढोकादेखि जुम्लासम्म बाटोमा कोशेढुंगाहरू राखे, तिनमा कोशेढूरी पनि लेखे । बाटो बनाउने काम अमरसिंह थापाले पनि अलमोडा, अलखनन्दा र बद्री केदारसम्म कायम राखे । आजको आधुनिक भारतले प्रयोग गरिरहेको र जीर्णोद्धार गरेको बद्री केदारसम्मको बाटो उनै अमरसिंह थापा निर्मित हो । तर गोर्खालीसँग चिढिएका जुम्लीले रिस उठाउने उपाय फेला पारे, गोर्खालीले बनाएको बाटोकै बीचमा दिसा बसिदिने । पछि त्यो जुम्लाको संस्कृति नै बन्न गयो । कहावत के भने बाटोका बीचमा बस्ने बानिलागेको एक असिज्युलाबासीलाई काठमाडौंको खुलामञ्च अधि प्रहरीले समातेपछि उसले जवाफ दियो, दिसा बस्नौ भनेर यति पर आएँ । अब कहाँ जाउँ त ?

विलियम बन्दरनायके, तिनकी पत्नी सिरिमाओ बन्दरनायके र उनीहरूकी छोरी चन्द्रिका कुमारातुंगाले ऋमशः एक अर्कोका जुत्तामा गोडा हाल्दै स्वाधीनताका वर्षदेखि श्रीलंकामा रजाई

कृ सौरभ

गरे । तर समस्या बन्दै गयो, चर्कियो र त्यो गृहयुद्धका रूपमा छताछुल्ल भयो । चाहेर पनि त्यसको समाधान उनीहरूले गर्न सक्दैनथे । ती राजनीतिमा “अब्सोलेट” भइसकेका थिए । यसैले त्यहाँ राजपाक्षेका रूपमा नयाँ पुस्ताका श्रीलंकालीहरूको उदय अनिवार्य रूपमा भएको थियो ।

तर माओवादीले आन्दोलनको तयारी गरेको पूर्वसन्ध्यामा उसकै एक उपाध्यक्षले आन्दोलन फिर्ता लिनुपर्ने वक्तव्य दिए । यी तिनै व्यक्ति थिए जसलाई १९५० को आलोच्य राणा काप्रेस दिल्ली सम्पौतापछिको १२ बुँदै सहमति नामको दोस्रो दिल्ली सम्पौता हिन्दी भाषामा गराउन सक्रिय भएर देशलाई बन्दीपुर बनाएको आरोप छ । आन्दोलनको पूर्वसन्ध्यामा त्यस्तो वक्तव्य बामपन्थीहरूको भाषामा “लिनप्याओ पथ” को नयाँ औतार “नारायण पथ” होला । तर राजपाक्षे भाइचारावादका नायकले नेपालको कम्युनिस्ट भाइचारावादको असली चरित्र नेपालमै छँदा हेर्न पाए । यो पनि कम ठूलो संयोग होइन ।

आफूमै बेमेल र बिग्रहको डरलाग्दो बाटो समातेका ऐमालेहरूको बजार रमितापछि कांग्रेसमा पार्थेनी प्रकरणहरूको ज्यारभाटा चलिरहेको छ । र यो अब प्रधानमन्त्री हुने अभिलाषामा एक आपसमा जुधाइएका उपाध्यक्ष नामधारी उपनायकहरूदेखि लान्सनायकसम्मको गुटबन्दी माओवादीमा पनि देखापरेको छ । यिनले नेपालका समस्याहरू समाधान गर्न सकलान् भनेर भाइचारावादका नायक राजपाक्षेले पक्कै पनि सोचेन होलान् लुम्बिनीमा उभिंदा, जसलाई कोशल सेनापति विरुद्धकले २ सयर्वषपछि खण्डहरमा परिणत गरिदिएको थियो र नेपाली नेताहरूका हातमा ‘विरोध’ भन्ने शब्द श्राप संस्कृतिको रूपमा दिएर गएको थियो ।

इस्वीको मध्य उन्नाइसौं शताब्दी १८५० को अप्रिलमा पहिलो नेपाली जंगबहादुर राणाको पानीजहाज श्रीलंकाको किनार रोकिएको थियो र त्यो श्रीलंकाको क्यान्डी बुद्धको दाँत भएको ठाउँका रूपमा परिवित रहयो । यसैले पुष्टकमलको अवचेतन मनले नेपाललाई जंगबहादुर र बुद्ध दुवै चाहिएको घोषणा गर्न जहाँबाट प्रेरणा लियो, त्यो सायद श्रीलंका थियो । तर नेपालका कम्युनिस्टहरूको बिडम्बना, जुन राष्ट्रिय जनमोर्चालाई अधि लगाएर जातीय संघको विरोध गराउँछ मसाल, त्यसमा रहेका पुष्टकमलका गुरु मोहनविक्रम सिंह नै बुद्ध उडिसामा जन्मेका थिए भनेर देवलमित्रा सिद्धान्तको समर्थन गर्छन्, राजपाक्षेलाई नेपाली वामपन्थीहरू देखेर रिगटा लाग्दो हो ।

देवलमित्रा उडिसाकी अनुसन्धाता हुन जसले लुम्बिनीमा

शोध गर्ने अनुमति नेपाल सरकारसँग लिएपछि बुद्ध उडिसामा जन्मेका हुन् भनेर लेखिन् । यही कारण बाबुकृष्ण रिजालसहित नेपाली अनुसन्धाताहरूले लुम्बिनीको उत्थनन् तीव्र पारे र बुद्ध लुम्बिनीमा जन्मेका कुराको पुष्टि गरे । कुनै बेला विराट गौड प्रदेशभित्रै उत्कल पनि थियो । आज पनि करिबकरिब भाषा मिल्छ र यही गौड प्रदेशबाट राजपाक्षेका पूर्वजहरू श्रीलंका पुगेका मानिन्छ । अब हिसाकै बलले सत्ता कब्जा गर्न नीति माओवादीले अखियार गन्यो भने उसले पनि बुद्ध हाम्रा देशका होइनन् उडिसाकै हुन् भनेर पुष्टकमल दाहालका हातबाट मोहन बिक्रमलाई गुरु दक्षिणा प्रदान गर्न के बेर ? लुम्बिनीको विकास गर्न आफूले दिएको १० हजार डलर छोड्ने कि उडिसातर्फ मोड्न लगाउने ? राजपाक्षेलाई उल्टै घाँडो हुने दिन आउँदै होला ।

शिवराशन किङ्गु, प्रभाकरणका दाहिने हात थिए, जसलाई पंक्तिकारले पनि बितेका दिनहरूमा देखेको थियो । उनीसँग हात मिलाएको थियो । गोली लागेकाले तिनी गोडा खोच्याउँथे । चस्मा लगाउँथे, थोरै बोल्थे, होचा कदका थिए मोहन बैद्य जस्तै । तिनलाई जाफ्ना आवतजावत गर्दा समुद्रमै गोली हानी मारिएको थियो । यस्तो बडी ल्याङ्गवेजका मानिसहरू राज्य विखण्डनकारी सोच भएका पार्टीमा ‘सेकेण्ड म्यान’ हुँदारहेछन्, राजपाक्षेले नेपाल आउँदा कर्के आँखाले भेत पाए होलान् ।

पछिल्लो संसदीय निर्णयलाई ‘म्याग्नाकार्टा’ को संज्ञा हाम्रा भोले पत्रकारहरूले दिएपछि तत्कालीन ब्रिटिस राजदूतले यो ‘म्याग्नाकार्टा’ होइन भन्न परेकै हो । उसले इज्जाक असिमोभले ‘म्याग्नाकार्टाका नायक ‘सार्लम्यान’ का बारेमा लेखेको सम्पर्के होलान् किङ्गु र वैद्यका पृष्ठभूमिमा ‘ऊ तीन फिटको थियो तर ६ फिटको तरवार बोक्थ्यो ।’ नभन्दै त्यो तरवारले तीन छोराका नाउँमा देश टुक्र्याएर तीनवटा बनाइदिएको थियो । फ्रान्कियाको नामबाट अहिले फ्रान्स छ, जर्मनिया नामबाट जर्मनी छ, लोरिन्जको नामको लोरिन्जिया फ्रान्स र जर्मनीमा बाँडिएर विलिन भएको छ । यसैले पुष्टकमल पक्षधरहरूलाई म्याग्नाकार्टा र सार्लमाग्नका नेपाली रूप किन प्रिय छ, राजपाक्षेले नबुझ्ने कुरा थिएन । तर भन्ने कुरा पनि होइन । क्यान्डीमा भएको बुद्धको दाँत नै ५ इन्च लामो मानिएपछि बुद्धको अग्लाई कत्रो थियो होला ? बुद्ध अग्लाइको सोच राखेले किङ्गु सोचलाई महत्व दिने कुरा पनि भएन ।

श्रीलंकाका कुरभहरू सूर्य-चन्द्र अंकित छ कुने भन्ना बोक्छन्, करिबकरिब नेपालको जस्तै । यिनलाई १३ औं

शताब्दीका राजा पराक्रम बाहुले त्यस्तो भन्डा प्रयोग गर्न पाउने अधिकार दिएका थिए । कुरभहरू आफूलाई कौरवका सन्तान मान्छन् र लुगा धुने, फलामका, काठका, छालाका काम गर्न, माछा मार्न, ट्वाइलेट-ढलका काम गर्न, तेल पेल्से आदि काम गर्न थिए । यो भन्डा तिनको सामाजिक/सामुदायिक भन्डा हो । ती वामपथीहरूका भाषामा सर्वहारा हुन्, ती गणनायक हुन्, ती स्वतन्त्र नागरिक हुन्, नागरिक सर्वोच्चताका प्रतीक ! यो श्रीलंकाको एउटै त्यस्तो सार्वजनिक स्वीकृति प्राप्त भन्डा हो । तर त्यसै अनुरूपको भन्डाको नेपालमा माओवादी किन विरोध गर्न ? नवुभक्त राजपाक्षेलाई नेपाल आउँदा शान्तिभन्दा भाउन्न भएको हुनुपर्छ ।

बुद्धकालीन लुम्बिनीमा यो छ कुने भन्डा प्रयोग हुन्थ्यो (हुन्थ्यो भन्ने धमिलो प्रमाण भएरै पत्तिकारले लेखेको हो, छुट्टै लेखमा त्यसको चर्चा गरिनेछ) जो गणराज्य थियो । बुद्धलाई उडिसा पठाउने, त्यो पनि हातमा नेपाली भन्डा हालिदैर ? पुष्टकमलाई सोल्टीमा भेट्दा राजपाक्षेको मनमा आँधी उठेको हुनुपर्छ, तिनले बुद्धलाई वामियानमा तालिवानले गरेको भन्दा चर्का क्षति पुन्याउन जो लागे ।

महिरावण चमत्कारी वास्तुकार थियो, जसले राज्यको सुर्वर्णनगरी रातारात जस्तै द्रुतगतिमा बनाइदैरको थियो । अनि त्यसैको परम्परास्वरूप चमत्कारी वास्तुकार थियो श्रीलंकाकै महाविजय, जसले रातारात इन्द्रचोकको इन्द्रमण्डप बनाइदैरको थियो । सायद उसैले लिएर गएको थियो यो नेपाली भण्डा ११ औं १२ औं शताब्दीमा जो आममानिसको सिकर्मी, बज्रकर्मी, डकर्मी, लौहकर्मी, नकर्मीदेखि मढिकर्मीसम्मको भन्डा थियो र आजका ती अधिकांश श्रमजीविहरु विरुद्धकको आक्रमणपछि उपत्यका ओइरिएका थिए भन्डा लिएर, त्यही जसलाई मन पर्दैन ऊ होटलमा भेट्न आएको छ, राजपाक्षेलाई अवश्य पनि के गरौं र कसो गरौं भयो होला ।

तिलौराकोटको शुद्धोदनको दरवारको प्राचीन ढोकामा

उभिएर पत्तिकारले निकैबेर मध्यरात बुद्ध गएका बाटो नियालेको थियो । तिनले घोडा छोडिदैरका भनिएको ढिस्को जस्तो ठाउँबाट जमिन तरेली पर्दै गएको थियो । अश्वघोषले त्यसको भन्डै ५ सय वर्षपछि 'बुद्ध चरित' मा उल्लेख गरेका हातीका वंशजहरू त्यतैतिर एउटा प्राचीन मन्दिरछेउ थिए, जुन मन्दिरका बारेमा भनाइ थियो, त्यो शुद्धोदनपूर्वकाहरूको इष्टदेवदेवीको मन्दिर थियो । कुन आलीहरू टेकेर कुन दिशाहरू फर्किएर, कुन बेगले ती भनभन अङ्घारोमा मिसिँदै गए होलान् ? मनले धेरैपटक तरंगहरू अनुभूत गन्यो, त्यो उठेर सेलायो र फेरि उठ्यो । मन यति भावुक बुद्धको जन्मस्थल देखेर भएन, देवदहको पानीमा आफ्नो छाया देखेर भएन । यहाँनेर सर्वहारा वर्गको त्याग र बुद्धको त्यागको तुलना वामपन्थमा हुँदैन । त्यसैले स्टालिनले दिएका २ वटा लिमोजिनप्रति ल्यू साउ चीदेखि भु कु तेहसम्मका मन लोभिएपछि माओत्सेतुबुल्ले सयवटा लिमोजिनको अर्डर गर्नुपरेयो । तिनकै निम्ति बेइजिङ्डका सङ्क फराकिलो पारिएका थिए ।

त्यसो त पहिला नै इसापूर्वको ग्रिक समाजमा मालिक हुनेले दुवै कुमाथि तुना बाँध्न पाउने र दासले एउटामात्रै तुना बाँध्न पाउने नियम बनाएको दुईहजार वर्षपछि चिनियाँ कम्युनिष्ट पार्टीले नेताको चार खल्ती र श्रमिकका दुई खल्ती भएको पोसाकको नियम बनाएको थियो । ती चार खल्तीभित्र 'लिमोजिन विलास' जो अटाउनु थियो ।

आज जुन खालको विलासमाथि निराकरण गर्न माओवादी पार्टी असफल वैद्य समिति बनेको छ । पत्तिकारलाई गए साताको सोल्टी होटलमा घटेको त्यस युगीन विसंगतिपछि यस्तो लागेको छ, राजपाक्षे कलिङ्गको अशोक उभिएको ठाउँमा उभिएका छन्, प्रचण्ड माउन्ड अफ लायनमा उभिएका छन् र हामी सर्वसाधरण तिलौराकोटको शुद्धोदनको ढोकामा उभिएका छौं । (साभार : कान्तिपुर राष्ट्रिय दैनिक, १८ कार्तिक, २०६६)

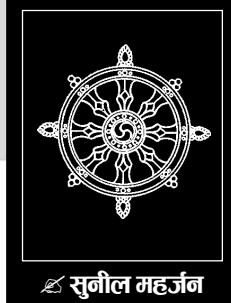

क्षमायाचना

गतपूर्णिमाको "आनन्दभूमि" विशेष प्राविधिक कारणले प्रकाशित हुन नसकेको अवगत गदाउदै यस अंकलाई संयुक्ताङ्को रूपमा १२ पृष्ठ बढाई प्रकाशित गरेका छौं । यसरी नै अर्को अंकमा समेत पृष्ठ बढाई, पृष्ठ समायोजन गरिने जानकारी गराउदै प्रीय पाठकहरूसमक्ष क्षमायाचना गर्दछौं ।

-आनन्दभूमि परिवार

नेपालीलाई तिब्बती भिक्षु ठानी प्रहरीद्वारा दुर्योहार

स्वतन्त्र तिब्बतको माग गर्दै हिड्ने तिब्बती भिक्षुहरूको वस्त्रको रङ्गसँग मिल्दायुल्दा भएकै आधारमा प्रहरी प्रशासनले नेपाली लामा र भिक्षुहरूलाई गिरफ्तार गर्ने कार्य उपत्यकामा केही समय यता बढेको छ ।

नेपाली नागरिकता देखाउँदा-देखाउँदै प्रहरी प्रशासनले नेपाली लामा र बौद्ध भिक्षुहरूलाई स्वतन्त्र तिब्बतको अभियानमा हिड्ने आरोप लगाउँदै गिरफ्तार गर्ने गरेको पाइएको छ ।

अफ चिनियाँ नेता र मन्त्रीहरू नेपाल आउँदा **स्वतन्त्र तिब्बत कुनै सरोकार नै नराञ्जे बाटोमा हिड्दै गरेका नेपाली लामा र बौद्ध भिक्षुहरूलाई विनापुर्जी समातेर नियन्त्रणमा लिने कार्यलाई तिब्रता दिने गरेको अखिल नेपाल भिक्षु महासंघका पूर्वसचिव एवम् बौद्ध विद्वान भिक्षु कोण्डन्यले नेपाल समाचार पत्रलाई बताउनुभयो ।**

केही समयअघि भोजन गर्नका लागि आफ्नो वासस्थान बुद्धविहार भृकुटीमण्डपबाट बाहिर निस्किएर शंकरदेव क्याम्पसअगाडि पुगदापुग्दै प्रहरी जवानहरूले सोधपुछ गर्दै आफूसहित पाँचजना भिक्षुहरूलाई अभद्र व्यवहार गरेको भिक्षु कोण्डन्यले बताउनुभयो ।

‘हामी स्वतन्त्र तिब्बतको अभियानमा लागेका तिब्बती भिक्षु वा शरणार्थी होइनौं, हामी नेपाली नै हौं भनेर नागरिकता देखाउँदा-देखाउँदै पनि प्रहरीहरू मनेनन्’ उहाँले भन्नुभयो, **‘उल्टै हामीलाई केही थाहा ढैन, ठानामा जाऊँ भनेर लिङ्डेढिपी गरिरहे अनि अनामनगरको प्रहरी कार्यालयमा लगे ।** तिब्बती होइनैभन्दा पनि माथिको आदेशभन्दै प्रहरीले ३ घण्टा हिरासतमा राखे । प्रहरी हिरासतमा भिक्षु कोण्डन्यसँग भिक्षु जवन, बुद्धदत्त, धम्मदत्त र शुद्धिकोलाई राखिएको थियो । **‘बुद्धको जन्मभूमि नेपालमा नेपाली बौद्ध भिक्षुहरू पनि हुन्छन् भनेर प्रहरीलाई ज्ञान नै नभएको हो कि?’** उहाँले प्रश्न गर्दै भन्नुभयो, **‘प्रहरीको व्यवहार हेर्दा विनाकारण मानसिक दुःख दिन खोजेको जस्तै देखियो ।’**

त्यस्तै आनन्द कुटी विहार स्वयम्भूका भिक्षु कुमार काश्यप, शाक्यसिंह विहार ललितपुरका भिक्षु धम्मपाललाई

नेपाली नागरिकता देखाउँदा बल्खु प्रहरी कार्यालयले सोधपुछ गरी नियन्त्रणमा लिएको थियो । प्रहरीले

‘लगाएको गेरु वस्त्रको रङ्ग मात्र नभई भाषा, अनुहार हेरेर पनि नेपाली र तिब्बती छुट्ट्याउन सक्छन् नि—

नेपाली भिक्षुहरूको कथन थियो ।

स्वतन्त्र तिब्बतको माग गर्दै हिड्ने तिब्बतीयन भिक्षुहरूको वस्त्रसँग रङ्ग मिलेको आधारमा सोधपुछ मात्र गर्ने गरेको बताउँदै महानगरीय प्रहरी परिसर ललितपुरका प्रहरी उपरीक्षक केदारमान सिंहले नेपाल समाचार पत्रलाई भन्नुभयो-**‘नेपाली नागरिकता देखाएपछि छोड्ने गरेका छौं । हिरासतमा राखे गरेका छैनौं ।’** नेपाली लामा र बौद्ध भिक्षुहरूलाई प्रहरी प्रशासनले मानसिक यातना दिएको सम्बन्धमा नेपाली लामा र बौद्ध भिक्षुहरूले गृहमन्त्री भीम रावलको ध्यानाकर्षण गराएका छन् ।

भिक्षु कोण्डन्य, सभासद् तीर्थराम डंगोल, एमालेका केन्द्रीय सदस्य एवम् पूर्वमन्त्री कृष्णगोपाल श्रेष्ठ, पूर्वसांसद् लक्ष्मीदास मानस्थर, पूर्वसांसद् कृष्णलाल महर्जन, गायिका आनी छोइङ्ग डोल्माको एक टोलीले गृहमन्त्रालयमा मन्त्री रावललाई ध्यानाकर्षण गराएको हो ।

‘नेपाली नागरिकता देखाउँदा-देखाउँदै पनि वस्त्रका रङ्ग मिलेको आधारमा हिरासतमा राखे कार्य कतिको जायज छ ?—गृहमन्त्री रावलसमक्ष भिक्षु कोण्डन्यले भन्नुभयो । सो अवसरमा उहाँले प्रहरी प्रशासनको यस्तो कार्यले बौद्धधर्मावलम्बीलाई भड्काउन सक्नेतर्फ सचेत गराउँदै नेपाली भिक्षुहरूलाई हिरासतमा राख्ने, अभद्र व्यवहार गर्ने कार्यलाई रोक्ने व्यवस्था मिलाउन आग्रह गर्नुभयो । गृहमन्त्री रावलले टोलीको संवेदनशीलतालाई बुझेर नेपाली भिक्षुहरूलाई अमर्यादित व्यवहार गर्ने, विनाप्रमाण हिरासतमा राख्ने कार्यलाई रोक्न प्रहरी प्रशासनलाई निर्देशन दिने प्रतिवद्धता व्यक्त गर्नुभयो ।

(साभार प्रस्तुति, नेपाल समाचार पत्र, आइतवार कार्तिक १५ गते २०६६, पृष्ठ ७)

पुस्तकसमीक्षा

नवप्रकाशित आदर्श बौद्ध महिलाहरू बारे बोनस-मन्तव्य

कोण्ठन्या

बुद्धजन्मभूमि राष्ट्र नेपालमा बुद्धशिक्षा, बुद्धधर्म, बौद्ध-दर्शन, संस्कृति, इतिहास, सम्भवा आदि विधालाई समेटी प्रकाशन जगतमा विस्तारै किन नहोस्, जुन कृतिहरू एकपछि अर्को प्रकाशन हुने क्रम जारी छ, यसलाई सकारात्मक एवं रचनात्मक परिवर्तन प्रवाह मान्न सकिन्छ । बुद्धशिक्षासम्बन्धी जीवनोपयोगी उपदेश संग्रहित ग्रन्थहरू पालि भाषा र संस्कृत भाषागत साहित्यमा सीमित थिए भने आज आ-आफ्नै मातृभाषामा अध्ययनार्थ सुलभ हुँदैछ, गरिदैछ- यो श्रद्धालु ज्ञान-पिपासुहरूका लागि सुखकर विषय हो । पालि साहित्य तथा संस्कृत साहित्यका बुद्धशिक्षासम्बन्धी सम्पूर्ण आधिकारिक ग्रन्थहरू नेपाली र नेपाल भाषामा अनुवाद हुन सकेका छैनन् । धर्मग्रन्थका सवालमा भाषा-विवादास्पद वा कुनै करणको विषयभन्दा पाठकदीर्घी महत्वपूर्ण पक्ष हुन् । त्यसैगरी धार्मिक कृति लेखन र अनुवाद क्षेत्रमा भाषाको पावनी हुनुहुँदैन, यो यथार्थता हो । सम्भवतः यसै सोच-अभिप्रायले गर्दा नै धर्मलाई व्यापक एवं सर्वसुलभ गर्न नेपाली बौद्धजगतमा नेपाली भाषामा प्रकाशन थपिदै छ, अभिवृद्धि हुँदैछ भने यसको परिणाम रचनात्मक प्रभावकारी देखिएको छ ।

जहाँसम्म नेपालमा थेरवाद बुद्धधर्मको पुनर्जागरणकाल राणाशासनको अन्त्यतासँगै शुरुभएको जीवन्त इतिहास हामीसामू छ, त्यतिबेला बहुप्रतिभाशाली पर्यन्त भिक्षुको स्यमा उदाएका पाल्याली भिक्षु अमृतान्दले पालि साहित्यको माध्यमबाट बुद्धशिक्षा नजिक पुन्याउने उद्देश्यसहित लेखन, अनुवाद एवं सम्पादन कार्य गर्नुभयो । निश्चय पनि त्यो परिश्रम र मेहनत बुद्धशासनिक क्षेत्रमा अतुलनीय योगदानमय इतिहासमा परिणत भएको छ । शुरुमा नेपालभाषालाई बढावा दिई बौद्ध साहित्य भण्डार अभिवृद्धि गर्नुहुने उहाँ राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा प्रसिद्ध आचार्य भिक्षु अमृतानन्द महास्थविरले बिसं. २०२८ सालदेखि दुईदशकसम्म निरन्तरस्यमा नेपाली साहित्यको पनि सेवा हुनसकोस भन्ने कामनासहित बुद्धकालीन ग्रन्थमाला उनिदैजाने अतुलनीय कार्यको जुन थालनी गरेर जानुभएको छ, त्यस अमीट योगदानकार्यलाई बुद्धधर्मप्रेमी एवं नेपाली साहित्यिक

जगतले कहिल्यै भुल्न सक्दैन । वस्तुतः उहाँको बुद्धशासनिक अथक प्रयासस्वरूप बुद्धकालीन ख्यातिप्राप्त विभिन्न व्यक्तित्व एवं विविध विधामा समेटिएर बुद्धकालीन ग्रन्थमालाहरूको जुन स्यमा प्रकाशन भए, ती सबै बौद्धिक विधा एवं शोध, खोज र अनुसन्धान गर्नेहरूका लागि अति नै उपयोगीसिद्ध सावित भएअनुस्य ती सम्पूर्ण प्रकाशन कृति अप्राप्य छन् । “बुद्धकालीन श्राविका-चरित”, “बुद्धकालीन महिलाहरू” शीर्षकीय ग्रन्थको माध्यमले बुद्धकालीन नारीहरूको जीवन चरित्र, बुद्धधर्ममा नारीहरूको देन बारे हामीलाई आधिकारिक स्यमा धेरै कुराको जानकारी प्राप्त हुनसक्छ ।

धर्मग्रन्थलाई सर्वसाधारणले पनि बुक्ने भाषामा, थोरै समयमा धेरै ज्ञान हासिल गर्न, समयको बचत गर्न सुलभ होस भन्ने अभिप्राय विद्वत्जन, विदुषी वा लेखक-लेखिकाहरूमा हुनुपर्ने एउटा विशेषता नै भएको छ । बुद्धकालीन महिलाहरूका बारे त्रिपिटक पालि वाङ्मयभित्र यत्रतत्र सर्वत्र छचलिकएका छन् । सूत्रपिटकअन्तर्गत खुद्दकनिकायको ‘थेरी गाथा’ ग्रन्थ त्यस्तो महावपूर्ण अमर ग्रन्थ हो, जसभित्र नारी हृदय सन्निहित छ, भिक्षुणीहरूको आत्मीयता र यथार्थवादिता स्पष्ट भलिक्न्छ । ७३ जना भिक्षुणीहरूको भावनात्मक प्रीतिमय-उद्गार ५३३ वटा गाथाहरूमा सन्निहित छन् ।

भाषिक दृष्टिकोणबाट भन्दा संगीतात्मक भाषामा, आत्म-अभिव्यञ्जनात्मक गीतिकाव्य शैलीमा जीवनानुभव व्यक्त गरी भिक्षुणीहरूले आ-आफ्नो जीवन-काव्य गाएका छन् । थेरी गाथा जीवन-मुक्तिका गाथा हुन्, विकारजन्य दोषरहित सुचिरित्रालाई आत्मसात गरी मानवीय समानता, नर-नारीबीच सामाजिक-धार्मिक समानताको सन्देश प्रवाहगर्ने कलकल धारा-प्रवाह हुन् । नैतिक सत्यताको बोध, भावनामा गहनता, आत्म-सुधारात्मक हृदय परिवर्तनमुखी जीवन गाथा हो- थेरी गाथा । बुद्धको सान्निध्यताको शीतल छहारीमा पुगी दुःखपीडा, संवेदना, निराशा, अन्धकारबाट निराकरण, छुटकारा, उन्मुक्ति, रोशनी प्राप्त गरेकाहरूको जीवन-

गाथा हो- थेरी गाथा । दुःख मुक्तिको साधनामय जीवन अंगाली निर्वाणधर्म-अवबोध, परमशान्तिको स्वअनुभूति प्राप्त गरेका सन्नारी-आदर्श भिक्षुणीहरूमध्ये कै जीवन-दर्शन हो- **आदर्श बौद्ध महिलाहरू** ।

त्यसो त भारतीय विद्वान डा. भरतसिंह उपाध्यायले ई.सं. १९४७ प्रथमवार हिन्दीमा अनुवाद गरी हिन्दुस्तानी एकादेमीको त्रैमासिक पत्रिका हिन्दुस्तानीमा अप्रिल-सेप्टेम्बरको अंकमा छापी ई.सं.१९५० मा पुस्तकाकारमा पहिलो प्रकाशन भएको थियो । सम्भवतः यसै प्रकाशनपश्चात् मात्र भारतीय विदुषी प्रगतिशील लेखिका डा. कुमारी विद्यावती “मालविका” ले आदर्श बौद्ध महिलाहरू पुस्तक लेखेकी होलान् । थेरी गाथामा उल्लेख्य आदर्श भिक्षुणीहरूमध्ये आधाभन्दा बढीलाई समेटी अरु प्रसिद्ध उपासिका, अर्थ अनगारिक धर्मपाल समकालीन मेरी फोटोरलाई समेत आफ्नो पुस्तकमा समेटनुभएको छ । धर्मशोक पुत्री संघमित्रा, जसले आफ्नो दाजु महेन्द्र महास्थविरसँगै श्रीलङ्कामा धर्मप्रचार गर्न गएकी थिइन् भने लिच्छवीकालीन भृकुटी, जसले भोट-तिब्बत (चीन)मा धर्मप्रचार गर्न गएकी थिइन् - दुवै ऐतिहासिक नारीपात्रलाई आदर्श बौद्ध महिलामा समेट्नु अत्यन्त सकारात्मक पक्ष हुन् । लेखिकाले ३१ जना आदर्श सन्नारीहरूको जीवनगाथालाई पुनर्लेखनी शैलीबाटै किन नहोस् नारी हृदयलाई प्रतिनिधित्व गराउने कदमस्थी रचनात्मक अभिप्रायलाई सबल पक्ष मान्न सकिन्छ भने पाठकहरूलाई सहजस्थमा पढ्न जुन अवसर स्फी ढोका खोलिदिएकी छिन्, त्यस्तो आदर्श व्यक्तित्वहरूको कृतित्व, त्याग एवं योगदानलाई ऐतिहासिक गाथामा बुन्ने कार्य सज्जाहनीय लाग्दछ । आदर्श बौद्ध महिलाहरूको जीवन-गाथा, जीवनचरित्र एवं उनीहरूमा देखिएको रचनात्मक परिवर्तनलाई घच्छायाउन तथागत सम्यक् सम्बुद्धको मैत्रीपूर्ण-समतामूलक योगदानले कै कति भूमिका निर्वाह गरे भन्ने पुस्तकको अध्ययनपश्चात् स्पष्ट हुन्छ ।

वस्तुतः हिन्दीमा आफै शैलीमा लिखित आदर्श बौद्ध महिलाहरू देख्न पाएको छैन तर पनि आजभन्दा ४४ वर्षअगाडि बु.सं.२५०९ मा अनागारिका माधवीले नेपाल भाषामा अनुवाद गर्नुभएको तथा १८ वर्षअगाडि बु.सं. २५३५ मा दुरीय संस्करण प्रकाशन भएको दुइटै पुस्तक दर्शन गर्न/पढ्न पाएको छु । हिन्दीमा लिखित नेपालभाषामा अनुवाद हुँदाको पुस्तक पढ्दा सरर पढ्न सकिन्छ, भाषिक मिठास एवं सरस्ताको अनुभूति हुन्छ । तर आज सोही महत्वपूर्ण पुस्तक केशरी वज्राचार्यबाट नेपालीमा अनुदित भई प्रकाशन हुँदैछ भन्ने स्वयं अनुवादिकाबाट शाहापाँडा मनमा धर्मप्रीति उत्पन्न भयो । आदर्श बौद्ध महिलाहरूको मूल लेखिका, नेपालभाषामा अनुवादिका तथा नेपाली भाषामा अनुवादिका समेत तीनैजना हस्ती नारी हृदयकै संयोग जुर्न धर्मप्रतिष्ठा र धर्मगौरवको विषय हो ।

यथार्थमा आनन्दभूमि पत्रिकाको बारेमा टेलिफोनमा कुराहुँदा एकासी आफ्नो अनुदित कृति प्रकाशोन्मुख भएको जानकारीसहित “भन्ते तपाईंले छोटो मन्त्रव्य एउटा लेखुहोस्, विन्ति भन्छु” भनी अनुरोध गरिन् । म आनन्दकुटी विहारमा बस्दा सानो फुच्चे श्रामणेर हुँदै परिचय, बेलाबलामा पूज्य आचार्य कुमार काश्यप महास्थविरसँगै मैत्री स्कूल गझरन्हन्थै, सकिदन भन्नु राम्रो हुन्न र धार्मिक-सद्भावपूर्ण नाताले गर्दा हतारोमै केही लेख्ने जमर्को गरेको हुँ । वस्तुतः पुस्तकको समीक्षा नै लेख्नुपर्ने भए अपुग नै थियो दुईदिन, तर पनि बोनस-मन्त्रव्यसहितको भावनात्मक विचार लेख्न समयको ब्यवस्थापन गरें । सबै शीर्षकअन्तर्गत बीचबीचको गरी पाँचजनाको जीवन-गाथा पढें । भाषा अत्यन्त सरल एवं भाषिक मिठासपनमा कमी देखिनं । हिन्दी वा नेपाल भाषा अथवा दुबै भाषामा प्रकाशन कुनैवाहि कृतिको आधार लिनुभयो त्यतातिर समयाभावका कारण ध्यान दिइन् । जति पढें, सन्तुरिट्कै अनुभूति प्राप्त भो, अनुवादिकाको बुद्धिशासनिक योगदानपूर्ण कार्यलाई मैत्रीपूर्वक साधुवाद अर्पण गर्दछु, साथै भविष्यमा पनि धार्मिक, साहित्यिक विधामा साधनारात भई प्रकाशन कार्यमा निरन्तर लागिरहन कुनै बाधा-अड्चन नतेर्सिउन्, धर्ममय उत्साह छचलिकरहोस् भन्ने सुभाषिष व्यक्त गर्दछु ।

अन्तमा विशेषतः शिक्षा विधाबाट साहित्यिक विधा तथा धार्मिकसम्बन्धी कृतिको लेखन-अनुवाद विधामा प्रवेश गरेकी अनुवादिकाका १३ वटा कृतिहरू प्रकाशित भइसकेका छन् भने उनको मौलिक काव्य साहित्य **“मरुभूमिको काँडा”**ले उनलाई कवयत्रीको रूपमा चिनाउन उर्जा प्रदान गरेको थियो । यसरी नै बुद्धिशक्षासम्बन्धी **“तथागत हृदय”** बौद्ध साहित्यिक क्षेत्रमा सुपरिचित अनुवाद कृतिले उनलाई चिन्ने अवसर प्राप्त भएको छ । अनुवादिकाले निरन्तर रूपमा विभिन्न धार्मिक एवं साहित्यिक लेखरचना प्रकाशन गर्दै लेखनी माध्यमद्वारा धर्ममय योगदान पुन्याउँदै आउनुभएको सज्जाहनीय-प्रेरणादायी अभ्यास मान्न सकिन्छ । निकै आकर्षकीय कभर दिजाइनमा सम्राट अशोकका सुपुत्री भिक्षुणी संघमित्राले श्रीलङ्कामा धर्मप्रचारार्थ जाने ऋममा आफूसँगै बोधिवृक्षको शाखा लिई जानुभएको स्केच आर्ट शालीन लाग्दछ भने काजगको स्तर समेत आकर्षकीय रहेको छ । यसउसले प्रस्तुत कृतिलाई पाठक वर्गले रुचाउने नै छ भन्ने भाव मभित्र तरङ्गित भइरहेको छ र यस्तै पठनीय रूचीकर कृतिहरू एकपछि अर्को माला उनिनेकै पाठकसमक्ष प्रस्तु गर्दै जान धार्मिक उत्साह अभिवृद्धि भइरहोस् भन्ने मैत्रीपूर्ण सुभाषिषसहित हार्दिक साधुवाद व्यक्त गर्दछु । साथै प्रकाशकीय अभिभार वहन गर्न बौद्ध महिला संघ, नेपालको उत्तरोत्तर उन्नति, अभिवृद्धि होस् भन्ने मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

यथार्थता र बोलाइको भाषा

साधारणतया भाषामा हामी अक्सर गरेर सूर्यास्त र सूर्योदय जस्ता शब्दहरू प्रयोग गरिरहेका हुन्छौं । तर वास्तवमा हामीले राम्ररी अध्ययन गर्ने हो भने सूर्यको उदय र अस्त भन्ने नै हुँदैन । बोलीचाली भाषामा मात्र हामी यस्ता शब्दहरू प्रयोग गर्ने गर्दछौं तर वास्तवमा पृथ्वीको चक्करसँगै सूर्यको उदय र अस्त हुने कुरा हामीले नबुझेका होइनाँ । हामीले यस्ता कुरा बुझेर पनि आफ्ना साथीभाईले बुझेस् भन्नका खातिर हामी यस्ता शब्दहरू बारम्बार दोहन्याउने गर्दछौं । किनकी यसलाई सम्पूर्ण मानव मात्रले स्वीकारेको छ । जस्तै एक जना शिक्षक जसले विज्ञान पढाउँछ । उनले आफ्ना विद्यार्थीहरूले सकभर धेरै यस पृथ्वीले सूर्यलाई परिकमा गर्ने कममा कमसी दिन र रात हुन्छ आदिको विषयमा एकदम राम्ररी पढाउँछ र पनि त्यही शिक्षकले अरुसँग कुराकानी गर्दा यस्तै सूर्योदय र सूर्यास्त जस्ता शब्दहरू प्रयोग गर्ने गर्दछ ।

यस उदाहरणले हामीले बुझ्न के आवश्यक छ भने कुरा गर्न तरिका दुई प्रकारले विभाजन गर्न सकिन्छ । जसरी वास्तवमै के भएको हो त ? यसलाई नामांकित गरी बोल्ने एउटा तरिका भने लोकजनको बुझाईको आधारमा नामांकित गरिएको एउटा । यसलाई हामीले यसरी पनि विभाजन गर्न सक्छौं परम सत्य र लोक सत्य । भगवान बुद्धले अंगुत्तर निकायमा यी दुई प्रकारका बोलीचालीलाई यसरी नामांकित गर्नुभएको छ - नितत्थ सुत्तन्त र नेययात्थ सुत्तन्त ।

नितत्थ सुत्तन्तलाई भगवान् बुद्धले सम्मुति देशनाको रूपमा पनि व्याख्या गर्नुभएको छ भने नेययात्थ सुत्तन्तलाई परमार्थ देशना भनेर पनि व्याख्या गरिएको छ ।

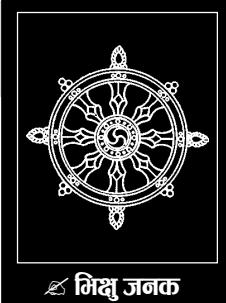
नितत्थ सुत्तन्त अर्थात् सम्मुति देशना

भाषिक रूपमा बुझाउनका लागि लोकजनले स्वीकारेको र बुझेको भाषा र जसलाई सर्वसाधारणले लोकजनले सत्यको रूपमा ग्रहण गरेको भाषालाई हामीले यस वर्गमा राख्न सक्छौं । हामी रुख, केटा, केटी, हिमाल, पहाड, नदी आदि जस्ता विभिन्न नामहरू हामीले राखेका छौं । यी नामहरू लिंदा हामी आफ्नो मरितष्मकमा यी विषयवस्तुको चित्रहरू कोरिसकेका हुन्छौं । तर हामीले यहाँ के पनि बुझनु आवश्यक छ भने यी विषयवस्तु क्षणप्रतिक्षण एक रूपबाट अर्को रूपमा परिवर्तन भईरहेको हुन्छ । जसरी मानिसलाई नै लिअँ । अनुको कोखबाट जनिन्दा हामी त्यसलाई बच्चा भन्छौं भने

जवान भएर आईसकेपछि त्यलाई तन्नेरी भनेर पनि नामांकित गरिराखेका हुन्छौं भने उमेरमा पाका भईसकेपछि त्यसलाई नै बुढाबुढीको रूपमा संज्ञा दिईराखेका हुन्छौं ।

यसरी एउटै मानिसको जीवनमा विभिन्न रूपहरू भए जस्तै हरेक विषयवस्तुको परिवर्तन स्वभाव भईराखेको हुन्छ ।

अब हामी विचार गर्दै कि को हो त लोक भाषामा प्रयोग हुने मानिस ? यसलाई हामीले परमार्थ ज्ञानबाट हेर्ने हो भने मानिस भनेको शरीर र मनको मेल मात्र हो जहाँ यसको आफ्नै परिभाषा तै छैन । यसलाई अभ बुझ्नका लागि एउटा बाकसको उदाहरण लिई हेर्न सक्छौं । एउटा राम्रो रुखलाई काटी त्यसबाट आउने काठलाई जोरजाम गरी कुनै निश्चित आकारमा ल्याउँदा त्यसले बाकसको रूप लिन्छ । मानीं त्यस नामांकित बाकसलाई फोरेर यसका काठहरू मिलाई बेन्च

बनायाँ भने मानिसहरूले त्यसलाई बेन्च नै भन्ने गर्दन् । यसरी एउटै काठलाई विभिन्न आकारप्रकारमा ल्याउँदा त्यसको नाम पनि परिवर्तन हुँदैगयो ।

अब हामी विचार गर्न सक्छौं कि एउटै विषयवस्तुको एउटै नाममा अडिकराख्दा त्यसको परिवर्तनशीलतालाई बुझ्न नसकेका कारण असत्य हुनगयो । यसरी हामी भूठो संसारमा बाँचिराखेका हुन्छौं ।

बाक्सको आकार कसरी आयो ? सबैभन्दा पहिले सिकर्मीले आफ्नो मानसपटलमा कुन डिजाइनको बनाउने हो, त्यसको निकर्योल गर्दछौं । त्यसपछि उक्त विचारलाई कापीमा कोर्ने गर्दछ, जसलाई हामी डिजाइन पनि भन्ने गर्दछौं । त्यही डिजाइनलाई नै आधारित गरी काठलाई काटीवरी बाक्स बनाउने गर्दछ । यदि उसले त्यही काठबाट आकार परिवर्तन गरी बेन्च बनायो भने त्यसलाई हामी बेन्च भन्दछौं । त्यसैले यहाँ नाम त आकारको पो दिइन्छ । र जुन नाम दिइन्छ त्यो त त्यस बक्सको निर्माताको मनमा उत्पन्न हुने विचारलाई नै नामकर्ताको रूपमा लिन सक्छौं । त्यसैले यसलाई परमार्थ सत्यबाट हेर्ने हो भने मुख्य हाम्रो दृष्टि नै मुख्य हुन आउँछ ।

त्यसरी नै बेन्च, घर, मानिस, कुकुर, हिमाल, पोखरी आदि भनेका हाम्रा विचार हुन् र परमार्थ सत्यबाट हेर्ने हो भने बेन्च भनी नामांकरण गर्नु नै भूठ हो ।

त्यसोभए परमार्थ सत्यबाट ती विषयवस्तुहरू के हुन् त ?

पहिला बक्सलाई नै परीक्षण गरेर किन नहेर्ने त ? बक्सको निर्माण कसरी भएको छ पहिला त्यसलाई नै ख्याल गर्नु आवश्यक छ । जब हामी एकदम गहिरिएर परीक्षण गर्छौं । तब हामी अन्तिममा अणुमा गई अड्किन्छौं । अणु नै

अणुको समूहबाट नै कुनै चीजवस्तुको निर्माण भएको हुन्छ । अफ बुद्धधर्मअनुसार कुरा गर्नुहुन्छ भने अणु पनि विभिन्न साना भागहरूबाट निर्माण भएको हुन्छ भने त्यसको सबैभन्दा सानो एकाईमा पनि चार महाभूतहरू संचित भई निर्माण भएको हुन्छ । ती चार धातुहरू हुन् कडापन भएको पथवी धातु, आपो धातु, तेजो धातु र वायो धातु गरी निर्माण भएको हुनसक्छ । र यी धातुहरू चलायमान हुन्छन् । यसको पनि उत्पत्ति र विनाश भईरहेको हुन्छ । यसरी यस किसिमको भाषालाई नेयाथ सुतन्त भनिन्छ ।

यसरी परमार्थ सत्यबाट हेर्ने हो भने बक्स भनेको विभिन्न धातुहरूको समूह हो जुन सदा परिवर्तन भईरहेको हुन्छ । यसरी हामीले बुझ्नका लागि प्रयोग गर्ने भाषा र यथार्थमा हुने नाम स्वभाव यसको बारेमा बुझ्नु अत्यन्त आवश्यक छ । नत्र हामी यो संसारको बाहिरी भूलभूलैयामा फसी यथार्थ स्वभावबाट अफ टाढिंदै जाने हुन्छौं । त्यसैले भाषाको वास्तविक अर्थ र प्रयोग अत्यन्त सजक र सचेत भई प्रयोग गराईमा हामी भाषाको मोहित हुने स्वभावबाट बच्ने हुन्छौं ।

अद्वाज-जली

जन्म दिं
१९८७ माघ
१७ गते अष्टमी

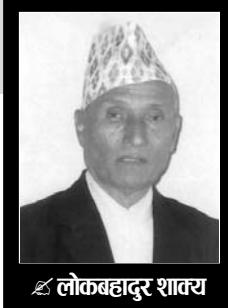
मदुगु दिं
२०८६ श्रावण
४ गते द्वादशी

कृष्णमाया मानन्धर

दिवंगत जुयादीम्ह कृष्णमाया मानन्धरया निर्वाण कामना यासे दुःखकःपिं सकल
परिवारप्रति धैर्यधारण यायेफयेमा धैगु कामना यानागु जुल ।

भक्त मानन्धर, इन्द्रमाया मानन्धर
म्हयायापिं : लक्ष्मी मानन्धर, न्हुछे मानन्धर, जमुना मानन्धर
सपरिवार

राजनीतिलाई धर्मशास्त्रद्वारा मार्ग निर्देशन

लोकबहादुर शास्त्री

चित्तलाई एकाग्र गरेर स्थीर गरिराख्नु ध्यान हो । ध्यानभावना अभ्यासबाट समाधि उत्पन्न भएर प्रज्ञा प्रादुर्भाव हुन्छ । धर्मको स्वभावको कारण आलम्वन चित्त-चेतसिकबाट निस्कने क्लेश हटाउन समाधि अनिवार्य भएको छ । कुशल र अकुशल दुई प्रकारको चित्त हुन्छ । बकुल्लाले माछा ढुकेर एकाग्र भइरहने, बिरालोले मुसाको दुलो ढुकेर बस्ने विषय अकुशल एकाग्र चित्त भयो । उनीहरूमा ध्यान भएपनि अकुशल चित्त भयो । त्यसैले राम्रो लक्ष्य लिएर ध्यान भावना गर्नुपर्छ । असत्य र अकुशल निर्मूल गर्नु ध्यानको काम हो । यहाँ विचार गर्नुपर्ने के छ भने चित्तको वशमा परेर इन्द्रियद्वारा अकुशल काम कुरो गरिन्छ । कुशल ध्यान गरेर चित्तलाई वशमा राख्नसके अकुशल काम कुरो नहुने भयो । ध्यान भनेको स्मृति र एकाग्रता हो । प्रतिफल प्रतिक्षणमा स्मृति होस राख्नसके नराम्रो काम कुरो हुने छैन ।

डा. अनोजा गुरुमांको 'शान्ति अभिप्रेरणा' पुस्तकमा उल्लेखभएबमोजिम बुद्ध परिनिर्वाण हुनुअगाडि कुशीनगरमा भिक्षु, भिक्षुणी, उपासक, उपासिकाहरूलाई अन्तिम उपदेश दिनुभएको 'अप्पमादेन सम्पादेथ' हरेक क्षेत्रमा, हरेक ठाउँमा, खाँदा, सुत्ता, हिँडुदा, उभिदा, कुराकानी गर्दा होस राखेर मात्र ती काम कुरो गर्नुपर्दछ । विशुद्धिमार्गमा उल्लेख भएबमोजिम ध्यानचित्त एउटा मात्र भएपनि, चित्त चलाख भएर क्षण क्षणमा उत्पत्ति हुन्छ, नाश हुन्छ । समाधिलाई बाधा हुने धर्महरूबाट चित्त पूर्णरूपमा परिशुद्ध भएमात्र ध्यान वा चित्त स्थीर हुन्छ । त्यसैले ध्यान गर्नेले सर्वप्रथम कामच्छन्द अनि विभिन्न बाधाहरूलाई दमन गर्न विसर्जन हुँदैन ।

आँखा, नाक, कान, जिब्रो, शरीर, मनरूपी इन्द्रियद्वारा गरिने अकुशल कर्मलाई ध्यानले बन्द गरिदिन्छ । ध्यान गर्नेले आँखाबाट जुन रूपलाई देख्छ राम्रो नराम्रो भनेर आसक्त नमै देखेको मात्र थाहा हुन्छ । कानले पनि सुनेको आवाज राम्रो नराम्रो भनेर आसक्त नमै सुनी मात्र रहन्छ । नाकले सुन्धने मात्र, जिब्रोले स्वाद मात्र थाहा पाउँछ । खाना मीठो, नमीठो भनेर आसक्त नमै खाएको मात्र थाहा

हुन्छ । शरीरलाई स्पर्श मात्र थाहा हुन्छ । सुख, दुःख, कडा, नरम, आराम भनेर याद हुँदैन । ध्यान गर्न व्यक्ति मनलाई शान्त गरेर सुनसान ठाउँमा शरीर सीधा गरेर पलेटी कसेर श्वास-प्रश्वास बाहिर गएको र भित्र आएकोमा होस गरेर सावधान भई बस्नुपर्दछ । साथै शरीरमा के के भएर आएको छ र के के हुने हो त्यसलाई पनि होस गरेर, ध्यान गरेर, एकाग्र भएर बस्नुपर्दछ ।

ध्यान भावनाको अभ्यासबाट मानिसले लोभ-लालच, द्वेष-मोह त्याग गरेर सधैं होस गरेर बस्न सके, प्राणीहिसा गर्ने, चोरिगर्ने, परस्त्री वा परपुरुष गमन गर्ने, भूठो कुरागर्ने, चुक्ली गर्ने, कडा वचन बोल्ने, बेकारका कुरागर्ने, अर्काको कुभलो चाहने आदि अकुशल पापबाट बच्न सकिन्छ । यस प्रकारको वातावरण विकसित गर्नसक्ने घरमा भैझगडा हुँदैन । सधैं शान्ति हुन्छ । तर्कना, विचार, प्रीति, सुख र एकाग्रताबाट मुक्त भएर प्रथम ध्यान प्राप्त हुन्छ । अविचार समाधिबाट उत्पन्न भएको प्रीति सुखयुक्त भएको द्वितीय ध्यान हो । जुन व्यक्ति कर्म स्थानमा समाहित हुन्छ उसले वितर्क र विचार गर्दैन, स्मृति र शरीर, सम्भोग र विचारलाई त्यागिदिन्छ । त्यसैले सुखको अनुभव गर्न, शरीर र स्मृतिबाट तृतीय ध्यान प्राप्त गर्न सक्छ । प्रीति, सुख र एकाग्रतामा प्रतीलाई त्याग गर्दै, सुख ध्यान चित्तको साथ लागेको हुन्छ, तर प्रीति उत्पत्ति हुँदैन, त्यसबाट चतुर्थ ध्यान प्राप्त गर्न सक्छ । सबै रूप संज्ञा अनित्य हो भनेर थाहा पाएपछि निर्वाण प्राप्त गर्न सजिलो हुन्छ । घर बनाउन जग, पर्खाल, छाना चाहिन्छ । सो व्यवस्था भएपछि बस्न घर तयार हुन्छ । सोअनुरूप दान र त्यागले जग हालेको जस्तो हुन्छ । शीलले गारोको काम हुन्छ । ध्यानले छाना हालेको जस्तो हुन्छ । निर्वाण सुख अनुभव गर्न सकेपछि फेरि जन्मनु नपर्ने ठाउँमा पुगिन्छ । तृष्णा भएसम्म फेरि जन्मनु पर्ने हुन्छ । यो सम्पूर्ण कार्य सिद्ध गर्न ध्यान भावनाको विकास जरुरी छ ।

भूल नहुने मानिस छैन होला भनी सहजै अनुमान

३४ —
आनन्दभूमि

गर्न सक्छौ । साथे राग द्वेष मोह तृष्णाले गर्दा मनुष्य जीवन सफल नहुने भएको तुँदा यस किसिमका विकृति वा वाधाहरू निवारणको निम्ति माथिका ध्यान भावना गरेर होसपूर्वक सही रूपमा विवेक बुद्धि प्रयोग गरी धर्मचित्त उत्पन्न गर्नु महत्वपूर्ण उपाय भयो । बुद्धधर्मका ऐतिहासिक व्यक्तित्व सम्प्राट अशोकले आफ्नो हिसात्मक अपराधलाई प्रायश्चित गरेर विजया दशमीका दिन अस्त्र-शस्त्र परित्याग गर्नुभै बुद्धधर्ममा प्रवेश गरेर लोक कल्याणकारी शासन चलाउनु भएको अनुकरणीय छ । नेपालको वर्तमान नायुक स्थितितर्फ दृष्टि दियौ भने शासन भार सम्हालेका अधिकारी नेतावर्गले भूल स्वीकार नगरी, आपसमा भैभगडा गरेर समस्या समाधानतर्फ नलागेकोले शासन सुचारूरूपले संचालन नहुँदा जनताले दुःख भोग्नु परिहरेको छ । अभ दलहरूको आपसि खिचातानीमा नपुगेर संयुक्त राष्ट्र संघमा समेत विवाद उत्पन्न गरेको अचम्पको कुरा भयो । शिस्ताचार भएन भन्ने कुरापनि सुनियो । विश्वको सामुन्ने देशको बदनाम गर्नेलाई इतिहासले बचाउने छैन भन्नु कर लागेको छ ।

देश प्रगतितर्फ अग्रसर गराउन प्रत्येक नागरिकको यथोचित स्थानमा जिम्मेदारी छ । धर्मका श्रद्धेय पदाधिकारीहरूले पनि राजनीति विषयमा चासो राखेर सद्धर्म अनुरूप राज्यशासन सुचारूरूपले संचालनको निम्ति बेला बखतमा सुभाव दिन बिर्सनु भएन, राजनीतिज्ञहरू पनि सुन्दर शान्त र समृद्ध नेपाल निर्माणको लागि धर्मचित्त उत्पन्न गरेर नैतिकवान, चरित्रवान तथा विवेकशील हुनुपर्यो । आजकल लोकतन्त्र लहैलहै भनिरहेपनि दलतन्त्र मात्र देखिन्छ भन्नु अत्युक्ति हुनेछैन । संविधान निर्माणको निम्ति साना देशलाई नसुहाउने खालको ६०१ जना सभासदका संविधान संसद गठन गरेर काम शुरू भएपनि दलतर्फबाटै बाधा अड्चन भएबाट समयमा संविधान निर्माण गर्न नसक्ने अवस्था समेत सुनिन्छ । राजनैतिक पदाधिकारीहरू कै अदूरदर्शिताको कारण भन्नै पर्दछ । अफैपनि गम्भीर रूपमा चिन्तन गरेर राष्ट्रिय भावना जगाई आ-आफ्नो ढिपिमा नअल्फी सौहाद्रपूर्ण आपसि छलफलद्वारा मेल मिलापको वातावरण सिर्जना गरेर मेहनतपूर्वक कामगरी समयमा संविधान निर्माण गरेर सच्चा लकेकतन्त्र स्थापना गर्नु परेको छ । प्रधान सेनापति प्रकरणमा राष्ट्रपतिले उठाएको

कदमलाई लिएर सर्वोच्च अदालतमा दायर गरेको मुद्दाको सुनुवाई गर्ने खबर देखिएकोले शीघ्र फैसला भएपनि दलहरू बिचको तनाव साम्य हुने बुझिन्छ । राष्ट्रपतिको पक्षमा १६ जना वकिलले वहस गर्ने कुरापनि सुनिन्छ । अन्तमा धर्म, राजनीति, समाज, नागरिक क्षेत्रका अगुवा पदाधिकारीहरूले व्यापक धर्मका लक्ष्य भनेको कुशल मंगलसेवा कामकुरो गर्ने मैत्री करूणा समान भावना राख्ने बोध गरेर व्यवहारमा उत्रन तथा राग द्वेष मोह तृष्णा अहंकार ममकार निर्मूल गर्नसके लोकतन्त्र गणतन्त्र विकसित हुन सक्नेछ ।

काँके विहार पुनः निर्माणार्थ प्रस्ताव

धर्मोदय सभाको आयोजनामा २०६६।४।३१ का दिन नेपालमा खस जाति र बुद्ध धर्म विषयक कार्यशाला गोष्ठी सुलक्षण कीर्ति विहारमा सम्पन्न भएको बौद्ध इतिहासमा महत्वपूर्ण छ । सो गोष्ठीमा डा. केशव मान शाक्यले प्रस्तुत गर्नु भएको कार्यपत्रमा विगत समयमा खस जातिद्वारा विभिन्न प्रदेशमा बुद्ध मूर्ति, विहार र चैत्यहरू निर्माण गरी बुद्ध धर्मको प्रचार निकै भएको प्रष्ट्याइएको थियो । सुर्खेतस्थित हाल भग्नावशेष रूपमा रहेको काँक्रे विहार खस राजा अशोक चल्ल (वि.सं. १२८०-१३४४) को पालामा निर्माण भएको महशुस गरिएको पाइन्छ । सो विहार पुनः बुद्धधर्ममा प्रवेश गर्न प्रबल सम्भावना भएको र त्यस क्षेत्रमा बुद्धधर्म सुगमता साथ लोकप्रिय हुने विश्वास गर्न सकिन्छ । यस कार्यमा उपरोक्त गोष्ठीका टिप्पीकार डा. दिल बहादुर क्षेत्रीसहित खसहरू र अन्य बौद्धहरूले पनि योगदान गर्ने आशा गर्न सकिन्छ । अतः नेपालको राष्ट्रिय बौद्ध संस्था धर्मोदय सभाबाट यसतर्फ विशेष दृष्टि दिइ काँक्रे विहार पुनः निर्माणको निम्ति आवश्यक व्यवस्था मिलाउन आफ्नो तर्फबाट सहयोग स्वरूप रु. १०,००० (दस हजार) साथमा राखी प्रस्ताव प्रस्तुत गरेको छु ।

- लोकबहादुर शाक्य

मध्यम मार्ग र सहमतिको राजनीतिलाई बुद्धिशिक्षा

शिरिल विभकार

आज देश असहमतिको राजनीति, अस्तव्यस्त, अपराधिकरण, भ्रष्टाचार, राजश्व चुहावट, आर्थिक अनियमितता, सामाजिक विसंगति, विकृतिको रूपमा गुजिरहेको नाजुक अवस्थामा भएकोमा कसैको विमति नहोला । यस्तो अवस्थाबारे विभिन्न दल, नेता, पत्र पत्रिका रेडियो आदि विभिन्न माध्यमहरूमा पढ्न, हेर्न, सुन्न र देख्न सकिन्छ । यस्तो अवस्थामा देश समाजको समस्याहरूलाई सही समाधान गर्नुको साटो दलगत राजनीतिक स्वार्थ, नेता, प्रशासक, कर्मचारी, उद्योगी र व्यापारीहरूको अकर्मन्यता, अच्छोल, भ्रम, अदक्षता, कुव्यवस्थापन, समस्याको सही पहिचान विना खाली टालटुल नीति र ढाक्छोप र अर्थहीन कृयाकलापले देश-समाजको समस्याको समाधानका साटो भन् समस्याको विकारालतर्फ लम्किनुसिवाय अर्को परिणाम हुन सक्दैन ।

देश समाजको आर्थिक, सामाजिक, साँस्कृतिक, शैक्षिक, न्यायिक, प्रशासनिक, ओद्योगिक, व्यापारिक, राजनीतिकलगायत अन्य क्षेत्रमा देखा परेको समस्याको मूल जड व्यक्तिको अकुशल कर्म, अनैतिकता, गलत सोच, गलत कर्म, गलत शिक्षा, गलत परम्परा, गलत आदर्श, गलत उदाहरणलाई अङ्गाल्नु, गलत नेतृत्व, अदक्ष व्यवस्थापन आदि हुन् कि होइन ? आज देश समाजको समस्याको समाधानलाई व्यक्तिको कुशल कर्म, नैतिकता, कुशल सोच, कुशल कर्म, राम्रो शिक्षा, राम्रो परम्परा, राम्रो आदर्श, राम्रो उदाहरणलाई अङ्गाल्नु, कुशल नेतृत्व, दक्ष व्यवस्थापनको आवश्यकता छ ।

विगतमा आम जनताको राजनीतिप्रति जुन आशा थियो त्यो पनि केवल भ्रममात्र सावित भएको छ । राजनीतिले मात्र केही हुँदैन, व्यक्तिको कर्म, सोच नै मुख्य हो भनी आजको अवस्थाले भन् सावित गरेको छ । देशको यस्तो भयावह अवस्था, आम नागरिकहरूको दयनीय र कष्टपूर्ण अवस्थामा पनि आजको राजनीति केवल दलगत राजनीतिमा मात्र अलिङ्गनु, समाजको अन्य क्षेत्रका समस्याहरूमा कुनै ध्यान नदिने राजनीतिप्रति आम जनताको वितृष्णा बढेको आभाष भएको छ । वास्तवमा राजनीति त केवल देश समाजको हरेक क्षेत्रको कुशल नेतृत्व दिने माध्यममात्र हुन्, तर आज राजनीति नै हरेक क्षेत्रको समस्याको प्रमुख कारण भएको त छैन ?

आजको राजनीतिक शून्यता, अच्छौल, अराजनीतिक गतिविधि आदिले देश समाजमा भन् भन् नकारात्मक प्रभाव ल्याउने निश्चित छ । विद्वान यदुनाथ खनालले आफूलाई PAAN को मानार्थ सदस्य दिएको उपलक्ष्यमा सन् १९९५ मे ५ का दिनु भएको लेक्चरको नोटमा लेख्नुभएको थियो 'राजनीतिक शून्यतामा जनप्रशासन जीवन्त रहन सक्दैन त्यसैले सक्षम एवं लोकप्रिय राजनीतिज्ञ नैतिक रूपले बढी सचेत, जागरूक रहनु पर्दछ भने कुशल प्रशासन विवेकी र कानूनको पालना गर्नु हुनु पर्दछ । नेपालको परिप्रेक्ष्यमा उदाहरण दिँदै यहाँको प्रशासन असक्षम, भ्रष्ट, ढिलासुस्ती, कुरौटे, जिम्मेवारी पन्छाउने, आफ्नो पहलमा काम नगर्ने र जनताको इच्छाअनुकूल काम नगर्ने, जिम्मेवारी वहन नगर्ने आदि भनी जुन आलोचना भएको छ त्यो राजनीतिज्ञहरूको हस्तक्षेपले गर्दा नै हो । उहाँकै शब्दमा, "General Public impression is that our administration is both inefficient & corrupt . It is lazy, gossipy and procratinary. It takes no initiative. It shifts responsibilities. It does not responds to the wishes of the people . It is irresponsible and has no sense of Public accountability. I agree with many of theses criticisms but the fact remains that it has never been allowed by political leadership to develop its vested interest in efficiency, integrity and accountability !" (साभारः डा. भीमदेव भट्ट, सार्वजनिक प्रशासनको आधारभूत सिद्धान्त, पृ. २६, प्रकाशक आशिषदेव भट्ट, प्रथम प्रकाशन, २०५४)

आज देशको हरेक क्षेत्रमा देखा परेको अराजकता, अस्तव्यस्त, समस्याको समाधानभन्दा ढाक्छोपको प्रवृत्ति, पूर्णरूपमा अध्ययनभन्दा खाली सतहीरूपमा अध्ययन, हावादारी नीति योजनामा राज्य राजनीतिले कुनै पहुँच पुऱ्याएको आभाषसम्म छैन । यस्तो विषम परिस्थितिमा राजनीतिक क्षेत्रमा जुन किसिमको नारावाजी, भाषण, घोचपेच, गाली गलौजको अवस्था छ त्यसले पनि वास्तविक समस्या समाधान गर्न नसकिने

देखिन्छ । यस सन्दर्भमा धम्मपदको दुइटा श्लोक राज्ञ सान्दर्भिक ठान्छु ।

न वाक्करणमत्तेन— वण्णपोक्खरताय वा ।

साधुरूपो नरो होति—इस्सुकी मच्छरी सठो ॥

अर्थ : इर्षालु व्यक्ति, कपटी व्यक्ति, छली व्यक्ति वक्ता हुँदैमा अथवा राम्रो अनुहार भएको व्यक्ति हुँदैमा उसलाई राम्रो भनिदैन । (२६२)

यी श्लोकलाई मनन, अध्ययन र चिन्तन गर्ने हो भने देश-समाजको आजको भयावह, दुश्वासथाबाट पार पाउन राम्रो वक्ता, राम्रो अनुहार तथा छली व्यक्तिबाट देश विकास नहुने प्रष्ट छ । आज नेपाल र नेपालीहरूले यथार्थलाई मनन गर्नु मितान्त आवश्यक भएको मात्र नभई व्यर्थको राजनीतिलाई महता नदिनु, समाज र अन्य विधाहरूमा यस्को प्रभाव चून पार्नुरेको छ । आज समाजको हरेक क्षेत्रमा राजनीतिक हस्तक्षेपले गर्दा विकृति विसंगति बढाएको होइन ? आज व्यक्तिहरूमा कुशल मंगल धर्मको अभावमा समाजका अन्य क्षेत्रका समस्याहरू समाधान हुन्छ ? त्यसैले पनि आज समाजको हरेक क्षेत्रमा राजनीतिक हस्तक्षेपको साटो हरेक क्षेत्रमा धर्मनीतिको जरूरत आवश्यकता छ ।

धम्मपदको अर्को श्लोक यस्तो छ ।

वाचा'नुरक्षी मनसा सुर्सबुतो

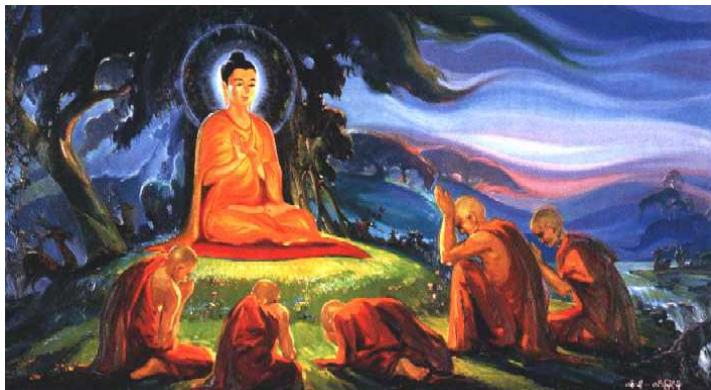
कायेन च अकुशलं न कथिरा ।

ऐते तयो कम्मपथे विसोधये

आराधये मग्ग इसिप्पवेदितं ॥

अर्थ: जसले अकुशल कुरा गर्देन, जसले मनलाई राम्ररी संयम गर्दछ, जसले शरीरले प्राणीहिसाजस्तो अकुशल कर्म गर्देनन्, जसले तीन कर्मपथ शुद्ध गर्दछ, उसले मात्र बुद्धले बताउनुभएको अष्टाङ्गिक मार्गमा जान सक्दछ । (२८१)

आज सहमति, मध्यममार्ग अपनाउने भनी जुन प्रचार प्रसार भइरहेको त्यो नै वास्तवमा व्यक्तिको ठूलो अज्ञानताको परिचय दिन पो सामर्थ्य भइरहेको छ कि ? के व्यक्तिको अकुशल, अनैतिकताको बोलवालामा सहमति कायम हुन सक्दछ ? के सहमति भन्नु भागबण्डाको राजनीतिको पर्यायवाची

हो ? भगवान् गौतम बुद्धद्वारा प्रतिपादित मध्यममार्ग— अष्टाङ्गिक मार्गको कुनै जानकारी कुनै प्रयोग विना खाली राजनीतिक शब्दावलीको रूपमा मध्यममार्ग मध्यममार्गको राग अलाप्ने राजनीतिले गलत शब्दावली, गलत प्रचार प्रसारको अनुभूति गहन रूपमा दिन सक्षम छ कि छैन ? अष्टाङ्गिक मार्गको शिक्षाविना मध्यममार्गको उच्चारण गरेर दुई वा सोभन्दा बढी समूहहरूको बीचमा हुने असहमति, बेमेललाई सम्झौताको रूपमा मध्यममार्गको प्रयोग आफैमा निकै असंगत कुप्रचार, कुप्रसारको माध्यमसिवाय अरु केही हुन सक्दैन ।

आज राजनीति आफै दिग्प्रमित, अन्योलग्रस्त, गतिहिन छ भने त्यसले अंगालेको बाटो, नीति, कार्यक्रम, बजेट, कार्यक्रम स्वयं नै अपूर्ण, अधुरो र बेकामका हुन्, अनुत्पादक हुन्, नकारात्मक हुन्, लूट, भ्रष्टाचार, घूषखोरी, राजश्व चुहावटलाई टेवा दिने भई देश समाजलाई विषम परिस्थितिमा नपुऱ्याइ अन्त कहाँ पुऱ्याउँछ ? आज यही लूट, भ्रष्टाचार, कमिशनखोर, फटाहा, छलछाल, कपटी आदिको बीचमा

सहमतिलाई मध्यममार्गको पर्यायवाचीको रूपमा प्रयोग गर्न खोजेको हो भने देश समाजले भन् ठूलो समस्याबाट गुजिनु पर्न देखिन्छ । आज राजनीतिमा देखा परेको गाली गलौज, पत्रपत्रिका, रेडियोमा एक पक्षले अर्को पक्षको विरुद्ध हुने निन्दा चर्चा आफैमा— जसले कुशल कुरा गर्देन, जसले मनलाई राम्ररी संयम गर्देनन्, जसले शरीरले प्राणीहिसाजस्तो अकुशल कर्म गर्देनन् ?

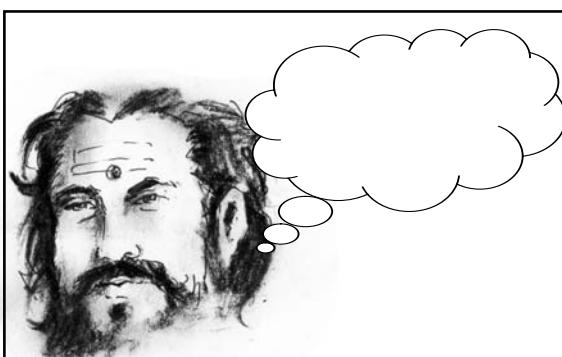
आज सहमतिको राजनीति, मध्यममार्गको सही परीचालन, सही मर्म बुझ्न व्यक्तिहरूको अकुशलता हटाई कुशलता बृद्धि गर्न पहिले आवश्यकता हो, त्यसको लागि बुद्धशिक्षा आज देश समाजमा अपरिहार्य छ । खाली मध्यममार्ग मध्यममार्ग, सहमतिको राजनीतिक शब्दको जालले मात्र कुनै पनि समस्या समाधान नहुने यथार्थ हो ।

अंगुलिमाल - ५

- चित्र : भिक्षु उत्तम

- कथा : भिक्षु जनक

लुम्बिनीको आर्थिक महत्व

गोविन्दबहादुर शाहा

बौद्ध धर्मावलम्बीका निस्ति गौतम बुद्धको जन्मस्थल लुम्बिनी कति महत्वपूर्ण रहेछ भन्ने हालै श्रीलंकाका राष्ट्रपतिको लुम्बिनी भ्रमण र त्यसपछिको उनको अभिव्यक्तिबाट स्पष्ट हुन्छ । लुम्बिनी पुगेपछि उनले भने मेरो बाल्यकालदेखिको सपना बल्ल पूरा भयो । उनले निजी दस हजार अमेरिकी डलर (साडे सात लाख नेपाली रुपैयाँ) लुम्बिनीमा चढाए । लुम्बिनीप्रति श्रद्धावान् मुलुकमा श्रीलंका मात्र होइन । श्रीलंका त थोरै जनसंख्याको ठीकैको अंशमात्र बौद्ध धर्मावलम्बी छ । जापान जस्तो विश्वको विकसित र समृद्ध मुलुक पनि बौद्ध धर्मावलम्बी हो ।

जापानको जनसंख्या थोरै छ । त्यसको ठूलो हिस्सा बौद्ध धर्मावलम्बी छ ।

कोरिया, सिङापुर, थाइल्याण्ड, भियतनाम, क्यांच्बांडिया, लाओसजस्ता दक्षिण पूर्व एसियाली मुलुकमा लुम्बिनीप्रति श्रद्धावान ठूलो जनसंख्या छ । विभिन्न मुलुकबाट लुम्बिनीमा निर्मित गुम्बाहरु यसका प्रमाण

हुन् । भण्डै डेढ अर्ब जनसंख्या पुग्न लागेको चीन पनि लुम्बिनीलाई श्रद्धा गर्ने मुलुक हो । त्यसैगरी अमेरिका, युरोप तथा अस्ट्रेलियामा बौद्ध धर्मावलम्बीको संख्या ठूलो छ । अर्थात्, विश्वमा भण्डै दुई अर्ब मानिस बौद्ध धर्मावलम्बी होलान् । ती सबैले श्रद्धा गर्ने स्थल लुम्बिनी नेपालमा छ । नेपालजस्तो अविकसित मुलुकका निर्मित यो ठूलो पुँजी हो । तर यति महत्वपूर्ण पुँजीलाई पनि हामीले जनता र मुलुकको हीतमा अहिलेसम्म पनि उपयोग गर्न सकेका छैनौ । यो लाजैमदर्दी विषय हो ।

यो मार्केटिङ को अर्थात् बोलेका पिठो बिक्ने र नबोलेको चामल पनि नबिक्ने जमाना हो । आफ्नो वस्तु, सेवा वा ठाउँको विशेषताको जानकारी स्वदेश र विदेशमा बढीभन्दा

बढी कान र आँखासम्म पुन्याउन अरु मुलुकले अबौ डलर खर्च गरिरहेका छन् । प्रचारकै भरमा बिनाकामका वस्तु, सेवा र ठाउँ देश विदेशका उपभोक्ताबीच लोकप्रिय भएका छन् । दुनियाका गरिखाने सबै मुलुकले यसै गरेका छन् । नेपालले भने विश्वका करिब दुई अर्ब जनताले थाहा पाएका, अत्यन्त श्रद्धा गर्ने र जीवनमा एक पटक पुग्ने अभिलाषा राखेको पवित्र स्थल भएर पनि अहिलेसम्म त्यसबाट

खासै फाइदा लिन सकेको छैन । यो नेपालीको कमजोरी हो । वास्तवमा उस्तैको हात परेको भए लुम्बिनी एउटैले सबै नेपालीलाई समृद्ध बनाउने थियो ।

नेपालमा त अभ विश्वको सर्वोच्च शिखर सगरमाथा पनि छ । ताल र

हीमताल छन् । नदी, झर्ना, जैविक विविधताआदि अनेकौ छन् । यी सबैको अत्यन्त ठूलो महत्व छ । ती कुनैलाई पनि हामीले अहिलेसम्म हाम्रो हितमा उपयोग गर्न सकेका छैनौ । यही हाम्रा समृद्धिका यस्ता स्रोत र आधार हुन् जसलाई अहिलेसम्म पहिचान र उपयोग गर्न सकिएको छैन । कौडीमा पनि मिल्कन्छ भिल्लका देशमा मणि भनेको यही हुनुपर्छ । खुशीको विषय चाहिँ हाम्रा समृद्धिका स्रोत, आधार र सम्भावना जीविते छन् । लुम्बिनी आफ्नो ठाउँमा छ र सगरमाथा पनि आफ्नै ठाउँमा छ । यिनलाई नेपाल र नेपालीबाट खोस्न कसैले पनि सक्ने छैन । हामी ढिलोमात्र भएका हौं । त्यसैले गरिब भएका छौं ।

हिजो हिन्दु राज्यको धर्म बनाइएको थियो । त्यसैले

पनि लुम्बिनीप्रति राज्यले दिनुपर्ने जति ध्यान दिन नसकेको हुनसक्छ । अब त्यो स्थिति छैन । त्यसैले अब लुम्बिनीतर्फ राज्यको विशेष ध्यान जानु जरूरी छ । दुनियामा संयुक्त राष्ट्र संघका महासचिवले भ्रमण गरेका नेपालजस्ता मुलुक धेरै छैनन् । त्यसको मूल कारण लुम्बिनी हो । त्यसैले संसारको विभिन्न भागबाट त्यहाँ सोफै पुग्न सकिने मार्गको विकास, अन्तर्राष्ट्रियस्तरको होटल सुविधा, स्तरीय र पर्याप्त यातायातको प्रबन्ध तथा आन्तरिक सडक निर्माण, स्वच्छ पिउने पानी, हरियाली र पर्यावरण संरक्षणमा विशेष ध्यान दिनु आवश्यक छ । यस्तै शान्ति, सुरक्षा, दुरसञ्चार र स्वास्थ्य सेवा, स्तरीय उपभोग्य वस्तु र सेवाको विकास र व्यवस्था गरी त्यसको अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा प्रचारप्रसार अर्थात् मार्केटिङ गर्नुपर्छ ।

यति गर्न सकेमा नेपाल र विशेषगरी लुम्बिनीमा विश्वभरबाट धार्मिक तथा अन्य पर्यटकको ओहिरो लाग्नेछ । तिनको लागि यातायात, आवास, खानपिन, संचार, स्वास्थ्य सेवा, किनमेल, पथप्रदर्शक, दोभाषेआदिको प्रबन्ध मिलाउँदा लाखौं नेपालीले प्रत्यक्ष/अप्रत्यक्ष रोजगारी पाउने छन् । त्यसैगरी आवास, यातायात, खानपिन, संचार, किनमेल आदि अर्बौंको कारोबार हुनेछ । त्यो सबै पैसा पैसा लगभग सबै नेपालीकै हातमा पर्नेछ । त्यसबाट राज्यले वर्षमा करोडौं रुपैयाँ राजस्वबापत प्राप्त गर्नेछ । नेपाल राष्ट्र बैकले उल्लेख्य मात्रामा विदशी मुद्रा पाउनेछ ।

चीन, भारत, भियतनामआदि मुलुकले गरेको उच्चदरको आर्थिक वृद्धि आय र रोजगारीका अवसर सिर्जना गर्ने क्रियाकलापको विकास र विस्तारबाटै सम्भव भएको हो । नेपालले आफ्ना नागरिकलाई संसारभर मजदुरी गर्ने पठाएर त्यसबाट आउने रेमिटेन्समा गर्व गर्न हैन लुम्बिनीका रूपमा प्राप्त अपार सम्पदाको सदुपयोग गर्नुपर्छ । नेपालीलाई समृद्ध बनाउन लुम्बिनी एउटै पर्याप्त छ । त्यसमाथि सगरमाथा पनि

अशोक स्तम्भ चरन स्थलमा परिणत

पुरातात्त्विक महत्व बोकेको अशोक स्तम्भ चरन स्थलमा परिणत भएको छ । स्तम्भ र त्यसको पूर्वपट्टिको स्रुप स्थलमा स्थानीयवासीको वस्तुभाउ चराउने र गुँडँठा बनाई सुकाउने ठाउँमा परिणत भएको हो । सदरमुकाम तौलिहवाबाट ५ किमि पश्चिममा भारतीय सप्राट अशोक बुद्ध स्थलको तीर्थाटन गर्न आएका बेला ऋकुछन्द बुद्धको नगरी गोटिहवामा स्तम्भ निर्माण गरेका थिए । गाउँले बिहानै आआफ्नो चौपाया ल्याएर बाँध्ने र चराएर साँझ घाम अस्ताउन लाग्दा लिएर फर्कने गर्दैन् । थोरै घर जग्गा र साँधुरो औँगन भएका कारण स्तम्भको खाली चौरलाई उपयोग गरेको उनीहरू बताउँछन् । स्तम्भ संरक्षणका लागि गरिएको तारबार पनि ठाउँ ठाउँमा दुटेफुटेका छन् । पुस्तकमा बुद्धस्थलबारेमा पढेपछि बेल्जियमबाट धुम्न आएकी मेरिना गोल्डेब्रो भनिछन्, 'कति रोमाञ्चित हुने उद्देश्य बोकेर आएकी थिएँ, तर यहाँको अवस्था देखेर म निरास भएँ' बौद्ध धर्मावलम्बीको महत्वपूर्ण स्थल ठानेर यहाँ आउने सबै पर्यटक यसरी नै

निरास बनी फर्किने गरेको स्थानीय रामदास मालीले बताए । यसरी सन् १९९० को दशकमा नेपाल र इटालीको संयुक्त टोलीले उत्थननका क्रममा ९ औं शताब्दीसम्मका मानव बर्ती र उनीहरूले प्रयोग गरेको भाँडाकुँडाका अवशेष फेला पारेको थियो । यहाँ एक जना पनि पाले छैनन् । रेखदेख्यको जिम्मा पाएको लुम्बिनी विकास कोष यहाँबाट २१ किमि. टाढा भएकाले पनि संरक्षण गर्न गाहो भएको हो । संरक्षण अभावमा स्तम्भको अस्तित्व खतरामा परेको पूर्वजिविस सभापनि रमेश शर्माले बताए ।

फेसबुकमा कपिलवरतु

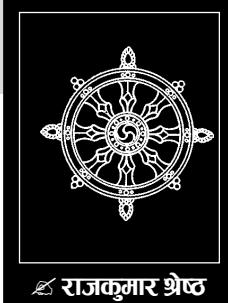
बुद्धको गृहनगरी कपिलवस्तुलाई विश्वसामु अरु बढी परिचित गराउने र विश्वभरि नै बुद्धको शान्ति सन्देश फैलाउने अभिप्रायले कपिलवस्तु दिवस विभिन्न कार्यक्रमसहित विश्वभर मनाउन पहलकदमी गरिएको हो विभिन्न देशमा छरिएर रहेका नेपाली बुद्धिजीवीहरूद्वारा । यस दिवसले राष्ट्रियस्तरमा मात्र नभएर अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा समेत आफ्नै किसिमका सांकेतिक सन्देशहरू दिन सक्छ । नेपालमा हालसालै पूर्वअनुमान गरिएभन्दा फरक किसिमले विश्वलाई आश्चर्यचकित तुल्याउँदै अत्यन्तै शान्तिपूर्ण तवरबाट स्थापना भएको गणतन्त्रको घोषणा, संयुक्त राष्ट्र संघ अन्तर्गत विभिन्न देशमा शान्ति स्थापनार्थ नेपालले गर्दै आएको सक्रिय सहयोग र सहभागिताले नेपाली शान्तिकामी हुन् भन्ने राष्ट्रो सन्देश दिएको छ विश्वलाई । हालै मात्र संयुक्त राष्ट्र संघको सुरक्षा परिषदमा आणविक हतियार घटाउने सन्ध्यमा प्रस्तुत संकल्पलाई सर्वसम्मतिले अनुमोदन गरेको छ र अमेरिकी राष्ट्रपतिद्वारा अध्यक्षता गरिएको र निशस्त्रिकरणको विषयमा यसरी समर्पित भएको संयुक्त राष्ट्र संघको सुरक्षा परिषदको इतिहासमा पहिलो घटना हो यो । संसारभरी छरिएर रहेका नेपाली बुद्धिजीवीहरूको पहलकदमीमा हुन लागेको यो कार्यक्रमले यस किसिमका राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय घटनाक्रमहरूमा समर्थन जनाउने मात्र नभएर सम्भव भएसम्म यस किसिमका शान्तिपूर्ण घटना र आन्दोलनहरूलाई समेत कुनै न कुनै रूपमा कुनै न कुनै हदसम्म सांकेतिक रूपमा उत्प्रेरित गर्न सक्छ भन्ने कुरामा आशावादी हुन सकिन्छ ।

१ डिसेम्बर १८९६ मा जर्मन पुरातत्त्वविद् अन्तोन फुहरर्ले लुम्बिनीमा अशोक स्तम्भ पत्ता लगाएको आधारमा यस दिनलाई कपिलवस्तु दिन मनाइने निर्णय गरिएको हो । अशोक स्तम्भ खड्ग शाश्वरले पत्ता लगाएको भए तापनि अन्तर्राष्ट्रिय जगत्सामूल्याउने देन भने अन्तोन फुहरर्लाई जान्छ र यो नै गौतम बुद्ध लुम्बिनीमा जन्मी २९ वर्षको उमेरसम्म राजकुमारको रूपमा यस ठाउँमा रहेकाले यस ठाउँको धेरै अर्थमा ठूलो महत्व रहेको छ अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा

नै । त्यसैले १९९७ मा युनेस्कोले गौतम बुद्धको जन्मभूमि लुम्बिनीलाई विश्व सम्पदा सूचीमा समेत समावेश गरेको छ । अतः उक्त दिनलाई एउटा ऐतिहासिक महत्व दिनु आवश्यक देखिएको र त्यस्तो निर्णयले राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय शान्ति प्रकृयामा समर्थन, ऐक्यबद्धता र टेवा समेत दिन सक्ने भएकोले १ डिसेम्बरलाई कपिलवस्तु दिवसको रूपमा मनाउने निर्णय गरिएको हो । यस कार्यक्रमलाई संसारभर छरिएर रहेका नेपालीले आआफ्नो क्षमतानुरूप ऐक्यबद्धता जनाएर सहयोग गरिदिनु भएको खण्डमा विश्वसामू नेपाललाई अरु बढी परिचित गराइ नेपालको पर्यटन प्रबद्धनमा सहयोग पुऱ्याउने कुरामा सन्देह छैन ।

संयुक्त राष्ट्र संघका तात्कालिन महासचिव ज. थान्त न१६७ मा लुम्बिनी भ्रमणमा जानु अधिसम्म त्यहाँ नगर्ण्य काम मात्र भएकोले गौतम बुद्धको जन्मभूमिलाई उच्च प्राथमिकता दिई त्यहाँ ठोस काम गर्नका लागि ११७० मा संयुक्त राष्ट्रले एउटा अन्तर्राष्ट्रिय समिति गठन गन्यो र संयुक्त राष्ट्र विकास कार्यक्रमले जापानी आर्किटेक प्रो. केन्जो टाडेलाई लुम्बिनीको विकासको विस्तृत कार्ययोजना ६.५ मिलियन डलरको लागतमा बनाउन लगायो जुन १९७८ मा तयार भएको हो ।

अध्यात्मिक, ऐतिहासिक र पुरातात्त्विक महत्वको दृष्टिकोणले आफ्नै विशेषता र महत्वयुक्त लुम्बिनीको विश्वमै चाख र महत्व हुन सक्ने भएकोले नै युनेस्कोले यसलाई विश्वसम्पदा सूचीमा राखेको हो । लुम्बिनी विकास गुरुयोजनाको कार्यान्वयनले ६ वर्षभित्रमा पूर्णता पाउनुपर्ने लक्ष्य राखिएको थियो तापनि आधा शताब्दीभन्दा बढी समय व्यतित भईसकदा पनि योजना कार्यान्वयनले पूर्णता पाउन नसकेको र त्यसतर्फ कुनै चासो नै दिएको नदेखिनुले कता कता सो स्थानमा अरुले दया गरेर ल्याएदिएको खाना पनि खान लाग्दा हुरीले उडाएर लागेको घटनाको स्मरण गराउँछ । अन्तर्राष्ट्रिय जगत्मा नेपाललाई चिनाउने भएको एउटा बलियो

आधारलाई पनि अरुले त्यत्रो सहयोग गर्दा समेत हात बाँधेर दुलुदुलु हेरेर बसिन्छ भने योभन्दा लज्जास्पद र नामर्दपन अरु केही हुन सक्ला र ?

शान्तिका प्रतीक गौतम बुद्ध सन्देशहरूलाई धार्मिक रूपमा मात्र सीमित गरिनुभन्दा मानवीय आधारशीलाको रूपमा अवलम्बन गरिने र प्रवचनको श्रोत बनाउनुभन्दा आफनो दैनिक जीवनमा प्रयोग गरिने हो भने मात्र प्रत्येक व्यक्ति खुशी र सुखी हुनसक्छ अनि यो संसार सुन्दर शान्तिमय ग्रहको रूपमा विकास हुनसक्छ । स्वार्थ र अभिमानले व्याप्त मानवजातिका कारण नै यो सम्भावना असम्भव प्रायः जस्तो देखिए आएको छ तापनि विश्वव्यापी रूपमा गरिने यस किसिमको राजनीतिक प्रतिबद्धता, बुद्धिजीवी र सामाजिक कार्यकर्ताहरूको अथक निःस्वर्घ प्रयासहरूले विद्यमान समस्यालाई धेरै हदसम्म न्यूनीकरण गर्न सकिने कुरा अस्वाभाविक नहुन सक्छ ।

आयोजकहरूको प्रकृतिका कारण फेसबुक तथा ट्रिवटर जस्ता सामाजिक सञ्जालहरू र सञ्चारका माध्यमहरूको आधिकारिक प्रयोग सर्वोत्तम उपाय भएको देखिन्छ यस कार्यक्रमको लागि र पनि सम्भव भएसम्म विभिन्न किसिमका स्थानीय कार्यक्रमहरूको लागि प्रयासहरू भईरहेका छन् । बुद्धको शान्ति सन्देश संसारभर फैलाउँदै नेपाल र नेपालीलाई संसारभर अरु बढी चिनाउने उद्देश्यका साथ अगाडि बढेको यस निर्विवाद कार्यक्रममा सबैले यथासक्य सहयोग गरी आआफ्नो तर्फबाट नागरिकीय कर्तव्य पूरा गर्नुहुनेछ भन्ने कुरामा विश्वस्त छौं । यस कार्यक्रमको सफलताको लागि सकेसम्म अन्य व्यक्तिहरूलाई पनि सकृद्य हुन अभिप्रेरित गर्ने र त्यसो गर्न नसकिए पनि प्रत्येक व्यक्तिको कस्तिमा ५-१० मिनेटको योगदानले नेपाल र नेपालीको लागि मात्र नभएर विश्वकै लागि केही अर्थ र महत्व राख्छ । थोपा थोपा पानी नै समुद्रको अस्तित्वको आधार हुने भएकोले यस कार्यक्रममा पनि यहाँहरू प्रत्येकको कस्तीमा ५-१० मिनेटको योगदानले ठूलो अर्थ राख्नेछ । धेरै विदेशीहरूको समेत सहभागिता हुने संकेत पाइएको यस कार्यक्रममा हामी नेपालीहरूको उल्लेख्य सहभागिता स्वाभाविक र अपरिहार्य देखिन्छ ।

हालसम्ममा केही नायक तथा नायिका र कलाकारहरूले समेत यस कार्यक्रममा सकृद्य सहभागिता जनाउने जुन प्रतिबद्धता जाहेर गर्नुभएको छ । त्यसको लागि उहाँहरूलाई धेरै धेरै धन्यवाद दिन चाहन्छौं र कार्यक्रममा दिनसम्ममा अन्य धेरै कलाकारहरूको सकृद्यता हुने कुरामा आशावादी छौं । त्यसरी नै यस कार्यक्रमको लागि डिजाइन गरेर सहयोग

गर्नुहुने सन्जिब श्रेष्ठ पनि धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ ।

कार्यक्रममा सहभागिता एवं ऐक्यबद्धता जनाउने क्रममा यस कार्यक्रमको लोगोलाई अनिवार्य रूपमा प्रयोग गरिदिनु हुन पनि सादर अनुरोध गरिन्छ । लोगो प्रयोगबाट हुने विभिन्न फाइदाहरूलाई ध्यानमा राख्ने ।

विश्वसामू नेपाललाई अरु बढी चिनाउन सहायकसिद्ध हुनसक्ने मात्र नभएर देशमा भईरहेको शान्ति प्रक्रिया र विश्व शान्तिमा भईरहेका प्रयासहरूमा समेत साकेतिक अर्थ र महत्व राख्नसक्ने हुनका अतिरिक्त यस किसिमका कार्यहरूमा उत्तेकको रूपमा काम गर्नसक्ने यस्तो निर्विवाद कार्यक्रममा सबैको यथासक्य सहयोग र सहभागिता हुने कुरामा हामी आशावादी छौं र सञ्चारको क्षेत्रमा क्रियाशील श्रद्धेय मित्रहरूले उत्तर दिन बुद्ध र कार्यक्रमको सान्दर्भिकता भल्कूने सान्दर्भिक सामग्रीहरूलाई जे जस्तो किसिमले हुन्छ स्थान दिनुलाई नागरिक कर्तव्यकै रूपमा लिएर ऐक्यबद्धता जनाउनु हुनेछ भन्ने कुरामा विश्वस्त छौं ।

दशौं राष्ट्रिय बौद्ध

सम्मेलनमा सहभागी

हुन निमन्त्रणा

२०६६ पौष २ र ३ गते

लुम्बिनीस्थित धर्मादय सभा

विहारमा आयोजनामा हुन

गझरहेको राष्ट्रिय बौद्ध

सम्मेलनमा सहभागी

हार्दिक अनुरोध छ ।

धर्मादय सभा, बुद्ध विहार

भृकुटीमण्डप, काठमाडौं

Dirty Controversy about Kapilavastu

Continued from 37-6 Issue.....

These pilgrims not only visited all important places, stupa and other monuments associated with the incidents of the Buddha's early life but also elaborately spoke of them in their accounts. But it appears that they did not go to Piprahawa, nor did they mention it. Had the present day Piprahawa in Basti been a part of Kapilavastu they would certainly not have failed to describe in details the stupa and monastery of Piprahawa. The fact that none of the three pilgrims Fa Hsien, Hsuan Tsang and King Ripu Malla of west Nepal visited Piprahawa nor made any mention of it clearly indicates that it was probably not even a part of Kapilavastu during the days of the Buddha.²³

There can be no comparison between Tilaurakot and Piprahawa. The antiquities of Piprahawa consist of a few clay seals, the ruins of a stupa from which Peppe took out the relic casket in 1898 and the remains of the monastic structure. Because of the scantiness of its antiquities, the archaeologist has now added head, one piece of terracotta horse figure and few other figurines, a few copper and silver coins, pieces of precious stones and the like and the so-called remains of two-huge palace - complexes, the larger being 30 miles square with 28 rooms, the smaller being 26 miles square with 21 rooms. Thus, both the area provided nothing of any real significance. The Buddha head or horse figurine is not at all a pre- Buddha antiquity.²⁴

Archaeologist K.M. Srivastava claims to have recovered several more relic caskets similar to the ones discovered by Peppe. He even goes to the extent of asserting that one of the new caskets he has found inside the stupa contains the relics of the Buddha and that Peppe's caskets were only later additions. This claim of Srivastava is yet to be scientifically analysed. The find of Srivastava did not belong to the pre-Buddha age. In his article published in the *Illustrated Weekly of India* dated May 16-22, 1976, he had said that all his findings from Piprahawa and Ganwaria are not older than the 4th to 5th century B.C.

Tilaurakot contains the ruins of a full-fledged magnificent palace of a fortified capital city fenced with a tall strong wall, penetrable only through city gates built at four directions and

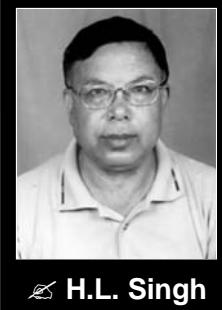
surrounded with a wide moat. Besides a lot of polished grey ware shreds and the associated red ware shreds attributable to the 8th or 7th century brick ware and the associated red ware, attributable to the 6th or 5th century B.C. were also recovered from the Tilaurakot region during the 1972-3 excavation. It was such grandeur noticed in the region that led the earlier experts to declare it as ancient Kapilavastu. In comparison to its heritage of antiquities, Piprahawa or Ganwaria findings are quite meager.²⁵

Whatever Piprahawa ruins may yield they were not dated back earlier than 483 B.C.

Writing an article entitled Kapilavastu the ancient Shakya Kingdom of Nepal, Nepali archaeologist Basant Bidari said, Indian archaeologist, Mrs. Devala Mitra and K.M. Srivastava argued that the sites of Piprahawa and Ganwaria represented the old city of Kapilavastu. Srivastava claimed that the monastery found at Piprahawa and Ganwaria was the royal palace of Shuddhodana. The claim was based on seals, sealings and inscriptions over the lid of a pot that were found during the excavation of the so-called palace at Piprahawa. The inscriptions read, *Om devaputra vihare Kapilavastu bhikshu mahasanghasa* and *Om devaputra vihare Kapilavastu bhikshu sanghasa*. They date from the 2nd century A.D. The title *Devaputra* refers to Kaniska, a great patron of Buddhism, who built the biggest vihara at Piprahawa and renovated the main stupa there.²⁶

Archaeologists' View

A local daily *The Kathmandu Post* published from Kathmandu carried a news report over this controversy in 2001. It is said that the controversy surrounding the actual birthplace of Lord Buddha- Tilaurakot of Nepal or Piprahawa of India was finally over. British archeologists have determined that Lord Buddha was indeed born in Tilaurakot of Lumbini in Nepal. The finding backs the popular belief in Nepal that the 'Light of Asia' was born in Tilaurakot in the district of Kapilavastu more than 2,500 years ago.

 H.L. Singh

Britain's University of Bradford archeologist Robin Coningham and Armin Schmidt have unearthed artifacts in a 13-foot-deep trench "beneath a swatch of gentle woodland" demonstrating that the site was inhabited during the Buddha's lifetime and perhaps even earlier. The finding is a result of joint research carried out in the past three years by UNESCO's World Heritage committee and the government of Nepal.

The key was pieces of ceramic painted greyware, used in South Asia between the 9th and 6th centuries, *The Washington Post* said quoting one of the researchers in a commentary posted on April 23, 2001. "The sight is clearly right at the center of the Buddhist holyland," the paper quoted Cunningham as saying. "It's the only fortified site, it's the only urban site around and there are no rivals in the region."

The paper adds, India claims that Piprahawa, which lies about 600 yards south of the Nepal-India border and four miles from Tilaurakot, is the birthplace of the Buddha. This followed the 1972 unearthing of a casket containing human remains and coins bearing the legend: "Here is the Bihar of the monk of Kapilavastu" beneath a Buddhist stupa there.

While the Tilaurakot site "represents the best preserved provincial urban hinterland in South Asia", Piprahawa, by contrast, is "clearly a monastic site," Coningham said according to the *Post*. The archeologists' team was led by Nepal's chief archaeologist, Kosh Acharya.

European scholars surveyed the region in an attempt to match its contemporary geography with early accounts of the Buddha's life, and with the journey of the Chinese monks who traveled to Kapilavastu in the 4th and 7th centuries A.D. "The westerners found little help on site, because Buddhism had all but disappeared from an area that had become a buffer zone between the Nepali state and the (British Raj)," Coningham told the paper. "It was very much a wilderness, there were tigers there."

According to Coningham, there is an intact gate on the western side of the site and fired brick walls, but all of this is from a "later phase" of occupation. The inhabitants of the Buddha's time built their structures of wood. Buddha is believed to have died in 483 B.C. when no central religious authority was established.

The paper said, "Thus far, there is little indication that the dispute is over. India has long conducted tours to Piprahawa, and last year

Coningham said at least 1,500 pilgrims visited the dig at Tilaurakot during the six weeks he was working there, among them several monks who scooped handfuls of clay to take with them."

It added, "The Bradford discoveries, resulting from deeper and more extensive digging, will bring Tilaurakot firmly back into the competition. But they are not likely to settle an argument in which nationalism and the quest for tourist dollars ultimately play as large a role as science."

"For although Nepal has charged that the earlier Indian work was politically motivated, India will likely say the same now, because the Bradford excavation was financed through the Nepalese government by the United Nation's World Heritage preservation program."

Switch from Piprahawa to Lembei, Orissa

The controversy that Piprahawa was Kapilavastu with an objective of distorting the birthplace of the Buddha has been raised in a different light. Now the controversy has been shifted to Lembei, a place of Orissa, where, it was claimed, the Buddha could have been born.

It is not surprising that the Nepalese have reacted to the recent claim by some Indian scholars that the Buddha could have been born in Orissa. What is surprising is the restraint they have shown in their protests.

The controversy was triggered at a seminar on the Buddha and Indian poet Jayadev in Bhubaneswar recently. Chandrabhanu Patel, a researcher associated with the Orissa State Museum, said that the Buddha could have been born in a place called Lembei in Orissa's Kapileswar village. Another scholar, Satyakam Sengupta of West Bengal's Rabindra Bharati University, supported his claim saying the Buddha's teachings were in Pali, a now extinct language once spoken in Orissa but never used in Nepal.

The claims reached Nepal when an English daily in Kathmandu, the *Himalayan Times*, published a report on the seminar on its front page, titled "Scholars argue Buddha was born in Orissa". It was immediately repudiated by the media and Nepalese scholars, who called it an attempt to create "unnecessary controversy and confusion". The first off the mark was a leading Nepalese daily, *Nepal Samacharpatra*, that immediately carried two articles, one citing the archaeological evidence that says the Buddha was born in Lumbini and the other quoting Nepalese experts who corroborated the fact.

Pushkar Lal Shrestha, editor of *Nepal Samacharpatra*, says, "Archaeological investigations have already established Lumbini as the birthplace of the Buddha. Such controversies are regrettable and could ultimately affect Indo-Nepal ties." The next day, the cry was taken up by *Himalaya Times*, followed by a rejoinder by the Lumbini Development Trust, a committee formed in 1970 to develop the site recognised as the Buddha's birthplace by the UN. The trust said the Indian scholars' argument, based on a book written by an author from Orissa two decades ago, was "totally baseless" and it was ready to provide information to allay doubts about the sacred spot. "The world knows that Lord Buddha was born in Lumbini and the famous Ashoka pillar (marking his birthplace) still stands there," it said. "The site is enlisted in the World Heritage Site by the UNESCO. The UN has therefore recognised Lumbini as the birthplace of Gautama Buddha.... If Lembei is the real Lumbini, what can one say about Buddha Gaya (Bihar), Sarnath and Kushinagar (UP)? Are all the three sites, historically recognised as places of Bodhi (enlightenment), Dharmachakra pravartana (teachings) and Mahaparinirvana (death) fake because they are not in Orissa?

"We request scholars," it added, "not to create unnecessary confusion about this issue by ignoring the truth established by the historians". A Nepalese NGO, the Explorers Nepal Group, has joined the protests, praising *Nepal Samacharpatra* for taking up cudgels on Lumbini's behalf. Sarvendra Nath Shukla, Nepal's Minister for Culture, Tourism and Civil Aviation, expressed confidence that history would uphold Lumbini's claim on the Buddha.

"The world, including Buddhist countries and the Government of India, of which Orissa is but a part, have recognised Lumbini as the birthplace of the Buddha," he told the *Statesman*. "Surely the world forum has not come to this conclusion haphazardly but only after intense research and discovering historical records. When Lumbini's claim is recognised by official Government of India documents, one shouldn't make much of what some scholars say. The Lumbini trust authorities have given their rejoinder and the controversial theories needn't be entertained anymore."

Indian national daily *The Hindu* published on NOV. 13., 2003, a news item on this issue. The news is as follows: The Orissa Government will have the Utkal University of Culture examine a

Kolkata scholar's claim that Kapileswar, near here, and not Kapilavastu in Nepal was the birthplace of the Buddha.

At a press conference the State Culture Minister, Damodar Rout, said if the scholar, Satyakam Sengupta's claim was found true, then the State Government would ask the Centre to conduct excavations in and around Kapileswar.

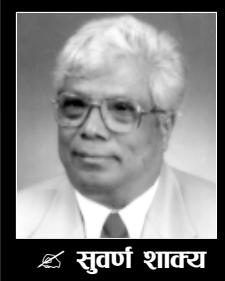
Mr. Sengupta said several factors had led him to conclude that the Buddha was born in Kapileswar village. While an Asokan pillar found in the village said "Buddha was born here", a pillar found at Kapilavastu said "Buddha was born here". Also, Buddha's eci.g.s were in the Pali language, which was spoken in Orissa and not in Nepal.

References:

1. Arnold, Edwin, 1879, *Light of Asia*.
2. Dutt, Sukumar, 1962. *Buddhist Monks and Monasteries of India* Delhi : Motilal Banarsi-dass
3. Ibid.
4. Devraj, Dr. Nanda Kishore (ed.), 1975. *Bharatatiya Darshan* (Indian philosophy), Lucknow: Uttar Pradesh Academy.
5. Bapat, P.V. (Ed.), 1956, *2500 years of Buddhism*. New Delhi: Publication Division, Ministry of Information and Broadcasting, India.
6. Ibid.
7. Snelling, John, 1987. *The Buddhist Handbook*,London: A Rider Book.
8. Ibid.
9. Singh, Avadesh, 1987. *Chini Yatri Yonke Yatra Bibaran Mein Pratibimbita Baudha Dharmaka Ek Adhyayana* (A study of Buddhism as reflected in travel accounts of Chinese travellers). New Delhi: Ramananda Vaidya Bhawan.
10. Niwano, Nikkyo, 1980. *Shakyamuni Buddha*. Tokyo: Kosei Publicity Company.
11. Munshi, K.M., & R.R. Diwakar (Gen. Eds.), 1965. *Great Religious Leaders*. Bombay, Bharatiya Vidya Bhawan.
12. Radha Krishnanan, Dr. S., 1968. *Religion and culture*.
13. Archaeologist P.C. Mukherjee's *Antiquities of Kapilavastu* quoted by Ram Niwas Pandey in *The Voice of History*.
14. Ibid.
15. Ibid.
16. Josephson, Richard, 1985, *Swayambhu Histroical Pictorial*. Kathmandu: 'Satya Ho' Prakashan
17. Allen, Charles, 2002. *The Buddha and the Sahibs*. London: John Murray.
18. Ibid.
19. Ibid.
20. Prof. A.T.D.E Perera, 2004. *Piprahawa Vs Tilaurakot*. Lumbini: International Buddhist Society.
21. Ibid.
22. Ibid.
23. Ibid.
24. Ibid.
25. Ibid.

बुद्ध्या स्वावलम्बनवाद

सुवर्ण शाक्य

हलिमय् तःताजि धर्मया सृजना जूगु दु । अप्वङ्गैर्थे
मनुखं धर्म धैतःगुया लिधंसा स्वावलम्बन मजुसे परावलम्बन
जुयाच्चंगु खेनेदु । धर्म धैगु न्यनेगु, कनेगु, कनेगु व सीकेगु
जक मखसे पालन यायेगु बस्तु खः । धर्मया ख्यलय् पालन
याकीम्ह व पालन याइम्ह निखलः दैच्चंगु दु । ईश्वरं सृजना
याःगु, ईश्वरपुत्र व ईश्वरया दूतपिसं दयेकातःगु, अपौरुषेय
आदि धकाः धैतःगु ग्रन्थयागु खँ धकाः उकीयात सत्यगु
धर्मकथं पालन यायेगु व याकेगु जुयाच्चंगु दु । थथे धर्मया खँ
ल्हायेबलय् बुद्धधर्मयागु नं खँ वः । धार्थेला धर्म धैगु छगु
स्वतन्त्र व अलगगु बस्तु खः गुगु स्वच्छ, निर्मल, रंगरहित व
संप्रदायविहीन खः । अथेसां धर्मप्रवर्तकया नाम थीथीकथं
धर्मया नां दैवल । उगु नाम कयच्चानातःगु धर्मय् धर्मप्रतिपादक
धाःपिगु थःथःगु व्यक्तिगत सिद्धान्ताया खँ प्रतिष्ठित जुजुं
वनाः धर्मया लक्ष्य, धर्मया व्याख्या, धर्मया प्रतिपादन याःगु
मखु । प्रकृतिजन्य मानवस्वभावयात दुनेष्यंक वालाः मानवजगतय्
दुगु प्यांगु आर्यसत्ययात घलाः दुःख जायाच्चंगु लोकय् मनूया
उद्धार ज्वीगु लँपुजक बुद्धं क्यंगु खः । बुद्ध स्वयम धर्मयात
थःगु हे धर्म धकाः गुबले मधाः । बुद्ध कंगु जुयाः मनूतसे
बुद्धया उपदेशयात बुद्धधर्म धकाः धाःगु खः ।

बुद्धधर्मया आधिकारिक स्रोत धायेगु त्रिपिटक खः ।
त्रिपिटक बुद्धं चैथकूगु ग्रन्थ मखु अले बुद्धस्वयाः न्हयःया
परम्परां वैच्चंगु नं थ ग्रन्थ मखु । बुद्ध मदये धुकाः वया
शिष्यपिसं बुद्धं कनाथकूगु खँयात न्यव्ययेकाः, लुम्काः, सकसियां
पाखे तथ्य खः धकाः प्रमाणित याकाः ग्रन्थया स्प व्यूगु खः ।
त्रिपिटक छगु ग्रन्थ जूगुलि नं थुकी बुद्धं धाःगु छुं खँ त्वःफी
नं फु-बुद्धया बिचाःकथं मल्वःगु छुं खँ तनायंकूगु दयेनं फुगु
खँ आशर्ययागु खँ ज्वीमखु । अतिश्रद्धा व परिस्थितिवश उखे
थुखेया विश्वासया प्रभाव लानाः नं बुद्धया उपदेशया प्रतिकूलगु
अलौकिक व अन्धविश्वासया खँ थुगु ग्रन्थय् थपय् जूगु नं
दयेफु ।

बुद्धं जिं हे थ लोकया सृजना यानागु खः, जिं हे
धर्मया प्रतिपादन यानागु खः, जिगु खँ सकसिनं न्यनेमा;
जिगु खँ न्यसा जक मनूत थ भव-संसारं उद्धार ज्वी, जिं
आशीर्वाद बियाः सकसित उद्धार यायेफु, जि हे थ लोकया

मालिक खः, थ संसारय् जिहे
सकतां खँया नियान्त खः धकाः
थुजःगु खँ गुबले मधाः । बुद्धं
स्वर्ग नरकया आश व त्रास नं
गुबले मब्यू । बुद्ध कल्पनाया भरय् वर्णन यानातःम्ह शक्तिसंपन्नम्ह
द्यथें मजुसे मनुष्यकुलय् जन्मजूम्ह प्रत्यक्षम्ह विशेषतां जाःम्ह
मनू खः । बुद्धं हे थःत द्यःधकाः गुबले मधाः । मनूतय् विचय्
विशेषम्ह मनू जूगुलिं वस्पोलयात महामानव धाइगु खः ।
मनूया गुनं महामानव ज्वीगु खः, मनूया गुनं बुद्धत्व प्राप्त
याइगु खः, मनूया गुनं व्यापकगु अथाहकथंया प्रकृतियात नं
थीकाकाइगु खः । बुद्ध थुकथंया गुनं जायाः विशेषताय
लानाच्चम्ह तथागत खः ।

अप्वः धैर्थे धार्मिक मतय् थःगु धर्मया ग्रन्थयात
स्वतः प्रमाणकथं मानय् यानावैच्चंगु खेनेदु । थःगु धर्मग्रन्थ हे
मनूया जीवनसंचालनया लागी मजिमगाःकथं याये माःगु ज्याख्यां
लिधंसा खः, लोक वा लोकोत्तर जीवनयृतकं उद्धार ज्वीत
माःगु सकतां खँया मूल स्रोत खः धकाः धाइगु धर्ममतत दु ।
थःथःगु धर्मकथं हे मनूया जीवन संचालन यायेमाः धाइगुलिं
छगु धर्मग्रन्थया खँ मेगु धर्मया ग्रन्थया खँनाप मिलय् मजुयाः
मनूतय् विचय् धार्मिक ल्वापु ज्वीगु खः । ल्वापुं यानाः दुःख
सीगु खः । धर्मग्रन्थं धाःगु खँ हे लोकय् सर्वमान्य ज्वीगु खःसा
न्हापा धर्मशास्त्रया आधारय् पृथ्वी चेप्टो धाःथें आःनं पृथ्वी गोल
मखु धकाः हे धैच्चने मालीगु खः । उबलय् धर्मग्रन्थय् धैतः
कथंया विरुद्धय् वन धकाः पृथ्वी चेप्टो मखु धकाः धाःम्हसित
स्याना हे बिल । धर्मग्रन्थयात स्वतः प्रमाण मानय् याइगुलिं
यानाः मनूतय् प्रति तःधंगु अत्याचार जुल । ग्रन्थयात स्वतः
प्रमाण खः धायेगु छगु धर्म असहिष्णुताया हुनि खः धैगु
सीदु । थथे मानय् यायेगुलिं यानाः मनूतय् के धर्मान्धता,
मिथ्यादृष्टि, अन्धविश्वास व मानसिक दासता ब्लंकाबीगुया
नाप मनूतय् के दैगु ज्ञानक्षमताया अभिवृद्धि यानायकेगुली पंगलः
थनाबीगु याः । ग्रन्थयात स्वतः प्रमाण खः धायेगु त्वःतुगुलिं
हे मनूतय् विचय् विद्या व सम्यताया प्रगति जुयाच्चंगु खः ।
ग्रन्थ धैगुली रुढी, अन्धविश्वास व अज्ञानतां मनूतय् इवाकलय्
थुनेगु खँत नं दैच्चंगु खेनेदु । ग्रन्थ धैगु ई व्यः व परिस्थितिनापया

धार्मिक, सामाजिक, राजनैतिक व्यवहारया परिपोषक नं जुयाच्चनीगु खः । गुणु नं ग्रन्थयात प्रमाणसिद्ध खः बाय् मखु मखु धायेत बुद्धिया भर कायेमा: धाःसा बुद्धिहे जकं स्वतः प्रमाणगु खनेदत सिबाय् ग्रन्थ स्वतः प्रमाण ज्वीमखु धैगु अर्थे हे खनेदत । मनूत परिशुद्ध व मुक्त ज्वीत स्वतन्त्र ज्वीमा: । ज्या यायेगु स्वतन्त्रताया लागी बुद्धिया स्वतन्त्रता दयेमा: । बुद्धिया स्वतन्त्रताया लागी ग्रन्थवादया परतन्त्रता मदयेमा: धैगु अर्थे हे सीदु ।

बुद्धं उपदेश बीबलय् मनूया थ्वीकेगु क्षमता स्वया: बीगु या: । सुनां गुथायतक थ्वीके फैर्थे च्वं उम्हसित उथाय तकया लागी शिक्षा बिया: सरल धंगं मनूयात थ्वीकेत स्वैगु । बुद्धं खँ कनीबलय् थम्हं जक कनागु कनां मयासे सुनानं छु खँ मसिल मथुल धका: न्यनधाःसा अल्सि मचासे उपमा बिया:, उदाहरण बिया: धाथ्वीकाबीगु कुतः याइगु । बुद्धया उपदेशया तरिका गुणु न्व्यसःकथं जूसा गुणु लिसः कथं जू । थम्हं कनागु खँयात न्यनाः न्यंक फुक खँ खहे खः धका: पत्या: याये माःगु मदु धका: बुद्धं च्वङ्क धायेगु या: । बुद्धं तप्यंक धाःगु दु कि शिक्षाया खँ धायेवं सुनानं धाल धका: न्यनाखँय् ल्यू ल्यू वनेमा: धैगु मदु, परंपरानिसे चलय् जुयावैचंगु धायेवं थम्हं नं यायेहे माः धैगु मदु, गुणु नं खँ तर्कसम्मत जू धायेवं उकीयात मानय् हे यायेमा: धैगु मदु, न्यायसंगत जू धायेवंतु नं समर्थन यायेहे माः धैगु मदु, थ्यक स्वये बलय् मानय् यानायंके माःथे च्वंसां मानयहे यायेमा: धैगु मदु, पत्या: याये बहथे च्वंसां पत्या: यायेहेमा: धैगु मदु । थथेहे हनाबना तयेमा:पिसं धालधायेवं, आचार्य गुरुपिसं धालधायेवं उकीयात मानय् हे यायेमा: धैगु मदु । गुणु खँयात थम्हं स्वीकार यायेगु उचित ताल उज्जःगु खँ हे नं हितकर ज्वीगु ला मज्वीगु ला, मेपिसं कुंखिनीकथं ज्वीगु खःला, लिपाथम्हं कसा नये मालीकथं ज्वीगु खःला धका: थःगु अनुभवकथं बिचा: यानाः स्वयेमा: । थःगु बिचा:कथं पायछि जू बाय् मजू धैगु खँपाखे थःगु विवेक छ्यला: जक ग्रहण याये दैगु बुद्धया शिक्षा हे बुद्धधर्म जूगुलिं थ्वं धर्मयात विश्वय् मनूया लागी विचारस्वतन्त्रता प्राप्तगु धर्म धका: धैतःगु दु ।

धर्म धैगु विश्वास यानाःलि उकीयात अभ्यास नं याये माःगु खँ खः । न्यंजक न्यनाकायेगु, सिजक सीकाच्चनेगु बुद्धया शिक्षा मखु किन्तु स्यौगु, थूगु, ज्यौगु खँ व्यवहारय् हे छ्यलेमा:गु खः । थःगु बुद्धियात थम्हं स्वतन्त्रपूर्वक छ्यला:

थम्हं तु कार्यन्वयन यायेगु कथया थ्वं बुद्धधर्मया स्वावलम्बनवाद खः । कर्पिगु भरय् जक च्वनाः कर्पिसं धा:थेजक खः धया: परवन्त्रय थःत लःल्हायेगु, थःसुया दास ज्वीगु खँ बुद्धं गुबले गनं धा:गु मदु ।

ल्यतुमतुल्ययाः, वातुमतुवाला: सत्यगु खँ खः मखु धका: बालाक जाँचय् यायेमा छम्ह विवेकीम्ह मनूया ज्या खः । बुद्धधर्म मनूया लागी छगु स्वतन्त्रगु बिचार बीगु जुया: थ्वं धर्म मनूतयैत सहनशील व सन्तुष्ट याइगु जूगु दु । बुद्धशिक्षा धैगु स्वतन्त्रदिमाग व सहानुभूतिपूर्ण हृदयया शिक्षा खः । थुगु धर्म सम्पूर्ण विश्वयात थुकी दुने दुगु प्रज्ञा व करुणाया संयुक्त जति त्रयूजः बिया: चकंकाच्चंगु दु । करुणां जाःगु बुद्धया शिक्षाया छत्रायाय् च्वनाः मनूत जन्म व मरणया सागर पार यायेत लालकैचंगु दु । बुद्धं धैव्यगु दु, सुनानं स्वीतं न उद्धार यायेफै, न स्यंकेफै । मनूत स्यनीगु भिनीगु थःथःगु हे ज्याखँ खः । थः स्वयं हे स्वावलम्बी जुया: ज्या यायेगुया लागी मनूतयैत बुद्धं पूर्णस्वतन्त्रा व्यूगु दु । मनूया स्वतन्त्रताया न्व्यःने बुद्ध थः स्वयं हे उलि छु मखु धका: धर्मप्रचार याइम्ह उम्ह बुद्धया नुग: पूर्ण स्वतन्त्रवाद खः । स्वावलम्बन यायेया लागी छु नं खँया हुनि थ्वीकाः न्व्यचिलेमाःगु खँ बुद्धया शिक्षा खः, उपदेश खः, धर्म खः । उकिं बुद्धया धाथेयागु वाद धैगु हेतुवाद चतुरार्यसत्यया सारांश खः ।

दुःख तंकेत धर्म यायेगु खःसा मनुखं मनूप्रतिजक मखु दक्ष प्राणीतयप्रति हे दुर्घवहार यायेगु त्वःतेमा: । मनुखं मनूप्रति याइगु अनुचित व्यवहारया लिच्चः हे मनूयाप्रतिया दुःख खः । धर्मया ज्या उपदेश बीगु जक मखु सदाचरणशील ज्वीमा: धैगु भावना व धारणा मनूया मनय् दुने स्वचाकाबीगु खः । शिक्षा बीगुया लागी बुद्ध गुबले संकुचित मजू । शिक्षा बीबलय् तःधंम्ह, चीधंम्ह, मिसाम्ह, मिजंम्ह आदि धका: ब्यथलेगु कथं बुद्धं गुबले याःगु मदु बरु ल्वःम्हसित ल्वःकथं स्यने कने यायेगु यायेमा: धका: शिक्षायात महत्व बिया: मनूया गौरव तयेगु याइगु । बुद्धधर्मय न्वापांगु शिक्षा धैगु मनूयात मनूया लूपुइ पायछिक यंके फयेकेगु खः । मनुखं गुणु खँया प्राप्तिया लागी कामनाजक यानां मज्यू, थःगुलागी थम्हं तु भूमिका नं म्हितेमा: । थःत थम्हं पत्या: ज्वीकथं थःगु विवेक बुद्धि छ्यला: ज्या यायेदुगु भगवान् बुद्धया स्वावलम्बनवाद थौया लागी जक मखु म्हिग: व कन्हय्या लागी नं उलिहे उचितगु खः । विश्वय बुद्धधर्मया गौरवमयगु मानववाद ब्लंगु

बौद्ध गतिविधि

मिश्रु बुद्धघोष महास्थानिको ८९ औ जन्मोत्सव

आश्विन १३ गते,
सुमंगल विहार ।
नेपालका संघनायक,
अर्गमहास्थानिक
जोतिकधज, ने बौ. प.
शिक्षाका आजीवन
शिक्षाध्यक्ष पूज्य भिक्षु
बुद्धघोष महास्थानिको ८९
औ जन्मोत्सवको
उपलक्ष्यमा बुद्धपूजा,
धर्मदेशना र भोजन दान
गरी भव्य रूपमा धर्मिक
समारोह सम्पन्न
गरियो ।

उक्त कार्यक्रममा संघनायक भिक्षु बुद्धघोष महास्थानिको
संक्षिप्त जीवनी प्रस्तुत गरिएको थियो भने सुमंगल विहार
समुन्नतिका लागि सहयोग गर्नुहुने जेष्ठ उपासकहरूलाई अभिनन्दन
पत्र प्रदान गरिएको थियो । यसरी नै सुमंगल बौद्ध संघ र श्री
सुमंगल स्वास्थ्य उपचार कोषका आजीवन र मासिक सदस्यहरूलाई
प्रमाण पत्र प्रदान गरिएको थियो । भिक्षु संघलाई अष्टपरिष्कार
दान पश्चात् भिक्षुसंघ र गुरुमाहरूलाई दानप्रदानपछि उपस्थित
सबैलाई भोजनको व्यवस्था गरिएको थियो ।

उत्पलवर्णा (चिनी) को स्वर्णिम अभिनन्दन

आश्विन १६ गते । अनागारिका उत्पलवर्णा (चिनी)
गुरुमाको प्रवर्जित भएको ५० वर्ष पुणेको उपलक्ष्यमा सम्मान
अभिनन्दन कार्यक्रम गरिएको छ ।

पाटनको नागबहालस्थित सम्पन्न सो कार्यक्रममा भिक्षु
अशवघोषले शील प्रदान गर्नुभएको थियो भने स्वागत भाषण
अनागारिका विमलाजाणीबाट गरिएको थियो । संक्षिप्त रूपमा
अनागारिका अगगजाणीले सम्मानित व्यक्तित्वको जीवनी प्रस्तुत
गर्नुभएको थियो । विभिन्न संघसंस्थाले गरिएको सम्मान कार्यक्रममा
भिक्षु कोण्डन्यले धर्मदेशना गर्नुभएको थियो । धर्मदेशनापछि
अभिनन्दन सम्मानका साथै उहाँको मन्त्रव्य तथा अन्तमा उनकै
भाई पुष्कर शाक्यले धन्यवाद ज्ञापन गर्नुभएको थियो ।

२२७१ औ शस्त्र परित्याग दिवस सम्पन्न

असोज १४ गते । महान धर्म सम्प्राट अशोकद्वारा अस्त्रशस्त्र
परित्याग गरी निशस्त्रीकरण अभियानका सूत्रधार बन्नुभएको
३८ —

महान विजयादशमीको दिन २२७१ औ शस्त्र परित्याग दिवस
समारोह सम्पन्न भयो । थेरवाद बौद्ध दायक केन्द्रीय परिषद्
एवम् बुलु बौद्ध शान्ति विहारको संयुक्त रूपमा आयोजना भएको
उक्त समारोहमा भिक्षु मिलिन्दले पञ्चशील प्रदान गर्नुभयो भने
भिक्षु बुद्धपियोले सभापतित्वको आसन ग्रहण गर्नुभएको थियो ।
विहारका सचिव रविन महर्जनले स्वागत भाषण गर्नुभएपछि डा.
सानुभाई डंगोल, डा. लक्ष्मण शाक्य, डा. अनुपम श्रेष्ठाचार्य,
नेपाल बौद्ध परिषद्का अध्यक्ष महेश्वरराज बज्राचार्य थेरवाद बौद्ध
दायक केन्द्रीय परिषद्का अध्यक्ष बखतबहादुर चित्रकारले सम्प्राट
अशोकको योगदान बारे चर्चा गर्दै शस्त्र परित्याग दिवसको
महत्वबारे जानकारी दिनुभयो ।

प्रमुख अतिथि भिक्षु विमलले साँच्चैको शस्त्र त्याग गर्नु
भनेको प्रत्येक व्यक्तिको मनभित्र रहेर दुःख दिइ रहने राग, द्वेष
र मोहरूपी शस्त्रलाई त्याग गर्नु हो भन्नुभयो ।

नगदेशमा शस्त्र परित्याग दिवस

आश्विन १९ गते । नगदेश बौद्ध समूह र बौद्ध ल्यायम्ह
पुचः नगदेशको संयुक्त आयोजनामा महान विजयादशमीको दिनमा
नगदेश बौद्ध विहारको धर्महलमा २२७१ औ शस्त्र परित्याग
दिवस मनाई बुद्धपूजा समेत गरियो ।

केशावती गुरुमाँको प्रमुख आतिथ्यमा महान धर्मसम्प्राट
अशोकले आजभन्दा २२७० भन्दा अधि नै विजयादशमीको दिनमा
शस्त्र अस्त्र परित्याग गरी पूर्णतवरले निशस्त्रीकरण अभियान
संचालन गरी त्यसको सूत्राधार बन्नुभएको घटना र परिवेशको
संस्मरण गरी महान धर्मसम्प्राट अशोकको गुणानुस्मरण गरी एक
लघु प्रवचन कार्यक्रम सम्पन्न गरिएको थियो । सो सभाको
अध्यक्षता समूहका अध्यक्ष नुचेकुमार सिंकेमनले गर्नुभएको थियो ।

धनबहादुर तको, शिवभक्त मेजु, रामभक्त हाँयजुले पनि
बोल्नुभएको कार्यक्रममा राजकूप्पा बाडेले धन्यवाद ज्ञापन गर्नुभएको
थियो ।

थाइलैण्डको राजकीय कठिन दान

आश्विन २५ गते । भक्तपुर नगरपालिका, वडा नं. ६
मा अवस्थित मुनि विहारमा वर्षावास बस्नुभएका भिक्षुसंघलाई
थाइलैण्डका महाराजाधिराज भूमिल अदुल्यतेजको तर्फबाट
कठिन चीवर दान प्राप्त भएको छ ।

थाइ महाराजाधिराजको कठिन चीवर लिएर पूर्व
विदेशमन्त्री सरोज टवन विराज विशेष दूतका रूपमा
आउनुभयो । उहाँसँगै थाइलैण्डका परराष्ट्र मन्त्रालयका सचिव
पनि आउनुभयो । नेपालका लागि थाइलैण्डका कार्यवाहक
३९ —

राजदूत असि मामनीसहित दूतावासका अन्य कर्मचारीहरु पनि उपस्थित थिए ।

कठिन शोभा यात्रा भक्तपुर दरबार स्क्वायरदेखि मुनि विहारसम्म गरिएको थियो । त्यसमा बाजागाजा सहित उपासकउपासिकाहरु धेरैले भाग लिएका थिए ।

त्यसैबेला थाईराजा, थाई परराष्ट्र मन्त्रालय तथा नेपालमा बस्ने थाईहरुको तर्फबाट गरी ५ लाख ने.रु. मुनि विहारको लागि विहाराधिपति भिक्षु विपस्सीलाई हस्तान्तरण गरियो ।

यस्तो राजकीय कठिन चीवर दान पाउनु थाइलैण्डमा अत्यन्त सम्मानको विषय मानिन्छ । नेपालमा पनि औपचारिक रूपले यस्ता दान कार्यबाट नेपाल र थाइलैण्डका बीच रहेको धार्मिक तथा सांस्कृतिक मात्र नभई राजनीतिक मैत्रीभाव बृद्धि हुने विश्वास गरिन्छ ।

मद्रकल्प चैत्य निर्माण गरिने

आश्विन २८ गते । त्रिरत्न कीर्ति विहार गुतपौ कीर्तिपुरामा भद्रकल्प चैत्य निर्माणार्थ जुलुम शाक्यको संयोजकत्वमा १६ फुट अग्लो बुद्ध मूर्ति ढलाई गर्ने कार्य सम्पन्न गरिएको समाचार छ । त्रिरत्न कीर्ति विहार परिवारको आयोजनामा आयोजित उक्त समारोहमा भिक्षु कोण्डयबाट धर्मदेशना, त्रिरत्न कीर्तिबाट ज्ञानमाला भजन, बुद्धपूजा र परित्राण पाठलगायत दान प्रदान र भोजनदान आदि कार्यक्रम सम्पन्न गरियो ।

विजयाराम विहारको पुनःनिर्माण हुने

कार्तिक ३ गते । बलम्बुस्थित दोम्बु टोलको विजयाराम विहार जीर्ण अवस्थामा पुगेको हुनाले पुनः निर्माण गर्न शिलन्यास कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ ।

थाइल्याण्डका वात् साकेतका प्रमुख भिक्षु ल्होम्फो सनङ्ग र माननीय सभासद ध्यानगोविन्द रञ्जितले संयुक्त रूपमा शिलन्यास गर्नुभएको थियो ।

परियति विद्यार्थीहरु सम्मानित

कार्तिक ७ गते । स्वयम्भू धर्मपासा पुचःले बुद्धविहारमा त्रिभुवनधर तुलाधरको प्रमुख अतिथित्वमा बु.सं. २५५१ को परियति सधम्म कोविदमा सर्वोत्कृष्ट मनिष बजाचार्य, बु.सं. २५५२ को परियति सधम्म कोविदमा सर्वोत्कृष्ट अनागारिका खेमालाई जनही रु. १०,०००/- प्रदान गरियो । उहाँका साथसाथै अन्य १ देखि ९ कक्षासम्म उच्च अंक ल्याउन सफल हुनुभएकाहरूलाई पनि उक्त सभामा सम्मानित गरिएको थियो । स्वयम्भू धर्मपासा पुचःका अध्यक्ष पुष्परत्न तुलाधरको सभापतित्वमा संचालित पुरस्कार

वितरण समारोहमा नेपाल बौद्ध परियति शिक्षाका सहकेन्द्रीय परीक्षा नियन्त्रक भिक्षु निग्रोध, भिक्षु कोण्डन्य, त्रिरत्न मानन्धर, श्यामलाल चित्रकारले परियति विषयमा बोल्नुभयो ।

बुद्धवाद-२ प्रकाशित

कार्तिक ११ गते । भिक्षु ज्ञानपूर्णिक महास्थविरको बहुचर्चित अनुवाद कृति बुद्ध र बुद्धवादको भाग २ विमोचन भएको छ । बर्मली ऊ.आउँद्वारा रचित बुद्ध र बुद्धवादको द्वितीय भाग नेपाली भाषामा प्रकाशित भएको छ । विश्व शान्ति विहारमा कथिन उत्सव समारोहबीच नेपालका संघउपनायक भिक्षु अशवघोष महास्थविरद्वारा अनावरण गरिएको सो पुस्तक भिक्षु ज्ञानपूर्णिक महास्थविरले अनुवाद गर्नुभएको हो । बहुचर्चित प्रथम भाग अनुदित बुद्ध र बुद्धवादको बहुप्रतिक्षित द्वितीय भाग ३६७ पृष्ठको सो पुस्तक अंगूरमान तुलाधर परिवारले प्रकाशन गरेका हुन् ।

भिक्षु निग्रोधलाई धर्मशीला विद्वतवृत्ति

कार्तिक १२, पोखरा । परिचमाज्चल क्षेत्रमा बुद्धधर्मको विकासका लागि योगदान पुर्याउनु हुने, धर्मशीला बुद्ध विहारका संस्थापिका दिवंगत अनागारिका धर्मशीलाको स्मृतिमा स्थापित धर्मशीला विद्वत वृत्ति २०६६ यसवर्ष विश्व शान्ति विहारका भिक्षु निग्रोधलाई एक धार्मिक समारोहबीच प्रदान गरिएको छ । विद्वत वृत्तिका अध्यक्ष भिक्षु श्रद्धानन्दको सभापतित्वमा संचालित सो कार्यक्रममा गत वर्ष विद्वत वृत्ति सम्मानद्वारा विभूषित भिक्षु मैत्री महास्थविर, विद्वत वृत्ति प्रथमवार प्राप्त गर्ने भिक्षु कोण्डन्यले मन्त्रव्य दिनुभयो । यसरी नै यसवर्षको धर्मशीला विद्वतवृत्तिबाट सम्मानित भिक्षु निग्रोधलाई नगद राशी रु. १५,०००/- सहित सम्मानपत्र प्रदान गरियो । विभिन्न बौद्ध संघसंस्थासित आवद्ध भिक्षु निग्रोधको परिचयात्मक योगदानबारे उत्तममान बुद्धाचार्यले बोल्नुभयो ।

सोही बेला धर्मशीला बुद्धविहारमा भिक्षु श्रद्धानन्द वर्षावास बस्नुभएको उपलक्ष्यमा भिक्षु संघलाई कथिन चीवर दान गरिदा अखिल नेपाल भिक्षु महासंघका सचिव भिक्षु धर्ममूर्तिले धर्मदेशना गर्नुभयो भने अष्टपरिष्कार सम्बन्धी भिक्षु भद्रियले उपदेश गर्नुभयो ।

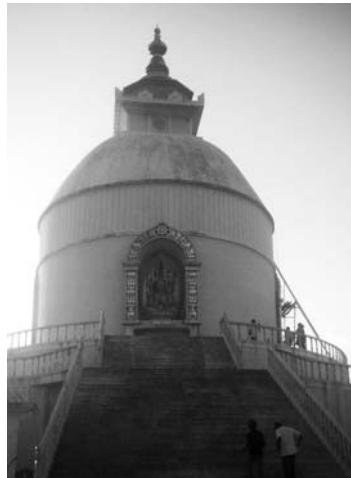
जीणवती गुरुमाको देहवसान

कार्तिक १३ । शाक्यसिंह विहारमा बस्नुहुने जीणवती गुरुमाको देहवसान भएको छ । उनी धेरै अगाडिदेखि बिरामी हुनुहुन्थ्यो । उनको गृहस्थ नाम दानमाया शाक्य हो । उनी पाटनका बासिन्दा हुनुहुन्छ । उनको दाहसंस्कार शंखमूलमा भिक्षु धर्मपालको प्रमुखत्वमा भिक्षु संघद्वारा पाठ गरी बौद्ध परम्परानुकूल नै गरिएको थियो ।

आनन्दकुटीमा कथिन दान सम्पन्न

कार्तिक १४ । भिक्षु कुमारकाशयप महास्थविरसहित अन्य भिक्षुसंघको वर्षावास पूर्णभएको उपलक्ष्यमा कथिन चिवर दान कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ । सो कार्यक्रममा भिक्षु सरणकरले धर्मदेशना गर्नुभएको थियो भने भिक्षु धर्ममूर्तिले स्वागत भाषण गर्नुभएको थिया ।

कथिनदानको कार्यक्रम उपासक बाबुकाजी मालीको सपरिवारबाट भएको हो । सो कार्यक्रमको अवसरमा विहारको लागि रोस्तम पनि दान गरिएको थियो ।

विश्वशान्ति स्तूप दर्शौ वर्षमा

कार्तिक १४ गते ।

सभामुख सुभाषचन्द्र ने भ्वाँगको प्रमुख आतिथ्यत्वमा पोखरामा शान्ति स्तुपमा दर्शौ वार्षिक उत्सव मनाइएको

छ । विश्वशान्ति स्तूप समितिका अध्यक्ष कृष्ण बहादुर गुरुङको सभापतित्वमा भएको धार्मिक सभामा धर्मोदय सभाका निर्वर्तमान अध्यक्ष गुरु साड्पा रिम्पोन्चे, अखिल नेपाल भिक्षु महासंघका निर्वर्तमान सचिव भिक्षु कोण्डन्य, धर्मोदय सभाका महासचिव सुचित्रमान शाक्य, प्रकाशमान गुभाजु, उत्तममान बुद्धाचार्यले बोल्नुभएको थियो । सोही दिन जापानको निष्पोन जान भ्यहोजि धार्मिक समूहबाट विशेष पूजा सम्पन्न गरेको थियो । समारोहका प्रमुख अतिथि सभामुख सुवास चन्द्र नेव्वाङ्गले विश्व शान्ति स्तूपलाई निरन्तरता दिन रु. २५,०००- र सोभन्दा बढी रकम चन्द्रा सहयोग गरी अक्षय कोष स्थापना गर्न योगदान दिने दाताहरूलाई सम्मान पत्र प्रदान गर्नुभयो । कार्यक्रममै तिलकमान गुभाजुद्वारा सम्पादित "शान्ति" नामक स्मारिका विमोचन गरिएको थियो ।

आनन्दकुटी विहारमा बुद्धपूजा सम्पन्न

कार्तिक १६ गते । पूर्णिमाका अवसरमा आनन्दकुटी विहारमा बुद्धपूजा, धर्मदेशना सम्पन्न भयो विहार प्रमुख आचार्य भिक्षु कुमार काशयप महास्थविरले बुद्धपूजा तथा पञ्चशील प्रदान गर्नुभएको उक्त कार्य क्रममा भिक्षु पियदस्तीबाट वर्षावास र यसको महत्वबाटे धर्मदेशना गर्नुभएको थियो ।

ज्ञानमाला भजनबाट सुरु भएको सो कार्यक्रममा दिवंगत नुहें नारायणको सम्फनामा श्रीमती केशरी वज्राचार्य तथा सपरिवारबाट जलपान तथा भोजन दान गर्नुभएको थियो ।

पुण्योदय परियति केन्द्रमा पुरस्कार वितरण

कार्तिक २७ गते । शैक्षिक सत्र ०६४ मा परियति शिक्षामा उत्तीर्ण विद्यार्थीहरूलाई पुरस्कार वितरण गर्ने कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ ।

हरिसिद्धीकै जेठो थकालीको रूपमा रहेका सिद्धीदास महर्जनको सभापतित्वमा सम्पन्न उक्त कार्यक्रममा प्रमुख अतिथि मोतिलाल शिल्पकार हुनुहुन्थ्यो । सो कार्यक्रममा २१ जना विद्यार्थीहरूलाई पुरस्कार वितरण गरिएको थियो । स्थापना भएको ३ वर्षमा यो यस परियति केन्द्रको पहिलो पुरस्कार वितरण गरिएको थियो । कार्यक्रममा नेपाल बौद्ध परियति केन्द्रका परीक्षा केन्द्रीय नियन्त्रक भिक्षु धर्मगुप्तको पनि उपस्थिति रहेको थियो । कार्यक्रमको सञ्चालन सो केन्द्रका अध्यक्ष भिक्षु पञ्चारत्नले गर्नुभएको थियो ।

अ. चमेली अभिनन्दित

कार्तिक २८ गते । अनागारिका धर्मदिना (चमेली) ले बुद्धशासनमा प्रव्रजित भएको ५० औं वर्ष प्रवेश गर्नुभएको उपलक्ष्यमा स्वर्ण महोत्सव समारोहको आयोजना गरी उहाँलाई सार्वजनिक रूपमा अभिनन्दन गरियो । संस्कृति मन्त्री डा. मिनेन्द्र रिजालको प्रमुख आतिथ्यमा सम्पन्न समारोहमा नेपालका संघउपनायक भिक्षु अश्वघोष महास्थविर, अखिल नेपाल भिक्षु महासंघका निर्वर्तमान अध्यक्ष आचार्य भिक्षु कुमार काशयप महास्थविर, अ.ने.भि. महासंघका अध्यक्ष भिक्षु बोधिसेन महास्थविर, अनागारिका संघका अध्यक्ष अनागारिका धर्मवती, अमृत शाक्यले शुभकामना मन्त्रव्य दिनुभयो । सोही समारोहमा भिक्षु ज्ञानपूर्णिक महास्थविरले धर्मदेशना गर्नुभयो । ज्ञानमाला भजन, भोजनदान, दानप्रदान, नृत्य, परित्राण वाचन आदि कार्यक्रमसहित सम्पन्न सो कार्यक्रममा अभिनन्दित अनागारिका चमेलीले आभार मन्त्रव्य व्यक्त गर्नुभयो ।

गोष्ठी सम्पन्न

मंसिर ९ गते । "नेपालको बज्रयान बुद्धधर्म र षडक्षरी मन्त्र परम्परा" विषयक एकदिने गोष्ठी कार्यक्रम त्रिविका उपकुलपति प्रा. डा. माधवप्रसाद शर्माको प्रमुख आतिथ्यमा सम्पन्न भएको छ ।

उक्त कार्यक्रममा त्रिविको बौद्ध अध्ययन विभाग र जिनज्येक बुद्धिष्ठ अर्डर, जेजिभो नेपाल, लोटस रिसर्च सेन्टरजस्ता विभिन्न कोरियन बौद्ध संघ संस्थाहरूको संयुक्त आयोजनामा जावलाखेलस्थित स्टाफ कलेजमा सम्पन्न भएको थियो ।